

A MAGYAR

ELLENZÉK VÉRES KÜZDELME

VAGYIS

A

1872.

ÍRTA

TÓVOLGYI TITUSZ

ELSŐ KÖTET.

PEST.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

MDCCCLXXII.

Az olvasó közönséghez.

A címről ítélve, azt feltételezi e könyvről minden ember, hogy ez telve lesz pártszenvedélytől tájékozó dühvel, hogy nem lesz benne egyéb, mint lázítási inger; az ellenzéknek a jobboldal, illetőleg Deák-párt, vagy illetőleg a kormány-párt ellen való izgatása, a választásoknak a pártszenvedély nagyító üvegén keresztül való megbírálása, vagyis inkább az úgynevezett kormánypárti visszaéléseknek óriási mérvben való nagyítása, s az ellenzéki mozgalmaknak mindenáron való helyeslése.

Ha ezt föltételezi minden ember, akkor csalódní fog minden ember.

Midőn tollamat azon czélből emelem föl, hogy egy a magyar jelenkort alkotó politikai pártusáról írjak az utókornak, midőn azon hivatást érzem lelkemből fölzajlani, hogy az igazság mértékével mérve, a pártálláspont egész, – vagy a lehető legszigorúbb mellőzésével alkossam meg történelmi munkámat; – akkor egyenesen, és határozottan kijelentem, hogy tollamat a pártszenvedély elfogultságának semmi tekintetben nem fogom alája rendelni.

Nem az itt az én czélom, hogy bármelyik pártnak vagy pártnézetnek hízelegjek, avagy hogy az egyik vagy másik párt hazafiságát előtérbe toljam, vagy kétségbe vonjam, – nem, az én czélom az igazság!

S ha tudnám, miként e munka megírása alatt szenvedélyes ellenzéki érzelmeimen nem lennék képes uralkodni, úgy letenném a tollat még e pillanatban, mert sem a józanul ítélő ész előtt nevetségessé, sem az igazságszeretők előtt igazságtalanná lenni nem akarok; de, mert tudom, mert érzem, hogy az igazságszeretet, mely lelkemben ól, minden más érzelem, vagy szenvedélynél erősebb, s mert érzem: hogy igazság nélkül még a hazafiság is elveszti valódi becsét, tehát minden tekintetben ama színvonalra akarok emelkedni, melyet a részrehajlatlanság világossága ragyog körül.

Épen ezért vállalkoztam én hazai történelmünk ezen kiválóan fontos és nagy horderejű, a nemzet életébe vágó mozzanatának megírására, azért, mert tudom, hogy százféle és fajta író által, százféleképen fog megíratni, s százféleképen fog felette elmondadni a többnyire részrehajló bírálat, legyen tehát azon kevesek közt, melyek a magyar becsületet szívükön hordva fognak, – de talán később nyilatkozni – egy olyan is, ki közvetlen azon korban élván, s minden kidomborodó vonásnak szemtanuja levén, az egésznek leghűbb lefestésére méltán vállalkozhatik.

Nem helyes föltevés pedig az: hogy az azon korban élőnek részrehajlatlan történelmi munkát írnia nem lehet; lehet, csak tegye föl, és lelkiismeretesen határozza el magában, hogy eltekintve minden pártnézet, szenvedély és érdektől, egyedül az igazság istenasszonyának hódol, s hogy lelkiismeretét teszi felelőssé minden betűért, mely a történetírói becsülettel, és részrehajlatlansággal meg nem egyez. A

mi pedig a munka hitelességét illeti, nagyon természetes, hogy az azon korban élő, a ki maga látta, tapasztalta a leírtakat, több hitelt érdemel annál, ki csak hátrahagyott adatok nyomán indul ki; megjegyezvén: hogy a részrehajlástól az se igen lehet mentebb az előbbinél, miután egyéni nézetei, épen úgy vannak mint az előbbinek, valamint az utókor is bír a múlttal összeegyeztetni kívánt ilyen, vagy olyan érdekekkel.

Tudomására hozom pedig a t. olvasónak azt is: miként ismét csalódní fog, ha azt hiszi, hogy e könyvben fog találni egyebet, mint pusztán a választások alkalmával elkövetett visszaéléseket, vagy a mindent megvető hazafias küzdelmek leírását. Nem! En itt más czélt is tartok szem előtt. Ki akarom kutatni, be akarom bizonyítani az okokat, melyek egyik vagy másik pártot vezérelték. Belebecsátkozom a pártok politikai felfogásába, áttekintem a meggyőződés szülte politikai hitet a hazának ezen, vagy azon utón való boldogítására, valamint felbontóm a küzdők érdekeit, és felosztom azokat valódi alkatrészeikre, hogy aztán meg lehessen különböztetni az egyéni érdekeket a hazafiságtól, a zománczot a tiszta színaranytól. Tenni fogom pedig ezt minden pártszínezet és részrehajlás nélkül.

Miután pedig ezek nagyon kényes dolgok, de mert nézetem szerint csakis így lehet eléállítani a politikai helyzet valódi tükrét, kénytelen vagyok ezen keserű almába is beleharapni, meg lévén győződve, hogy az igazságért, mindkét részről sok kellemetlenségnek leszek kitéve, ámde itt meg azon

tudat lesz vigasztalóm: hogy ezen kellemetlenségeket már régen megszokhattam.

Ámde, mert száz szónak is egy a vége, – annyit mondok tehát: hogy ne altassa magát az ellenzék sem, mert munkám reá nézve is kérlelhetlen bíró leend.

Mely előrebocsátások után magamat az igazság ítélőszékének mindenkor alávetve maradok:

Pesten, augusztus 10-dikén 1872.

Tóvölgyi Titusz.

ELŐZMÉNYEK.

Előrebocsátásul.

A nemzet életének rövid áttekintése 1850-től 1867-ig.

1849-ben a nemzet ezreinek eltemetésével lezajlott dicső, de gyászt hozó események után az osztrák kormány végre teljesülni képzelt régen óhajtott vágyát, Magyarországgal, mint hódított tartománnyal bánni el, s korlátlanul csóválni meg felette az önkényuralom vas vesszejét. A karok és rendek folytonos felszólalása, jajveszékélése, bár nem sokra vezetett ugyan, de kényelmetlenül hatott a minden más alsóbb beavatkozást megvetve gyűlölő urakra, s bár egy légy se valami sokat árt a munkájával serényen foglalkozónak, de folytonos zongásával mégis nagyon alkalmatlan. Ilyen fajta zongás volt az az osztrák kormányra nézve, melyet a karok és rendek elkövettek, eredményre legalább ilyen.

1849. után, a valamire folytonosan vágyakozó éhmohóságával ragadta meg az osztrák kormány az alkalmat: most már korlátlanul uralkodni Magyarország fölött, egyszerre eltörülven minden oly rendszert, mely a nemzetet

A nemzet ki volt állva, megcsalatva, elkéservedve, megszibbadva, s egy tetszhalott mozdulatlanságával nézte, ami vele, ami körülötte történt, és tűrte fájdalom után a fájdalmat, melyet izmainak lekötözésével elkövettek. Mint aki ismeretlen tájra, ismeretlen körülmények közé került, megadta magát, tökéletesen tájékozatlanul, úgy tekintve hegyeire, völgyeire, mintha azok is átváltoztak volna, az esés sebessége és nagysága által tökéletesen megszedültén

hevert országa földjén, mint sebesült óriás a kórággy szalmáján, vagy a mütőasztalon.

Csinálhattak vele amit akartak. Csináltak is. Néhány év alatt úgy kivetkeztették minden ősi jogából, rendszereiből, törvényéből, hogy midőn eszmélni kezdett, idő kellett hozzá, hogy önmagára ismerjen. A hatalom, a törvény, a közigazgatás, minden, de minden, idegen modor szerint, idegen kezekben volt, s a nemzet azon birtokos szerepére volt kárhóztatva, kit meghagytak ugyan lakásának falai közt, enni is adtak neki és kilátást tulajdonára, honnan nézhetne amint más idegenek gazdálkodtak, csak-hogy se beleszólnia, se beleavatkoznia nem volt szabad. Szeme előtt töltötték meg a magtárakat, éléstárakat, sőt pénztárakat, azonképen szeme előtt is üritették ki és vitték, a hová nekik tetszett. A nemzetnek szabad volt nézni, de szólani nem. Mint a mely tulajdonos szívének szegezik a pisztolyt: „Ha megmozdulsz vagy megmukkansz, lelőlek!” – Különbén a megkötözött férj sorsa is ilyen lehet, kinek nejét szemei előtt becsstelenítik meg.

A nemzet tehát nem volt rab, annál több volt: egy folyton raboltatott és megkötözött birtokos. Egy folyton megkötözve tartott férj, ki nejét folytonosan kitéve s felhasználva látja a kéjelgők által.

A rabság kifejezése hízelgés, fátyol azon iszonyú helyzetre, melyet átélni, eltűrni kényszerítetténk.

Végre a rosztat is megszokja az emberi természet, anynyira legalább megszokja, hogy nem csikorgatja fogait folytonosan, hogy még él.

Az első hónapok, évek néma keservei után mutatkozni kezdtek végre azok a jelek, melyek a senyvesztő ház megszűnésének jelzői, mint midőn a szárazon izzó homlokon mutatkozni kezd az első verejték csepp, midőn az orvos, ki örködve, az óra perczmutatóját nézve áll a beteg ágya fölött, – zsebre teszi óráját, s nyugodtabban mondja: „Az életveszélyes pillanatok megszűntek.”

Megkezdődött tehát az üdülés első korszaka, az arczra fájdalomosan feltörő mosoly, de azon kifejezésével a remény-

nek, melybe belehintette új fogamzásnak induló magvát az élet. Ez a mosoly aztán ama sugárok forrása lett, melynek melegénél az életet nyerő véres talajból lassan lassan kelni kezdtek a költészet ama virágai, melyeket a szerelem, a keserv, vagy a fájdalom szokott fakasztani. A tetszhalál, a zsidbadás fájdalma után tehát, az üdüléssel járó eszmélődésnek, az életfájdalomnak korszaka volt, ez az ébredő korszak.

Es a mint a betegnél lenni szokott, tökéletesen azon változásokkal, azon jelekkel fejlődött megújult nemzeti életünk tovább és tovább, az erősülő eszmélődésnek, az erősülő hangnak mindig hatalmasabb és hatalmasabb dalával. A költészet istennője virrasztott fölöttünk, ez volt nemzetünk geniusa, éneklő dajkálója az üdülő betegnek, ez lehelte belénk pillanatról pillanatra az életet, élellyesíté a megfeketedett vért ereinkben, ez, a természetnek azon mindenütt megjelenő orvosa, hol a betegség nem pusztán a testben, a gyomorban, hanem mélyen, mélyen a lélekben is fekszik.

Anyagi bajaink segélyére nem mutatkozott orvos, a lélek orvosa jött tehát el, azt ápolva, erősítve hatott idegeinkre, s a kiépült lélek segélyével emelte ki aztán testünket is, a súlytó kezek által talán örökidőkre készített zsidbasztó ágyból.

Dalolva keltünk föl, ezt a gyógyszert alkalmazta számunkra a nemzeti genius, melyet semmiféle erőszakos keverék nem volt képes hatásától megfosztani.

Es így haladtunk, épültünk, erősültünk fokról fokra. Azután is el volt előlünk zárva az anyagi tér, lánczczal leköttözve a nemzeti erő küzdelmének sorompója, a lélek tört tehát magának utat az anyag közöl, s a költészet az irodalom istennőjének emlőjéből táplálkozva szedte magába azon hatalmat, mely aztán képes volt átszívárogni a testre is, és míg az erő forrásának ezen Heliconja figyelmen kívül hagyott az idegen hatalom által, addig pillanatról pillanatra, izmosodni éreztük nemzetiségünk öntudatát, s így, ekként aczélosodva mentünk aztán neki azon nemzeti jöven-

dőnek, melyet mintegy ösztönszerűleg jósolt meg Széchenyi még ezelőtt, hogy: „Magyarország nem volt, hanem lesz!” – Igen! Szellemi munkásságunk kifejlése alatt ezt kezdte érzeni minden ember! S így hinnünk kell azon beláthatta isteni hatalom intéző szellemében, mely öntudatosan működve a maga véghetlen bölcs belátása után határozza el a nemzetek működési terével a nemzetek sorsát.

An} agi elnyomatásunk szellemi fejlődésünknek aranykorát idézte elő, s a mohácsi vész három százados hosszú korszaka óta ez a legsúlyosabb évtized volt az, mely legtöbbet használt lelki és tudományos előmenetelünknek.

Így, a szellemi küzdelem fáradhatlan kitartásával gázoltuk át az óriási anyagi veszteségeknek és az önkényuralomnak folytonos akadályokkal ellátott tövises és göröngyös útját, az 1849-től 1859-ig tartó keserves évtized alatt. Ez az út volt az, mely a tetszhalál, s a sír helyét méltán pótoló kórágó után a Styx folyó fölött vitte át a nemzetet.

És nem hulltunk le a nehéz útról. 1859-ben pedig egy villanyos hatású hír futotta be az egész országot, az t. i. hogy az osztrák császár az olasz királylyal és III. Napóleonnal olaszországi birtokai miatt háborúba keveredik.

Amely magyar ember ezt a hírt hallotta, annak hátán végig cikázott a hideg. 1849. óta az a hiedelem szárnyalt az ország népe közt, hogy Kossuth Lajos, kit a nép felszabadítója s haza nemtője gyanánt tekintett, olasz, francia – sőt kezdetben – hogy török segítséggel fog betörni az országba, s újra, véglegesen felszabadítani azt az osztrák önkényuralom alól. Egyik tavasz azonban a másik után múlt, és pedig anélkül, hogy a nép által táplált remény teljesüléséhez csak jelek is mutatkoztak volna. Hanem a remény azért nem szűnt meg, s ugyanazon reménynyel telve találta a nemzetet az 1859-iki háborúhír is.

Az országban mutatkozni kezdett a lázas állapot, az emberek biztató tekinteteket löveltek egymásra, mulatságoknál gyakran járta a „Hazádnak rendületlenül”-féle himnus, és nem voltak ritkák a csatadalok, de melyeket azonban még nem igen volt szabad énekelni.

Szóval mindenki örült a háborúnak. A rab nemzetek sorsa hasonlít azon mesebeli király kisasszonyok sorsához, kik a kétfejű sárkány várába záratva, minden zajtól, ami a kapu előtt történik, szabadságukat várják, s a sárkány ellen bár kinek is szívesen nyújtanának segédkezet.

Mire pedig a háború kitörése valósággá lett, ösztönszerűleg kötelességének ismerte minden magyar ember arra inteni a harcra vitt magyar katonákat, hogy legnagyobb ellenségük, az osztrák mellett ne küzdjenek, sőt kövessenek el mindent, hogy az megveressék, gyengítessék.

Később pedig, midőn susogva bár, de azt is beszélni kezdték: hogy az olasz hadsereg egy «részét egy bizonyos Garibaldi nevű szabadsághős vezényli, kinek föladata Magyarországra is behatolni, s hogy maga Kossuth Lajos is ott van az olasz hadsereg háta mögött, – akkor pedig nagyon természetesen, a magyar katonáknak, aki csak tehette, azt az utasítást adta, hogy az első ágyúlövésnél vagy szaladjanak el, vagy ha szerét tehetik, menjenek át.

Igaz, óriási nagy volt a felügyelet, zeg-zug tömve volt kémeikkel, veszélyes volt minden ilyen eszmecsere, hanem azért mégis talált arra alkalmat a ki akart, hogy gondolatát az illetővel közölje.

És így a közhangulat ezen apróbb, de számtalan nyilvánulása közt kezdődött meg az olasz-francia és osztrák háborúskodás. Magyarországon rendkívüli dolgot várt minden ember, és nagyon elterjedt volt az a hit, hogy a háború Magyarország felszabadításával fog bevégezni, ha t. i. az osztrákot éri a vereség, s bár az osztrák hadsereg jó részét magyar katonaság képezte, mégis a francia-olasz győzelemért szállt az egekbe minden fohász.

Itt-ott beszélték azt is, hogy Kossuth kiáltványt intézett a nemzethez, s hogy az nyomtatásban el is van terjesztve, de biz abból minél kevesebbet lehetett látni, mert való volt bár a hír, de nem igen akadt ember, ki e kiáltványokat életének kockáztatásával terjeszteni merészelje, s így, a Kossuth által beküldött kiáltványok nagy része a megbízottak kezénél elrejtve maradt.

De máskülönben is, aligha előidézték volna ama kiáltványok a várt, és megkívántató hatást, mert bár meg volt a nemzet szívében az imádásszerű lelkesedés Kossuth egyénisége, s az eltitkolhatlan ösztönszerű vágy a felszabadulás után, de nem tévedünk talán, ha azt merjük állítani, hogy mind kedélyéből, mind akkori lelkülete és gondolkozási modorából hiányzott, az úgynevezett forradalmi elem, ami különben életmódjának, mely 1850-től kezdve majdnem lyrai volt, természetes következetessége gyanánt tekinthető.

Várt és remélt 1850. óta az igaz, de az egymásután csendben elmúló évek minden tavasszal elvettek egy szikrát reményeink melegéből, s már-már megszokni kezdé a szomorú állapotot, midőn az 1859-diki háború hír megérkezése szívét ismét, de nem forradalmi hatással, tehát csak a hazafiú láznak egy bizonyos fokáig átvillanyozta, de a mely láz mellett kész lett volna szabadítóit egészen házának tűzhelyéig bevárni a nélkül, hogy előbb fegyvert fogott volna.

És a mint mondjuk, ez magának az életmódnak természetében rejlett. Magán foglalkozása egyáltalában elvonta őt a reá nem bízott országos ügyeknek teréről, a korlátozott sajtó soha semmiféle sugarát nem hordta magában a lelkesítésnek, a nyomott viszonyok fojtó légkörében pedig nem igen talált annyi táplálékra a forradalmi vágy, hogy végre kifáradva, vagy jobbidőkre várva ezen reményében el ne szenderüljön.

A költészet, az irodalom, tudomány, az ipar, kereskedelem és gazdaszat abéczéje nem arra valók, hogy egy nemzetben akkor, midőn a betegségből üdülve kiaszott izmainak új erőt akar szerezni, egy előkészületlen új forradalomra ingerelje. Szóval magukban a körülményekben és nem a nemzeti véralkatban rejlett az ok, mely sem Kossuth kiáltványának, sem a szabadítók harsonájának nem fogott volna oly egyszerre engedelmeskedni, a minthogy, daczára a vérmes reményeknek, a francia-olasz osztrák háború el is múlt, a béke meg is kötöttet, anélkül, hogy

akkor mindjárt más kiválóbb eredménye lett volna, mint az, hogy a magyar katonaság utasításához híven csakugyan meg is felelt magyar kötelességének, amennyiben t. i. megszaladt, amint szerét tehetette, s így magyar katonaságnak ezen magatartása okozá leginkább a solferinói és magentai vereségeket, melyeknek az lett a következtése, hogy Lombardia az Osztrákbirodalomtól elvétetvén, több szövetséges hercegséggel Victor Emanuel olasz király uralkodása alá adatott.

Az eldobott szikra azonban nem aludt ki, ami tanúbizonyosága volt annak, hogy a nemzet szívében gyűlékony tárgyakra talált, ha nem mindjárt lobbantak is azok lángra, miután a belfejlődésre fordított gondokat a forradalmi tűznek előbb mintegy föl kellett emésztienie. Az ország hasonlított egy erdőhöz, melyben szikrák hullottak el, anélkül azonban, hogy a tűz bárhol is felcsapott volna, csak aztán később, midőn az illetők talán már feledték is, kezdett az lángolni jobbra balra.

A villa-francai békekötés elvágta a tűzár Magyarországra való todulásának útját, mely ország az újra megszabott határ fegyveres sorompójával lőn cernírozva, csakhogy most már maguk a szikrát kapott szenvedélyek működtek, s a cultura búvárlataiba mélyedt nemzet ismét kiemelkedett a politikai mozgalom nyugtalan és viharveszélyes terére.

Az Olaszországból jött csapás megrendítette az egész birodalmat, megrendítette pedig két oldalról: anyagi hatalmának és morális erejének oldaláról. Míg a birodalom kisebb is lett, meggyőződhetek a birodalom sorsának intézői, hogy nemcsak kisebb lett, de sokkal gyengébb is mint a milyennek hitték, mert a katonaság magyar részének hűségében és áldozatkészségében bízni nem lehet. A veszteség nem az ellenség erejének, hanem a katonaság lelkében élő morális okoknak tulajdonítható, mely nem a bátorsághiány, hanem a hazából hozott elégedetlenségnek semmi katonai fegyelem által ki nem pusztítható kifolyása.

Ez volt az egyik megrendítő tapasztalat, a másik

pedig az, hogy a vereség, morális erejének öntudatára ébreszté a nemzetet is, mely most már a számtalan kémkedő fülek hallatára fennen kezdé hangoztatni: hogy míg az Osztrákbirodalom urai Magyarországgal kibékülni nem fognak, harczy győzelemre de sehol se számítsanak ám, hanem így egyenkint fogják elszedni a birodalom kiegészítő részeit.

A nemzet e nyilatkozata nagyon természetesen hogy Bécsig hatolt, hol ugyan már nem volt nagy újság, de mégis a legnagyobb harag és boszúsággal találkozott, hogy a mint később a szemtanuk beszélték, a legfőbb személyek egyike, kardjára ütve ingerülten kiáltá: „Itt a kibékülés!”

Nemsokára tapasztalnia kellett azonban, hogy ha bár igen kedves eszköz lehetne is a kard a magyarokkal való elbánásra, de a viszonyok épen nem kedvezők ahhoz, hogy ezen eszköz most használatba vétessék, s így ha kelletnül, elfojtott haraggal ugyan, de a birodalom erejének megszilárdítása tekintetéből más kibékítési módhoz kell folyamodnia.

A magyar nemzet pedig valóban, most már önmagában forrt és duzzadt. Hogy az osztrákkormányzás iránti ellenszenvét kimutassa, hogy nemzeti lételének ki nem ölhető jellegét, a Bach kormány nyomása alatt még inkább kifejlődött nemzeti lelkesedését, s azt a végsőig védeni kész szándékát bebizonyítsa, 1859. őszével hányni kezdé magáról az idegen hatalomra emlékeztető öltözetet, s nem hosszabb, mintegy félévi idő alatt, magyar nemzeti mezben állt az egész ország.

És e mezben kezdé magát csakugyan otthon, és magyarnak érezni az egész nemzet. A magyar öltözet viselése és látása újra fölébreszté benne az ország jogos tulajdonosának tudatát, e tudat rendkívüli sebességgel fejleszté nemzeti érzelmeinek haragos hullámzását, s egyszerre csak a magyar nemzeti öltözet tengerében kezdek magukat nem jól érezni és idegeneknek találni azok az országra erőszakolt idegen hivatalnokok, kik pedig a magukat eddig

megadott benszülötte fölött uraknak képzelni már-már egészen megszokták. És így az időt megérkezettnek látó nemzeti geniusnak mintegy varázsütésére, a félig már halottnak képzelt, de magát a csendben belsőleg erősítő magyar nemzet, feltámadt újra.

Követelő jel gyanánt használt pedig ez az osztrák udvar előtt arra, hogy az eszélyesség által már is régen tanácsolt kiegyezés, vagyis a magyar nemzet jogos kívánatainak megadása, mely 1850-ben ad acta tétetett, újból elővétessék; s ha bár nem történt is ez a kellő őszinteséggel, de 1860. őszén mégis csak kiadatott az országgyűlést összehívó rendelet. És bár a megyék is helyreállítottak s az idegen hivatalnokok nagyrésze kénytelen volt távozni az országból, ez nem csillapítá le a kedélyeket. A nemzet azt akarta volna, hogy a magyar felelős ministerium neveztesse ki, s hogy az országgyűlést a miniszterelnök ellenjegyzése mellett hívja össze a megkoronázandó fejedelem.

Ez persze, hogy nem így történt.

Az országgyűlés Összehívása, s a megyék helyreállítása nem volt egyéb, mint egy alkalmas légvonat arra, hogy még magasabbra lobogtassa a tüzet.

Mint mikor valaki poshadt penészes légkörből a szabadba lép, és hosszú lélekzetet vesz, — úgy cselekedett a nemzet is; avagy mintegy kalitkából szabadult madár, mely összevissza repdes és tulajdonképen azt sem tudja mihez fogjon.

A szabad lég beszívása, a kissé szabadabb mozgás aztán megnyitotta az élet szerveket és a testből, a lélekből ömleni kezdett kifelé, amit a 10 év nyomása visszatartott, s a megnyílt országgyűlés nem volt egyéb, mint a nemzet fürdése tíz év óta összegyűlt keserűségének áradatában és mosdatása azoknak, kik honfivértől s esküszegés által szennyezetten álltak szenvedélyes kitörései előtt.

Kicsinyben ugyanazok voltak a megyék. Megannyi ítélőszék valamennyi.

Bécsben az indulat és boszú elfojtásával hallgatták mindezeket, miután megvoltak szokva nem úgy tekinteni

a magyar nemzetet, mint Magyarország tulajdonosát, ki e tulajdonát illető viszonyokhoz jogosan és szabadon hozzá szólhat, hanem csakis mint engedelmeskedni köteles alattvalót, tehát, – ami pedig az országgyűlés részéről nagyon természetes volt, – igen visszásán vették annak hevesebb kitérőseit és kifakadásait, (amire pedig el lehetek volna készülve) végre pedig belátván, hogy a nemzeti jellem a tiz évi nyomás alatt se meg nem tört, se meg nem puhult amaz engedékenységig, melyet talán attól vártak, s hogy e szerint a neki talán kijuttatni akart tökéletesen korlátozott és csonka alkotmányval megelégedve nem lesz; de most a birodalmi kormányt illető külviszonyok újból kedvezőbb szint öltének, – tehát elhatározták mind az országgyűlésnek, mind pedig a megyéknek feloszlatását, ami csakhamar be is következett.

És ez új csapást most már, tökéletes öntudattal és lelki határozottsággal fogta fel a nemzet, s mert felsőbb helyről megengedettett, hogy a behozandó ideiglenes kormányrendszer alapján a megválasztott megyei tisztviselők állásaikat megtarthatják, a többség kinyilatkoztatta, hogy a hazaárulás bűnének bélyegével fog megjegyezni mindenkít, ki magát az újra behozott önkényuralom eszközéül átadva, hivatalában bennt marad.

A nemzet tehát az önkényes honfíui lemondatás visszavonulást tartván egyedüli védpaizsának és mentő horgonyának, mint egy borzadálylyal húzódt le azon térről, melyen őt arra kényszerítették volna, hogy feladott alkotmányos életének szívébe gyilkot verve, ország tulajdonosi jogáról lemondva, most már valóságosan az osztrák hatalom szolgájává szegődjék.

És e tett nem volt más mint a hazafiség parancsolta kötelesség, és a történelem nem is fogja azt másképen felfogni, ámde az azon korban élők, kik tudomásával bírtak annak, hány becsületes magyar ember és családapa kezéből vette ki ez ismét a biztos megélhetési módot, azok tudják csak elmondani: hogy tiz évi keserves gyötrődés, bizonytalan életmód s talán koplalás után, mily áldozat

volt a biztos, kész kenyérről lemondani, a haza javáért eldobni az anyagi jólét és bőségnek szaruját, ismét kilépve a fedél és kenyér nélküli sanyarúság sivatagába!

Amely nemzet függetlensége és alkotmányáért kenyérről is képes lemondani, ez a nemzet megérdemli, hogy szabad legyen. Nagy és dicsó erő meghalni, de még nagyobb, és még dicsőbb erény éhezni a hazáért!

Az 1861-diki lemondás nagyszerűsége, ami meggonddalva és megfontolva történt, oly mozzanat volt e nemzetnek dicsőségtől pedig nem szűkölködő életében, a melyre mindig büszkén, és tanulságkép hivatkozhatik az utókor. Midőn 1848–49-ben a lelkesedés lázától ragadtatva felajánlotta életét, véré, benső értékére nem követett el nagyobb dolgot, mint midőn 1861-ben kenyerét ajánlotta föl.

Nem mondjuk, hogy a nemzetnek minden tagját érte volna ez a sors, de annyit talán elmondhatunk, s elmondásával hűek maradunk történeti tisztünkhez: hogy az 1861-diki lemondással újra több család és családtag maradt el kenyerétől, mint ahány 1848–49-ben a csatateren elesett.

Ámde legjobban kell ott vigyáznunk, hol saját nemzeti érdekünk elismeréséről van szó, mert épen itt lehetünk a legigazságtalanabbak saját magunkhoz, amiért is lehetetlen általánosságban kimondanunk, hogy a lemondásnak, a resignációnak e terére a hazafiság vezetett volna minden egyes embert, a zsarnokság, úgymint a hazafiság nagyobb hatáskörrel bíró egyéneinek mint a nagyobb égi testeknek, megvannak a maguk satellesei, planétái, melyek azokat mindenfelé követik útjukban, onnan szedve világosságot, meleget, és táplálékot. A hazafiság ege is ily nagyobb és kisebb testekkel van behintve, melyek közt a nagyobbak magukkal viszik a kisebbeket. A nagyobb történelmi mozzanatoknál tehát épen úgy, mint a kisebbeknél amazok szoktak határozni, s így valljuk be, hogy különösen oly országban, mint Magyarország, hol a főnemesség és főpapság kezében van még az anyagi források nagy része, tehát ezek közreműködése nélkül oly általánosan nagyszerű tény,

mint az 1861-iki lemondás volt, keresztül vinni nem lehet, így nagyon természetes, hogy ezen tényezőket illetve leginkább az oroszánrészt.

Egy részről tehát ez, másrésztől pedig az is idézte elő, mert a lemondók legtöbbször nem hitte, hogy e felsőbb helyről is ideiglenesnek nevezett állapot, rövid hónapoknál tovább tart, s hogy az osztrák kormány csakhamar kényszerítve látandja magát a megválasztottak újbóli visszahívására, a megyék újbóli helyreállítására. Ezen reményben mondtak le tehát a legtöbben, inkább választva a néhány havi szűkölködést, mint a hazaáruló címet. Hanem azért voltak elegendően olyanok, kik inkább a hazaáruló címet választva minden hazafiságot félretettek, és hivatalaikban bent maradtak, kik aztán a nemzeti megvetésnek tárgyaivá lőnek.

Az ideiglenes állapot azonban évekig tartott. A csalódottak nagyrésze nyilvános panaszra fakadt, s hangosan kezdé kárhozatni azokat, kiknek satelleseivé szegődött. A nyomor, mely 1861 után újra visszatért, hogy a megpróbáltatás vesszejével újra sújtsa a hazafiságot, most már türelmetlenebbül fogadtatott, mint azelőtt, mielőtt számosan biztos kenyérhez jutottak, de arról lemondani ismét kényszerülve lettek volna. A megízlelt jó keserveesebbé tette az 1861-et megelőző évtized alatt már meg szokott nyomort. Az elkeseredés egyre nőtt azok ellen, kik a hazaárulói címet mondták ki a hivatalaikat megtartókra, s ez elkeseredettséget az okozta leginkább, mert míg ama megbélyegzett hazaárulókat jutalmazva, és jólétben látták, addig nekik a nélkülözés fekete kísértetével kellett küzdeniök.

Nem bírták felfogni szenvedésük nagyszerűségét, hanem a következő kérdésbe foglalva kicsinyíték azt le: És miért épen a hazafiaknak kell nélkülözniök? – Holott épen azon nélkülözés által érdemelték ki a hazafiságnak mindenkor kemény küzdelmekkel járó címét. Ki tartaná akkor érdemnek a hazafiságot ha az mindig részesülne az arányos és méltó jutalomba? Hiszen akkor nem hazafiság lenne, hanem: Geschäft.

Nagyon természetesen, hogy a főtényezőknek is be kellett látniuk, hogy a hazafiság súlya leginkább az úgynevezett kenyér értelmiségre, a tudománya után élő, s az államnak legfőbb erejét képezni szokott középosztályra nehezül, s hogy ami sok, az sok, s hogy vagy összeroskad alatta, vagy a kitartásnak erején felüli nehéz feladatától lesz kénytelen megszabadulni, ami anuyit tenne, mint ezen osztályról, mely nélkül pedig semmire se lehet menni, lemondani.

De talán maguk a főtényezők is megunták már a folytonos hatáskör nélküli álláspontot, megunták nézni, hogy az ország sorsát a legérdemtelenebb és hazafiatlanabb egyének intézik, s amely intézkedések előtt ők kötelesek meghajolni, s hogy többnyire haszontalan fráterek parancsai után kell mozogniuk. Tehát mindezen és még az ezekből folyó sok más okok miatt végre is oda kellett szilárd kitartásuknak puhulni, hogy: habár az országnak minden jogos kívánsága nem teljesül is, s ha bár igen lényeges pontokat keilend feláldozniuk, megteszik azt, ha látják, hogy ez által a hazai ügynek további jogos fejlesztésére alapot nyernek, hogy az ország igazgatásának gyepőlőt a hivatlanok kezéből az által kivehetik, s a kenyér nélkül szűkölködő jobb hazafiak kezeibe tehetik le az ország hivatalos állásait.

Igen is, kellett hogy a felsőbb mint az alsóbb osztályok agyában fészket verjen magának ez a gondolkozási mód, s hogy az engedésre épített kiegyezési föltételek majdan tág talajra akadjanak az országban.

És így szokott az lenni egyesek, és nemzetek sorsában. Csak még csepp kitartás, és a segély, az alkalom megérkezik. De mert a túlfeszített kitartás után ez a csepp kitartás talán még több lelkierőbe kerül, mint került az egész kitartás e pontig, tehát a csepp kitartás rendszeren el szokott maradni, az eredmény, a segély, a már feladott várnak az ellenség által megszabott kapujához érkezik.

Nem elharmarkodott ítéletet mondunk, ha e hasonlatosságot a magyarok kitartására is alkalmazzuk, noha

némileg eltérve és épen a végcsattanásnál találná a különbséget, mert: a magyarok kitartottak; kitartottak az ismét bekövetkező kedvező alkalomig, tehát egészen az utolsó perczig, de itt nem tudták aztán a perez által kínálkozó alkalmat fölhasználni, hanem akkor, mikor talán már más-képen is eredményhez jutottak volna, a fentebb már elmondott engedékenységi tervek, és megpuhult megállapodás szerint jártak el, majdnem egészen szem elől tévesztve a körülményeknek óriási mérvben történt változását.

Az osztrák külviszonyok ugyanis 1865-ben ismét úgy kezdtek alakulni, hogy a bécsi kormány ismét nagy szükségét kezdé érezni egy megbízható hadseregnek^ tehát egy kibékült Magyarországnak, melynek országgyűlését s meggyéit, a kedvezőbb szelek fűvése alatt 1861-ben fegyveres kardhatalommal oszlatta szét. Az ismét fölmerült új jelek pedig egy cseppet sem voltak kedvezőbbek a Solferinót és Magentát megelőző jeleknél, miután itt a németországi osztrák suprematia jött kérdés alá.

Új háború állt a birodalom küszöbe előtt. Tudni ugyan még nem, csak sejdíteni lehetett, midőn 1865. őszén, az országgyűlést összehívó rendelet hirdette lőn.

Meg akarta-e vajjon a kibéküléssel előzni a háború kitörését az osztrák kormány, s így szerezni lelkesedést hadseregének ereibe, vagy pedig csakis mézes madzagot akart keresztül húzni mind annak, mind pedig a magyar nemzetnek száján? Annyi áll, hogy nem a kibékülés előzte meg a háborút, hanem megfordítva. Hanem hát az országgyűlés még a háború előtt összeült, ennyi igaz. Nem várt sebességgel fejlődtek-e ki vajjon az osztrák német háború kérdések, hogy a magyar kiegyezés műve már létre nem jöhetett, avagy az országgyűlés összehívása nem akart egyéb lenni, mit a nemzetet megvesztegető jó remény szivárványa? jelen történetünk megírásánál csak kérdés marad, s mint tény, csak annyit írhatunk, hogy a háború kitörésével az országgyűlés, a nélkül hogy még valamit keresztülvihetett volna, elnapoltatván, feloszlott.

Az ezt követő másik esemény pedig ez volt, hogy a

Benedek tábornaszernagy vezérletére bízott roppant osztrák hadat a porosz Königgratznál tökéletesen széjjel verte.

Benedek tábornaszernagy pedig magyar volt, hü és jó katona is volt, és semmi kétségünk, hogy daczára a hátultöltő porosz gyűtűs puskáknak osztrákoké lett volna győzelem, ha az egész hadsereg keblét a Benedek érzelmei feszítik, csakhogy az egybehívott országgyűlés még nem volt elég biztosíték arra, hogy a magyar katona osztrák birodalmi érdekért feláldozza életét.

Kossuth Lajosnak, a folyton hazája sorsán csüggő nagy száműzöttnek, a magyar függetlenség utáni vágyakozókhoz intézett, s a megérkezett kedvező alkalmat festő kiáltványai most se maradtak el, sőt a porosz kormány által részint 1848-49-diki, részint későbbi magyar menekültekből a Klapka 1848-49-diki tábornok, és Mednyánszky Sándor ugyanazon időkből való ezredes vezérlete alatt teljesen felszerelt fegyveres haderő, a magyarok fegyveres támogatására számítva a hon szabadítás nagy-szerű küldetésével át is lépte a magyar határt; – de hasonájának zengését és dobja pergését, a Kárpát szirtjein kívül nem viszhangozta semmi más.

1861. óta a forradalmi szellem ismét kialudt, sőt, a már szóba is ejtett, s mindenfelé rebesgetett kiegyezés, a forradalmi hévnek teljes fékentartását idézte elé; a miből következtetve: ha t. i. a háború előtt összehívott országgyűlés csakugyan nem volt más politikai fogásnál, úgy mondhatni, hogy a diplomatikus ravaszságnak tökéletesen kitanult művészetével volt létre hozva, és nem téveszté el hatását.

A közösügyes szerződés.

A háború tehát az osztrák uralkodónak németországi fenntartóságáról történt lemondásával fejeztetett be, ami egyenlő volt a tökéletes vereséggel, miután a háborút ez a kérdés idézte elő.

Összehivatott volna e vajjon az elnapolt magyar or-

szágyűlés ez esetben is, ha az osztrák fegyvereket diadal koszorúzza s a porosz királyság régi medrébe visszaszorítatják? a kérdések kérdése. És mindenesetre alapos az a feltevés, hogy – nem. Hiszen a magyarokkal való kibékülés nélkül is lehetett ily diadalt aratni, mi okért engedne önkényuralmi hatalmából az osztrák kormány? No de hát a körülmények másképen határoztak, s az országgyűlés 1866. év őszén ismét összehívott.

S ami valóban komoly gondolkozást igénylő jelenség, az, az újból összeült országgyűlési többségnek álláspontja volt.

Ha bécsi kormány már a sadovai roppant vereség előtt szükségesnek tartotta, hogy a magyar országgyűlés egybehívása által a magyarok száján mézes mázos madzagot vonjon keresztül, sőt ha már 61-ben szükségét érezték a kibékülésnek, nagyon természetes, hogy a csehországi szégyenteljes kudarcz után, annak elkerülhetlenségét kellett belátniok, valamint azt is, hogy egy még egyszer felosztatott országgyűlés az ügynek csakis elmérgesítője, s a folytonos ingerlés által a nemzeti dacznak még hosszabb kitartásra buzdítója lenne, melyet aztán egy ismét megérkezhető alkalomkor nem hiába intene Kossuth az alkalom felhasználására.

Így kell gondolkozni legalább minden józan észnek, miután ez a körülmények természetes kifolyása, s ha bár nincs emberi bölcsesség, mely a jövő titkába csak egy nappal megelőzőleg is behatna, bár nem tartozott a lehetetlenségek közé, hogy Ausztria Sadova után épen olyan makacs lesz, mint Sadova előtt volt, – de hogy mindennek megkísértése nélkül, a magyar országgyűlési többség azon az állásponton maradjon, melyen a bécsi kormányt ért sadovai vereség előtt volt, hogy az előtte kitágult tért fel ne használja, s jogos kívánságával még csak egyetlen lépést se tegyen előre; ez mindenesetre azon redkívuili dolgok közé tartozik, melyet nem lehet egyébként tulajdonítani, mint azon tájékozatlanságból kifolyó mozzanatnak, hogy t. i. a

magyarországi többség legújabb helyzetét felfogni nem volt képes.

Említettük, hogy a középosztály kenyértelensége, a várakozásnak leginkább arra nehezedő súlya, de máskülönben az a körülmény is, hogy t. i. bosszantó volt már nézni, hogy az ország fölötti rendelkezés a leghitványabb emberekre bízatik, tehát mind ezek és más körülmények arra bírtak a közvéleményre befolyással bíró egyének közül igen sokat, hogy: meg fogják ragadni a legelső alkalmat, s egyben másban engedve bár, de az intézői, és végrehajtói hatalmat amaz emberek kezeiből ki fogják venni, – avagy rövidebben mondva: bizonyos feltételek alatt ősi alkotmányunk várának kapuit megnyitandják.

Szóval a kitartás megtört, miután bekövetkezett az az állapot, mely hosszas elzárás után minden várnál be szokott következni: az anyagi szükség, és a rabság megünása.

Ha a bizonyos körülmények és behatások által megtörtént capitulációkat menteni lehet, miért ne lehetne menteni ezt a capitulációt is. Mert hogy ama feltett szándék nem eredményezhetett volna mást, azt csak be fogja ismerni mindenki, miután több oly dolgok feladásáról, s ismét több oly dolgok elfogadásáról lett szó, melyet a külerő nyomása nélkül, a maga jószántából, se föl nem adott volna, se el nem fogadott volna a nemzet soha.

Ha fegyverletételnek nem is, de önmegadásnak mindenestre nevezhető. Ha tehát bizonyos körülmények közt az eféle capitulációkat védelmezni lehet, miért ne lehetne védelmezni ezt is?

Védelmi ok mindenestre amit már elmondtunk, s azon tény is, hogy a nemzet kitartása napról napra csökkent, az önbizalom fogyott, reménysugárok s a külesemények miatti változások nem mutatkoztak, s egyáltalában lehetett látni, hogy az értelmiség nagy része várva várta már azt a pillanatot; hogy nyomott anyagi sorsán segíthessen, nehogy mint a példabeszéd mondja: akkor szokja már meg a koplalást, mikor éhen elveszett. De máskülönben attól is lehetett tartani, hogy a közvélemény a kiegye-

zást halasztók vagy gátolók ellen nyilatkozik, hogy mint egy quasi szellemi lázadás lesz, melyet aztán az osztrák kormány saját hasznára, s a népvézerek ellenére is kizsákmányol.

Amint mondtuk, az 1861-ki országgyűlés összehívása, és megyék visszaállítása, aztán azok csakhamari feloszlatása szintén nem volt más, mint diplomatikai fogás, az éhező raboroszlánnak száján egy jó falatnak a keresztül házasa. – Az oroszánt valóban így szokták szelídíteni, s az osztrák kormány az oroszán-szelidítésnek stúdiumát vette elő.

1861 után a hasonlíthatlanságig türelmetlenebb lett a nemzet, mint 1861 előtt volt, s a kitarását illető fennt jelzett félelem nem volt alaptalan. „Könnyű azoknak várni, akik nem érznek szükségét!” – Nagyon sokan hangoztatták már e szavakat, míg más részt a provisorium hivatalnokai ellen való gyűlölet, s a vagy azok állását elfoglalhatni, még inkább nevelte a türelmetlenséget.

Ahol ily jelek mutatkoznak, ott ne várjunk a vezérektől emberfelettséget, mert vannak pillanatok, midőn amazok kitarása még inkább ingerli azok dühét, kik a kitarás türelmének már legelső lépcsőjére jutottak.

Van tehát ok, és erős ok, mely az alkudozásba bocsátkozni kívánók mellett védelemül hozható föl, különösen pedig, ha tekintetbe vesszük azt is: hogy ők egy oly alapnak elérését tűzték ki céljokul, mely alapon aztán a feladottak visszaszerzésére megkezdhetik a küzdelmet.

„Csak egy pontot hová csavarom egyik végét támaszthatom, és kimozdítom sarkából a világot,” – monda Archimedes. Es íme ily pontnak vehették ők a folytonosan együtt ülő országgyűlést, a fejedelemmel való közlekedést, és a szabadsajtót.

Ezek tehát mind olyan dolgok, melyeket védelmükre lehet felhozni, mind addig, míg ama ponthoz nem értek, melyről az Archimedesi csavar náluk nélkül is kifordította sarkából a világot.

A sadowai vereség egy oly fordulatot idézett elő a birodalom sorsának újjáalakulását illetőleg, mely azt a sorsot egyenesen, és egyedül Magyarországnak a kezébe adta. Azon megszorult helyzet, melyben Magyarország magát lenni képzelé, két nap eseménye által tízszeres mérvben játszott át ama másik fél vállaira, kivel most úgy állt szemközt, mint azon kiskereskedő a nagykereskedővel, kitől tegnap oly feltételek alatt, melyeket az el nem fogadott, még ő kért kölcsön, s íme ma már, a nagykereskedő van oly helyzetben, hogyha emez nem segít rajta, okvetlen csődöt kell mondania.

És mi történik?

A kiskereskedő nem tudja magát beletalálni helyzetébe, ő az adó, az ő kezében van amannak sorsa, de mert már megszokta, tehát most is a nagykereskedő szabja meg neki a feltételeket, melyeket ő elfogad, s ez által magát egy kimondhatlanul kellemetlen és veszélyes helyzetbe sodorja.

A ravasz, diplomatai cselszövényekben valóban otthonos osztrák kormány, így bánt a tapasztalatlan magyar politikusokkal, s a becsületes jó öreg táblabíróval, Deák Ferenczcel.

A sadowai keserves napok után a magyarokkal való kiegyezés nélkül egészen tarthatanná lett volna helyzete, mert ama vihar megváltoztatta az egész birodalom légkörét; – ámde sokkal jobban tudta ő titkolni ezen emésztő lázas betegségét, melynek rögtönös gyógyítás kellett, mint a magyarok a kiegyezés utáni vágyukat, vagyis az éhes oroszlan türelmetlenségét. Úgy történt tehát, hogy az országgyűlés megnyíltával a bécsi politikusok ugyan csak azt a fonalat vették föl, melyet az elnapolás előtt letettek, s mintha azóta még csak a víz se zavarodott volna meg, tovább kezdték fonní, amit látva az országgyűlési szerény többség, a szemérmes koldus bizonyos genantságával, nehogy azokat a nagy urakat új alkalmatlanságával megsértene, tehát most is megeleégszik a már előbb megszokott

elbánási móddal, noha azóta lutrit nyert, s azok az urak ő tőle várnák a jó szerencsét.

„De hát csak méltóztassék folytatni kérem alásan”.

És a minthogy az 1865-dik évi december 10-dik napjára összehívott országgyűlés, a királyi leiratra adott válaszában, a már többször említett egyezkedési szándékkal kijelentette hogy:

„*Elismerjük* mi, hogy léteznek oly viszonyok, melyek Magyarországot a Felséged uralkodása alatt álló többi országokkal közösen érdeklik; s *igyekezetünk* oda lesz irányozva, hogy e viszonyok megállapítására, és mikénti kezelésére nézve oly határozatok jöjjenek létre, melyek *alkotmányos önállásunk, és törvényes függetlenségünk veszélye nélkül* a czélnek megfelelőjenek. Ugyanezt haladék nélkül hozzá is fogunk egy, e tárgyra vonatkozó javaslatnak kidolgozásához.”

Fából vaskarika. Elismerni, hogy a viszonyokon az osztrák tartományok kedvéért változtatni kell, az, sok oly dolgot feladni, melyek amazokra nézve alkalmatlanok, sokat pedig elfogadni, melyek alkalmasak, tehát igen-igen nagy, és lényeges változásokat hozni be, a nélkül, hogy alkotmányos önállóságunk megsértetnék. — Az az: „a kecske is jól lakjék, de a só is megmaradjon;” vagyis merő képtelenség, és puszta frázis, minek azonban, hogy a kiegyezők saját magukat is vakítsák, mind pedig a világ előtti igazolásnak tekintetéből, bent kellett foglaltatni, noha bensőleg meg volt győződve valamennyi, hogy az lehetetlen, s mint a római augurok, restelltek egymás szeme közé nézni.

Ámde amint már többször elmondtuk: ha ezt a sadowai vereség előtt teszik, igen sok oldalról, az az hogy több oldalról menthető, de mert ama esemény után tették, mentségükre igen keveset hozhat föl a történelem, noha ők maguk, még a következő mentő okot is felállítják:

„Hátha például” — és ez az ő hitük szerint van el-

mondva, – „csakugyan megtette volna a bécsi kormány azt, hogy nem engedett volna, hanem igen is, mint 1861-ben, feloszlatta volna az országgyűlést? Mi lett volna akkor? Lehet, hogy a végveszélynek a megsemmisülésnek lett volna kitéve a birodalom. Jöhetett volna csapás, mely azt egészen széjjel szórta volna. És mivé lettünk volna mi, kiket Ausztria segélye nélkül azonnal magába olvasztana a szláv elem? Tehát, hogy vele magunkat is megmenthessük, ha ő feláldozta volna is magát, minket hazánk iránt érzett kötelességünk nem engedett volna a bűnös makacsság ezen pusztulással fenyegető útjára tértünk?

Hogy mennyiben fogadható el ez a mentség, és mennyiben nem? azt nem fogjuk itt bonczolgatni, csupán annyit jegyzünk meg, hogy: Ha nekik ez meggyőződésük volt, ha ők az Ausztriával való habár ily drága kiegyezésben is, de hazánk megmentését látták; ha máskülönbelt feltett céljuk volt, e kiegyezés alapján a netalán feladott jogokat újra visszaszerezni, s az által, hogy az ország kormánya kezükbe jutott, a nemzetet szellemileg emelni, úgy anyagilag gyarapítani és boldogítani; a népszabadságot fejleszteni, az egyenlőséget megalkotni, a hazai törvényeket a nép szelleméhez mérve javítani, az alkotmány szilárdítására, az ország függetlenségének biztosítására minden alkalmat felhasználni; és behozni végre a becsületes magyar egyszerű de igazságos eljárásokat, stb., stb.; úgy mondom, még csak menteni se kell őket, mert legfényesebb mentség, mely előtt minden ember meghajol, a hazafiúi jóakarattal, és ügybuzgósággal párosult tiszta, őszinte meggyőződés; és ha az ő meggyőződésük az volt: hogy amit veszteni fognak a vámon, hát ki fogják nyerni a réven; – hát a hazát illetőleg jóakarólag és becsületesen jártak el, ámde, mert tetteiről lehet leginkább megismerni az embert, tehát lássuk majd alább, mennyire igyekeztek az egyezség által reánk háramlott hátrányokat a nyert előnyök által elsimítani, s azon előnyöket a haza boldogítására felhasználni?

Hogy akarta volna a kiegyezést a kisebbség?

Az országgyűlési albizottság kisebbségének külön véleménye.

Mindenekelőtt megjegyezzük, hogy a mennyiben ezen vélemény folytán a *pragmatica sancti*óból reánk háramló kötelességekről lesz szó, mi ezen kötelességeket egyedül azon esetben tartjuk létezőknek, ha Magyarországn irányába is teljesítve lesz mind az, a minek a *pragmatica sanctio*, illetőleg az 1723. 1-ső és 2-ik t. ez. értelmében, – amely képezi minket illetőleg a *pragmatica sancti*ót, – teljesíttetnie kell.

Megjegyezzük továbbá, hogy mind az, mi a közös viszonyok tárgyában Ő vélemény értelmében megállapítandó lenne, tetteleg életbe nem léphet mindaddig, míg:

a) Magyarország alkotmánya egész terjedelmében visszaállítva nem lesz;

b) míg a valódi teljes alkotmányos élet Ő Felsége többi országai- és tartományaiiban is tetteleg életbe nem lépett.

A *pragmatica sancti*óban a trónöröklés rendének s a feloszthatlan és elválhatlan birtoklásnak meghatározásán kívül két főeszme van kimondva, az egyik a közbiztonság s ebből folyólag a kölcsönös védelem; a másik Magyarország közjogi és belkormányzati önállásának, mint az egész elfogadása föltételének sértetlen fentartása.

Mindkettőnek egyformán figyelembe vételével állapítottuk meg jelen véleményünket.

A kölcsönös védelem tekintetében vannak kötelezettségeink. Magyarország mindenkor eleget tett azoknak, most is eleget tenni szándékozunk.

Eddig Magyarország ezekre nézve is egyedül saját országgyűlése és törvényes fejedelme által intézkedett, ki, mint többi országai és tartományainak absolut fejedelme, azokat ezen viszonyokra nézve is önmaga, teljhatalommal képviselte. Miután azonban Ő Felsége legmagasb trónbeszéde értelmében ezen országait is alkotmányos jogokkal ruházta föl, nem ugyan kötelességszerűleg, ue a czélszerűség szempontjából készek vagyunk arra, hogy önállásunk teljes megóvása mellett velők egyetértőleg intézkedjünk

mindazokra nézve, melyek a közbiztonság valószínűsítésére okvetlenül szükségesek.

Ilyenek:

- a) a külügy,
- b) a hadügynek némely részei,
- c) a fentemlített két tárgyra szükséges költségek.

Egyetértőleg intézendők ezek szerint:

I. Azon külügyek, melyek a magyar korona országait és Ő Felsége többi országait és tartományait egyformán illetik.

Ezekre való alkotmányos befolyását Magyarország a IV-dik szakaszban megállapítandó módon gyakorolja.

II. A hadügy annyiban, a mennyiben mindaz, mi Ő Felsége egész hadseregének, és így a magyar hadseregnek is vezérletére, vezényletére és belső szervezetére vonatkozik. Ő Felsége mint legfőbb hadparancsnok által a IV-ik pontban előadandó módon fog intéztetni.

Ellenben magának tartja föl az ország az intézkedést a hadügyre vonatkozólag minden egyebekben, magának tartja föl jelesen:

a) a magyar* hadseregnek időnkénti kiegészítését, az ujonczok megajánlásának jogát, a megajánlás föltételeinek s a szolgálati időnek meghatározását, *így* szintén a katonaság elhelyezését s élmezését illető intézkedéseket eddigi törvényeink alapján mind a törvényhozás, mind a kormányzat körében.

b) A védelmi rendszernek megállapítását, melynek újabb szabályozása vagy átalakítása Magyarországra nézve azontúl is mindenkor csak a magyar törvényhozás beleegyezésével fog megtörténni; végre

c) Saját törvényhozása, illetőleg kormányzata útján az intézkedést a magyar hadsereg egyes tagjainak mindazon magyarországi polgári viszonyai, jogai s kötelességei felett, melyek nem a katonai szolgálatra vonatkoznak.

III. A föntebbiekre szükséges költségek mennyiségének megállapítása.

Mire nézve meghatározatván időnként az V-dik szakaszban leírandó módon az arány vagy hányad, a melyben ezen költségekhez Magyarország járulni fog, az évenként szükségelt összegek meghatározása a IV. szakasz értelmében egyetértőleg fog eszközöztetni.

Ezen összegnek miként kezeléséről is az említett IV. szakasz határoz; de az iránt, hogy mi módon vettessenek ki és hajtassa-

nak be, Magyarországra nézve egyedül a magyar törvényhozás s illetőie« a magyar felelős minisztérium fog intézkedni.

Magyarországot sem a külügy, sem a hadügynek olyan költségei, melyeket Ő Felségének többi országai és tartományai mint a német szövetség tagjai tartoznak viselni, nem illetik.

Magyarországnak minden egyéb államköltségeit a magyar felelős minisztérium előterjesztésére a magyar törvényhozás teljesen függetlenül fogja elhatározni, s azokat, valamint minden egyéb adókat is, a magyar minisztérium saját felelőssége mellett hajtja be és kezeli.

IV. Az 1861-ik évi első fölriratunkban kimondottuk, hogy az örökös tartományok alkotmányos népeivel csak úgy mint önálló szabad nemzet más önálló szabad nemzettel, függetlenségünk teljes megóvása mellett, vagyunk hajlandók esetenként érintkezni.

Ezen elv meghatározása mellett a külügy s a hadügy meghatározott részeire és az ezekre szükséges költségekre nézve az egyetértő intézkedés következőleg lesz eszközlendő:

A) A törvényhozási teendőket illetőleg:

A magyar korona országainak és Ő Felsége többi országai és tartományainak minisztériumai kölcsönös értekezés folytán elkészítik az egyértelmű javaslatokat, és azokat, vagy ha megegyezni nem tudtak volna, az eltérő javaslatokat és azokra vonatkozó észrevételeket és ellenészrevételeket – mindenik az illető törvényhozás elébe terjeszti.

A törvényhozások önállólag tanácskoznak felettök; meghatározatván, hogy egy és ugyanazon országgyűlés két háza között, nehogy túlságos izenetváltások által az idő elpazaroltassék, minden egyes esetben csupán két izenetváltásnak van helye.

Ha ily utón nem jött a két ház között egyetértés létre, a kettőnek tagjaiból szabad választás útján a törvény által meghatározandó arány szerint egy országos küldöttség alakíttatik, mely a kérdéses pontok felett – ha egyetértésre jönni nem tudott, – tagjai abszolút többségének szavazatával határoz, és így létrejött határozata az őt kiküldött országgyűlésnek bejelentetvén, annak megállapodásává válik.

Határozatait a két törvényhozó testület az illető minisztériumok által közli egymással.

Ha Magyarország gyűlése és Ő Felsége többi országai és tartományai ezen ügyekre nézve jogosult, teljesen alkotmányos törvényhozó testületében létrejött megállapodás eltér egymástól, mindenik választ a paritás elve alapján saját kebeléből egy javaslatkészítő küldöttséget, mely két küldöttség az egyetértés létre-

hozását megkísérti s a javaslatot, vagy ha egyező értelemre nem juthatott, az eltérő javaslatokat további tárgyalás és megállapodás végett az őt kiküldött testülethez beadja.

E küldöttség felváltva Pesten, vagy Ő Felsege többi országai és tartományainak önmagok által Ő Felsege beleegyezésével kijelölt valamely városában jön össze.

Ezen küldöttség javaslata felett ugyanazon egy országgyűlés két háza már csak egy izenetet válthat, s ha egyetértés nem jött létre, a nevében határozó országos küldöttség megválasztásának kell bekövetkeznie.

Így kelt újabb határozatait a két törvényhozó testület ismét illető minisztériuma által közli egymással.

Az országos küldöttség, mint a javaslatkészítő küldöttség, önmaga választja elnökét, tollvivőit stb. és mindeniknek ülései nyilvánosak.

Megjegyezzük végül, hogy ha mind a magyar korona országában, mind Ő Felsege többi országai és tartományában érvényre jut amaz Angolhonban gyakorlatban lévő alkotmányos elv, hogy a felsőház a budgetet egészben elvetheti ugyan, de egyes tételeiben nem módosíthatja azt: az előadott eljárás épen azon tárgyra, a költségekre nézve, mely minden évben rendszeresen elő kell hogy forduljon, jó részt sohasem lévén az országgyűlés két házából választandó országos küldöttségre szükség, sokkal egyszerűbbé és rövidebbé válik.

Ha ily módon egyértelmű határozat jött létre, az mindenik törvényhozó-testület által Ő Felsege elébe terjesztvén, ha a sanctiót megnyeri, törvény nyé lesz.

Azon rendkívüli esetben pedig, ha a magyar országgyűlés és Ő Felsege többi országai és tartományai erre jogosított törvényhozó testülete között egyetértés ily módon sem jött volna létre, mindenik fölterjeszti megállapodását a közös fejedelem elébe, ki is mindkét minisztérium meghallgatása után, az egyiket vagy másikat az eltérő pontokra nézve is szentesítheti, mely esetben az általános kötelező erejűvé válik.

B) A végrehajtást illetőleg:

a) A külügyekre nézve a közös fejedelem az oldala mellé rendelt magyar miniszter s többi országai és tartományai hasonló minisztereinek tanácsával él.

Jogában áll a közös fejedelemnek, magát ez ügyekben az uralkodó ház minisztere által helyettesíttetni, ki sem Magyarországnak, sem Ő Felsege többi országai és tartományainak külön minisztere nem lehet.

A Magyarországot és Ő Felsege többi országait és tartományait egyformán illető okmányoknál, mindkét kijelölt miniszter ellenjegyzése szükséges, míg az egyiket vagy másikat külön érdeklőknél a körülményekhez képest egyiké vagy másiké kívántatik csupán.

b) A hadügyet illetőleg a közös fejedelem mint legfőbb hadparancsnok egy főhadparancsnokság útján az országok erre megbízott minisztereinek ellenjegyzése mellett intézkedik mind azokban, mik a hadügy körében a közbiztonság szempontjából törvény által egyetértőleg közelendőkül kijelöltettek.

Magyarországon csak az oly rendeletek lévén végrehajthatók, melyek saját miniszterének ellenjegyzésével ellátva vannak.

c) A szükséges költségek a fentebb leirt módon megállapítván, azok illető részét mindegyik minisztérium behajtja a kormányzata alá tartozó országokban, és beszolgáltatja rendeltetésükhöz képest a külügyek és főhadparancsnokság pénztárába.

Ezen pénztárok felett az ellenörködést, mind a magyar korona országainak, mind ő Felsege többi országai és tartományainak illető minisztere gyakorolja. Az azokról szóló számadások a törvényhozó testület elé terjesztés végett mindeniknek átadatnak és a jövő budget megállapítására szükséges adatok kiszolgáltatnak.

V. Ha az elől kijelölt feltételek teljesezésbe menetele után a fentebbiek szerint meg lesz állapítva, hogy mik azon ügyek, a melyek a közbiztonság érdekében czélszerűség szempontjából egyetértőleg intézendők, és hogy mi legyen azoknak intézési módja: szükséges lesz kölcsönös alku útján meghatározni azon hányadot, mely szerint ezen ügyek terheit s költségeit a magyar korona országai viselendik.

Ezen alku megállapítása oly módon történhetik, hogy a magyar korona országainak és Ő Felsege többi országai és tartományainak felelős minisztériumai kölcsönös értekezés folytán részletes adatokkal támogatott javaslatot fognak az említett arányra nézve kidolgozni.

E javaslatot mindenik minisztérium az illető országgyűlés elé terjesztendi, hol az rendesen tárgyalandó, mindenik országgyűlés az illető minisztériumok útján közlenni határozatait a másik országgyűléssel, és mindkettőnek ily módon eszközlendő megállapodásai szentesítés végett Ő Felsege elébe fognak terjesztetni.

Ha a két minisztérium a javaslatra nézve nem tudna meg egyezni: mindeniknek véleménye mind a két országgyűlésnek elébe terjesztetik; ha pedig a két országgyűlés nem tudna egy-

mással kiegyezni, akkor a kérdést az előterjesztett adatok alapján Ő Felsége fogja eldönteni.

Az arányra nézve kötendő egyezkedés, csak határozott időre terjedhet annak elteltével ismét ugyanazon módon új egyezkedésnek leendő helye.

A fentebbi öt szakaszban elő van sorolva, hogy minő tárgyat és mő terjedelemben vagyunk készek a közbiztonság érdekében és czélszerűség szempontjából egyetértőleg intézendőknek tekinteni; meghatároztuk azoknak kezelési módját, meg azt, mi után lesz majd a terhek és költségekből Magyarországot illető hányad megállapítandó.

Vannak ezenkívül még oly ügyek, melyekre nézve az országot semmi nemű kötelezettség nem terheli, de melyekre nézve politikai tekintetknél, érdekek találkozásánál fogva czélszerűbb egyetértőleg mint szorosán elkülönítve intézkedünk. Ilyen:

VI. Az államadóságok ügye.

Ezeket illetőleg Magyarországot alkotmányos állásánál fogva oly adóságok, melyek az ország törvényszerű beleegyezése nélkül tétettek, jogilag nem terhelhetik.

De kijelentettük már ezen országgyűlésen is a legmagasabb trónbeszédre felküldött válaszfeliratunkban, hogy ha a valóságos alkotmányosság hazánkban és Ő Felsége többi országaiban is minél előbb tetteg életbelép, készek vagyunk, mint már 1861-diki feliratunkban is nyilvánítottuk: azt, a mit tennünk szabad és önállásunk s alkotmányos jogaink sérelme nélkül tehetünk, a törvényszabta kötelesség mértékén túl is, méltányosság alapján, politikai tekintetkből megtenni, hogy azon súlyos terhek alatt, miket az absolut rendszer eljárása összehalmozott, Ő Felsége többi országainak jólléte, s azzal együtt a mienk is össze ne roskadjon, s a lefolyt nehéz időknek káros következtései róluk és rólunk elháríttassanak.

E tekintetknél fogva tehát, s egyedül ezen alapon, kész most is az ország az államadóságok terhének egy részét elvállalni s ez iránt előleges értekezés folytán Ő Felségének többi országaival is, mint szabad nemzet szabad nemzettel, felelős minisztériumának közbejöttével egyezkedésbe bocsátkozni. Ezen egyezkedés által lesz az is meghatározandó, hogy azon rész, melyet Magyarország az államadóságokból elvállal, mikép kezeltessek.

Jövőre lehetnek esetek, midőn czélszerű leendő, hogy valamely új kölcsön felvételére nézve Magyarország Ő Felsége többi orszagai és tartományaival egyetértőleg intézkedjék. Az ily eset jelenlétének meghatározása, valamint az egyetértő intézkedés mikénti

eszközlésének megállapítása azonban Magyarországra nézve minden egyes alkalommal a törvényhozást fogja illetni.

Egyébiránt ünnepélyesen kijelentjük e helyen is, hogy a valóságos alkotmányosság azon alapelvénél fogva, miszerint az országot saját beleegyezése nélkül adóssággal terhelni nem lehet, jövődre sem fogunk semmi oly államadósságot Magyarországra nézve kötelezőnek elismerni, melynek felvételéhez az országnak törvényszerűen és határozottan kijelentett beleegyezése hozzá nem járul. Ilyen továbbá a kereskedelmi ügy.

VII. A kereskedelmi ügyekben a *pragmatica sanctio*, valamint számos egyéb törvényeink szerint is magyar korona országai, mint a fejedelem többi országaitól jogilag külön álló, azoktól független országok, saját felelős kormányuk és törvényhozásuk által intézkedni s azokat vámvonalak által is szabályozni teljes joggal bírnak.

Miután azonban közöttünk és Ő Felségének többi országai között az érdekeknek kölcsönös érintkezései fontosak és számosak, s a kereskedés szabadsága minden tekintetben jótékony, kész az országgyűlés, arra: hogy egy részről a magyar korona országai, más részről Ő Felségének többi országai között, más vámevyletek alapelvének figyelembe vételével bizonyos, számosabb évek tartamára kötendő és időnként megújítandó vámszövetség köttessék, melyben egyszersmind annak kezelési módja is meghatározassék.

Ezen szövetség megkötése kölcsönös alku által történék — oly módon, mint két egymástól jogilag független országok hasonló egyezkedései történnek; a két félnek felelős minisztériumai közös egyetértéssel készítsék meg a szövetségi részletes javaslatot, s terjeszték azt mindenik az illető országgyűlés elé, s a két országgyűlésnek megállapodásai lesznek Ő Felségének szentesítése alá terjesztendőik.

Mínthogy azonban vannak még a kereskedelmi ügygyel kapcsolatban lévő más fontos tárgyak is, melyeknek egyetértve leendő elintézése czélszerűbb lehet, szükséges: hogy az országgyűlés saját törvényhozási jogát a kereskedelmi ügyet illetőleg minden egyebekre nézve is fenntartván, nevezet szerint jelelje ki azon ilyen tárgyakat, melyeket a megállapítandó módon és határok között Ő Felsége többi országaival kötendő kölcsönös egyezmény tárgyaivá tenni hajlandó, s mivel mindezen tárgyaknak részletes megvitatása és kijelölése több időt igényel, mint a mennyivel az alválasztmány a fennforgó körülmények között rendelkezhetett, azért azok iránti észrevételeinket mi is a tárgyalások további folyamára tartjuk fenn.

Ezen egyezkedések esetenként oly módon létesüljenek, mint följebb a számszövetség megkötésének módjára nézve előadatott.

Magában értetődvén: hogy ha ez egyezkedések nem sikerülének, az ország törvényes intézkedési jogát magának minden tekintetben fenntartja. Ilyen végül:

VIII. A közvetett adok ügye.

Magyarországnak joga: ezekre nézve saját törvényhozása és saját kormánya által intézkedni – kétségbe vonhatatlan és jövődre is sértetlenül fenntartandó.

Kész azonban az országgyűlés arra, hogy ezekre vonatkozólag kölcsönös egyezkedés útján időről időre oly elvek állapíttassanak meg, melyek lehetővé tegyék a közbenső vámsorompók vissza nem állítását, a nélkül, hogy a magyar korona országai és Ő Felsége többi országai és tartományai a közvetett adók iránt hozott határozataik által egymásnak azokból eredő jövedelmeit – megsemmisíthessék.

Mely utóbbi eshetőségnek elkerülésére, ha az elvekbeni egyetértés bármikor nem sikerülne, nem maradna más mód fenn, mint a jogilag úgy is soha meg nem szűnt közbenső vámvonálnak – úgy mint zárvonálnak visszaállítására.

Az ennek elkerülése céljából szükséges elvek megállapítása feletti alkudozások, ugyanazon módon lesznek vezetendők, mely a kereskedelmi ügyekre vonatkozólag a VII. szakaszban megállapított.

Ezek azon nézeteink, melyekben az albizottmány többségétől némelyekben eltérő véleményünket a fennforgó körülmények között rögtönözve előterjesztjük.

Nyári Pál s. k.

Ghyczy Kálmán s. k.

Ivánka Imre s. k.

Tisza Kálmán s. k.

Hogy vitte keresztül a többség?

1. Azon kapcsolat, mely egyrészt a magyar korona országai, más részről ő Felségének többi országai és tartományai között jogilag fennáll, a *pragmatica sanction* alapszik.

2. Megállapítván ez ünnepélyes alapszerződés a Habsburg-ház nőágának trónöröklési jogát, kimondotta egyszersmind, hogy azon országok és tartományok, melyek a megállapított öröklési

rend szerint egy közös uralkodó alatt állanak, feloszthatlanul és elválhatlanul együtt birtoklandók. E határozottan kimondott elv folytán a közös biztosság együttes erővel leendő védelme és fenntartása oly közös és viszonyos kötelezettség, mely egyenesen a *pragmatica sancti*óból származik.

3. De ezen megállapított kötelezettség mellett határozottan kikötötte a *pragmatica sanotio* azon föltételt is, hogy Magyarország alkotmányos közjogi és belkormányzati önállása sértetlenül fenntartassék.

4. E két alapeszmét kell tehát egyaránt tekintetbe vennünk azon viszonyok meghatározásánál, melyek Magyarországot a közös fejedelem uralkodása alatt álló többi országokkal közösen érdeklik. S valamint egyrésztől kész volt Magyarország a múltban, úgy kész kend jövőjében is mindenkor teljesíteni mindazt, a mit a *pragmatica sanctio* szerint a közös biztosságnak együttes erővel védelme és fenntartása multhatlanul megkíván: így más részről oly kötelezettségeket, melyek e czélon túlterjednek, s annak elérésére nem elkerülhetlenül szükségesek, magára nem vállalhat.

5. Ezelőtt Magyarországot illetőleg mindazokra nézve, mik az érintett viszonyokra vonatkoznak, a magyar országgyűlés és a király közmagyar egyetértéssel intézkedtek, és ez intézkedések megállapításánál más ország befolyással nem bírt, mert a magyar király, mint az uralkodása alatt álló többi országok abszolút fejedelme azon országoknak érdekeiről és teendőiről abszolút hatalommal rendelkezett. Most azonban, a legmagasabb trónbeszéd szerint, lényegesen változott a helyzet az által, hogy ő Felseége „alkotmányos jogokkal ruházta föl többi országait is, azokat tehát abszolút hatalommal ezentúl nem képviselheti, s azok alkotmányos befolyását nem mellőzheti.” Kijelentette jelen országgyűlésünk is a válaszfeliratban, hogy ezt figyelembe veendi.

6. Irányadóknak tekintette a bizottság e szempontokat, midőn megbízatásához képest kijelöli a főelveket, melyek véleménye szerint a közös viszonyok megállapításánál alapul szolgálnak, s ez elvek folytan összeállítja a készitendő javaslat vázlatát. Kiindulási pontja tehát e részben a *pragmatica sanctio*, melyet mint ő felsége, legmagasabb trónbeszédében, mint az országgyűlés többszöri felirataiban, közösen elismert kiindulási pontul tűzött ki.

7. A *pragmatica sanctio* szerint közös ugyan az uralkodó a mennyiben Magyarország koronája is ugyanazon fejedelmet illeti, a M a többi országokban is uralkodik: de még ez nem teszi szükségessé, hogy a fejedelem udvartartásának költségei közösen állapíttassanak meg. Ily közös megállapodást a *pragmatica sanctio*-

ban kitűzött cél nem igényel, Magyarország alkotmányos önállósával pedig s a magyar király fejedelmi magas tekintélyével sokkal inkább megegyez, hogy a magyar országgyűlés, a felelős magyar minisztérium előterjesztésére külön szavazza meg a magyar király udvartartása költségeit. Se kár, se jogsérelem nem okoztatik ez által Ő Felsége többi országainak. Az udvartartás költségeinek megszavazását és kiszolgáltatását tehát közös ügynek nem tekinthetjük.

8. A *pragmatica sancti*óából folyó közös és együttes védelemnek egyik eszköze a külügyek czélszerű vezetése. E czélszerű vezetés közösséget igénye] azon külügyekre nézve, melyek Ő Felsége uralkodása alatt álló *összes* országokat *együtt* illetik. Ennélfogva a birodalom diplomatikai és kereskedelmi képviseltetése a külföld irányában és a nemzetközi szerződések tekintetében fölmerülhető intézkedések, mindkét fél minisztériumával egyetértésben és azok beleegyezése mellett, a közös külügyminiszter teendői közé tartoznak. A nemzetközi szerződéseket mindenik minisztérium saját törvényhozáásával közli. Ezen külügyeket tehát mi is közöseknak tekintjük, s készek vagyunk azoknak közösen meghatározandó költségeihez azon arány szerint járulni, mely az alábbi 18. 19, 20. 21 és 22. pontokban körülírt módon fog megállapíttatni.

9. A közös védelemnek másik eszköze a hadsereg s az arra vonatkozó intézkedések, egy szóval: a *hadügy*.

10. Tekintetbe véve mindazt, a mit fenntebb, különösen az 8. pont alatt elmondottunk, a hadügynek közösségére nézve következőket véljük, mint elveket, megállapítandóknak.

11. Ő Felségének a hadügy körébe tartozó alkotmányos fejedelmi jogai folytán mindaz, a mi az egész hadseregnek és így a magyar hadseregnek is, mint az összes hadsereg kiegészítő részének, egységes vezérletére, vezényletére és belsejére vonatkozik, Ő Felsége ált il intézendőnek ismertetik el.

12. De a magyar hadseregnek időnkénti kiegészítését s az újonczok megajánlásának jogát, a megajánlás föltételeinek és a szolgálati időnek meghatározását, úgy szintén a katonaság elhelyezését, élelmezését illető intézkedéseket, eddigi törvényeink alapján, mind a törvényhozás, mind a kormányzat körében, az ország magának tartja fenn.

13. Kijelenti továbbá az ország, hogy a védelmi rendszernek megállapítása vagy átalakítása Magyarországra nézve mindenkor csak a magyar törvényhozás beleegyezésével történhetik. Miután azonban az ily megállapítás épen úgy, mint a későbbi átalakítás is, csak egyenlő elvek szerint eszközölhető czélszerűen; ennélfogva

minden ily esetben a minisztérium előleges megállapodása után, egyenlő elvekből kiinduló javaslat fog terjesztetni mindkét törvényhozás elé. A törvényhozások nézeteiben netalán fölmerülhető különbségek kiegyenlítés végett a két törvényhozás egymással költségek által érintkezik.

14. A magyar hadsereg egyes tagjainak mindazon magyarországi polgári viszonyai, jogai és kötelezettségei fölött, melyek nem a katonai szolgálatra vonatkoznak, a magyar törvényhozás és illetőleg a magyar kormányzat fognak intézkedni.

15. A hadügynek összes költségei oly képen közösek, hogy azon arány, mely szerint ezen költségekhez Magyarország járulni fog, az alábbi 18. 19. 20. 21. és 22. pontokban körülirt előleges értekezés után, kölcsönös egyezkedés által állapíttatik meg.

16. A pénzügyet annyiban kívánjuk közösnek tekinteni, a mennyiben közösek lesznek azon költségek, melyek a fentebbiekben közösöknek elismert tárgyakra fordítandók. Ezt azonban úgy értelmezzük, hogy az említett tárgyakra megkívántató összes költségek közösen határozottassanak meg azon módon, mely a kezeléstről szóló alábbi szakaszokban előadatik: de azon összegnek, mely e költségekből az alábbi 18. 19. 20. 21. és 22. pontokban körülirt módon megállapítandó arány szerint Magyarországra esik, kivetéséről, behajtásáról s az illető helyre leendő beszolgáltatásáról Magyarország gyűlése és felelős minisztériuma intézkedjenek oly módon, a mint a kezeléstről szóló alábbi pontok megállapítják.

17. Magyarország minden egyéb államköltségeit a magyar felelős minisztérium előterjesztésére az országgyűlés alkotmányos utón fogja elhatározni; azokat, mint általában minden adót, a magyar minisztérium, minden idegen befolyás teljes kizárásával, saját felelőssége alatt, veti ki, hajtja be és kezeli.

18. Ezek azon tárgyak, melyeknek a fentírt módoni közössége a *pragmatica sancti*óból folyónak tekintethetik. Ha ezekre nézve mindkét fél egyetértésével megtörténik a megállapodás: kölcsönös alku által előre kell meghatározni azon arányt, mely szerint a magyar korona országai a *sanctio pragmatica* folytán közösöknek elismert ügyek terheit és költségeit viselendik.

19. Ezen alku s megállapítás oly módon történhetik, hogy egy részről a magyar korona országainak gyűlése, más részről ő Felsőge többi országainak gyűlése, mindenik a maga részéről, egy hasonló számú küldöttséget választ. E két küldöttség, az illető felelős minisztériumok befolyásával, részletes adatokkal támogatott javaslatot fog kidolgozni az említett arányra nézve.

20. E javaslatot mindenik minisztérium az illető országgyűlés elé terjesztendi, hol az rendesen tárgyalandó. Mindenik országgyűlés az illető minisztériumok útján közlendi határozatait a másik országgyűléssel, s a két félnek ily módon eszközözendő megállapodásai szentesítés végett Ő Felsége elé fognak terjesztetni.

21. Ha a két küldöttség a javaslatra nézve nem tudna egymással megegyezni: mindenik félnek véleménye mind a két országgyűlésnek elébe terjesztetik. Ha pedig a két országgyűlés nem tudna egymással kiegyezni: akkor a kérdést, az előterjesztett adatok alpján, Ő Felsége fogja eldönteni.

22. Az arányra nézve kötendő egyezkedés csak határozott időre terjedhet, annak eltöltével ismét ugyanazon módon új egyezkedésnek leendő helye.

23. A mi a fentebb körülírt tárgyak kezelését illeti: megjegyezzük mindenekelőtt, hogy az e részben ezelőtt törvényesen fenállott módnak megváltoztatása szorosán véve nem a pragmatica sanctióban meghatározott kötelezettségből foly, hanem a helyzetnek azon változása, melyet a fentebbi 5. pont alatt elmondottunk, teszi azt czélszerűvé. Kimondotta mind az 1861-ki, mind a jelen országgyűlés többszöri fölrataiban, hogy Ő Felsége többi országaival érintkezni akar, mint alkotmányos népekkel, mindkét fél függetlenségének megóvása mellett. Midőn tehát mi ez érintkezés módjára nézve javaslatot teszünk, mind az országgyűléseknek fentebbi kijelentéseit, mind a gyakorlati czélszerűség tekintetét egyaránt szemünk előtt kívánjuk tartani.

24. Előrebocsátjuk, hogy bármi legyen a közös ügyekre s azok mikénti kezelésére nézve az országgyűlés megállapodása: véleményünk szerint az tetteg életbe nem léphet mindaddig, míg az ország alkotmánya egész terjedelmében tetteg vissza nem állítatik. Es ez az egyik alapföltétele javaslatunknak.

25. A másik alapföltétel az, hogy a teljes alkotmányosság Ő Felsége többi országaiban és tartományaiban is tetteg életbe lépjen; mert mi azon országokkal csak mint alkotmányos országokkal léphetünk bármi közös viszonyokra nézve érintkezésbe. S Ő Felség maga is azért kívánta az ügyek tárgyalásának eddigi módját megváltoztatatni, mert alkotmányos jogokkal ruházta föl többi országait is, s a közös ügyek kezelésénél ezek alkotmányos befolyását nem tartja mellőzhetőnek.

26. Ha tehát Magyarország alkotmánya teljesen és tetteg helyre lesz majd állítva s Ő Felsége többi orszagai is tetteg valóságos alkotmánynyal bírnak; s a törvényszerű felelős kormány itt is, ott is átvette a kormányzatot: akkor, de csak is akkor, lehetne

azon ügyeket, melyek a megállapodás szerint közösöknek lesznek tekintendők, a következő módon közösen kezelni.

27. Egy közös minisztériumot kell felállítani azon tárgyakra nézve, melyek, mint valósággal közösek, se a magyar korona országainak, se Ő Felsége többi országainak külön kormányzata alá nem tartoznak. E minisztérium a közös ügyek mellett se egyik, se másik résznek külön kormányzata ügyeit nem viheti, azokra befolyást nem gyakorolhat. Felelős lesz-e a minisztérium minden tagja mindazokra nézve, a mik köréhez tartoznak, felelős lesz az egész minisztérium is együtt, oly hivatalos intézkedéseire nézve, melyeket együtt állapított meg.

28. A közös ügyek azon részére nézve, mely nem tisztán a kormányzat köréhez tartozik, se teljes birodalmi tanácsot, se bármi néven nevezhető közös vagy középponti parlamentet czélszerűnek nem tartunk, s ezeknek egyikét sem fogadjuk el; hanem azt óhajtjuk, hogy, miután Ő Felsége legmagasabb trónbeszéde szerint is közös kiindulási pontunk a *pragmatica sanctio*, egy részről a magyar korona országai együtt, más részről Ő Felsége többi országai és tartományai együtt úgy tekintessenek, mint két külön s teljesen egyenjogú fél. Következve: a két fél között a közös ügyek kezelésére nézve mellözhetlen föltételnek tartjuk a teljes paritást.

29. Ezen paritás elvénél fogva Magyarország részéről a magyar országgyűlés válaszszon saját kebeléből egy meghatározott számú bizottságot (*delegatio*) és pedig az országgyűlés mindkét házából. Válaszszanak Ő Felsége többi országai és tartományai is hasonlóul alkotmányos módon egy épen annyi tagból álló bizottságot a magok részéről. Ezen bizottságok tagjainak száma a részletek tárgyalásakor fog meghatározatni. Most csak annyi mondatik ki, hogy ezen szám egy-egy részről hatvanat meg nem haladhat.

30. E bizottságok csak egy évre, vagyis az országgyűlésnek egy ülészakára választandók s az év leteltével, vagyis az új ülészak kezdetével, azoknak minden hatásköre teljesen megszűnik. Tagjaik azonban ismét megválaszthatók.

31. A bizottságok mindegyike külön, saját kebeléből, szabadon választja elnökét, tollvivőjét s a mennyiben szüksége lesz más hivatalos személyzetre is, annak minden tagját; s maga állapítja meg ügyrendét.

32. A bizottságokat mindenkor (J Felsége fogja összehívni bizonyos határnapra és azon helyre, hol Ő Felsége azon időben tartózkodik. Óhajtja azonban a magyar törvényhozás, hogy az ülések fölváltva egyik évben Pesten, másik évben Bécsben, vagy ha ő

Felsege többi országainak gyűlése és Ő Felsege így akarná, azon országok más valamelyik fővárosában tartassanak.

33. Mindenik bizottság külön tart üléseket s azokban fejenkénti szavazással s a bizottsági összes tagok abszolút szótöbbségével határoz, s a mit a többség elhatározott, az egész bizottság határozatának tekintendő. Külön véleményt az egyes tagok, saját igazolásuk végett, iktattathatnak ugyan a jegyzőkönyvbe, de az a határozat erejét nem gyöngíti.

34. A két bizottság egymással, együttes ülésben, nem tanácskozhatnak, hanem mindenik írásban közli nézeteit és határozatait a másikkal s írott izenetek által igyekeznek véleménykülönség esetében egymást fölvilágosítani. Ezen izeneteket mindenik bizottság saját nyelvén készíteni el, oda mellékelve a hiteles fordítást is.

35. Ha ezen írásbeli izenetek által nem sikerülne a két bizottságnak véleményét egyesíteni: akkor a két bizottság együttes ülést tartand, de egyedül csak egyszerű szavazás végett. Ez együttes ülésben a két bizottság elnökei felváltva, egyszer az egyik, másszor a másik fognak elnökölni. Határozat csak úgy hozathatik, ha mindenik delegatio tagjainak legalább kétharmada jelen van. A határozat mindenkor abszolút többséggel hozandó. Mivel pedig a paritás elvének gyakorlati alkalmazása mindkét félnek érdekében éppen a szavazásnál legfontosabb: szükséges leend szabályt alkotni az iránt is, hogy midőn szavazás alkalmával egyik fél delegatiójából több tag hiányzik, mint a másiktól, mi módon kell a szavazók számára nézve a szükséges paritást tetteleg helyreállítani. E szabály legcélszerűbben akkor állapíthatatik meg, midőn a jelen munka részletei kidolgoztatnak. A jegyzőkönyv mindenik félnek nyelvén fog vezetetni a két fél tollvezetői által, közösen s hitelesítettik

36. Ház három izenetváltás sikereden maradt: joga van mindenik félnek, a másik rést felszólítani, hogy a kérdés közös szavazás által döntessék el; mely esetben a két fél elnökei együtt állapítják meg a szavazási ülés helyét, napját és óráját, s arra mindenik elnök meghívja a maga bizottsága tagjait.

37. E bizottságok hatásköréhez csak azon tárgyak tartozhatnak, melyek a közös ügyeket kijelölő törvényben, mint közösek, határozottan   bizottságokhoz vannak utasítva. Ezeken túl a bizottságok intézkedéseikben nem terjeszkedhetnek s a magyar országgyűlés és magyar kormányzat részére fenntartott ügyekbe nem avatkozhatnak.

38. A közös ügyek tárgyalására kiküldött bizottságot úgy kívánjuk tokíteni, mint oly testületet, mely az országgyűlés által

szabadon választva, a törvény által kijelölt és körvonalozott ügyekben éa módon épen úgy képviseli az országgyűlést Ő Felsége többi országainak irányában, a mint mi egyes képviselők, kerületenkint szabadon választva, képviseljük az országot s annak érdekeit a magyar országgyűlésen. Ugyanazért nem tartjuk czélszerűnek, hogy a bizottság előleges utasítások által legyen megkötvé, mert ily utasítások mellett a két fél közötti érintkezés nem vezetne czélra, s gyakran megtörténnék, hogy midőn a két félnek ilynemű bizottságai határozott, de egymáséitól eltérő utasításokkal volnának lekötve, lehetetlen volna egyezkedés útján eredményre jutni; már pedig épen azon tárgyak, melyek a közös ügyeket képezik, oly természetűek, hogy azoknak végelhatározását mellőzni vagy halasztgatni gyakran annyi volna, mint az állam gépezetét megakasztani.

39. Az eljárás módjára nézve, úgy hiszszük, czélszerű lesz megállapítani, hogy azon tárgyat, mely törvény szerint e bizottságok elé tartozik, a közös minisztérium mindenik bizottságnak külön adja elő. Mindenik bizottságnak joga lesz kérdéseket intézni a közös minisztériumhoz, vagy, a szakok szerint, annak illető tagjához, kérhet azoktól feleletet s felvilágosításokat; ugyanazért a közös minisztériumnak jogában álland, s midőn arra főlshóllítatik, köteles is leend, egyik bizottságnál úgy, mint a másiknál, megjeleni, felelni, és szóval vagy írásban, s ha az kár nélkül történhetik, a szükséges iratok előterjesztése mellett is, felvilágosításokat adni.

40. A közös költségvetés megállapítása leend e bizottságok feladatának évenként előforduló legfontosabb része. E költségvetést, mely egyedül azon költségekre terjedhet, a melyek az ezen közös ügyek megállapítására nézve alkotandó törvényben közöseknek lesznek kijelölve, a közös minisztérium, mind a két külön felelős minisztériumnak befolyásával fogja készíteni, s úgy adja azt át mindenik bizottságnak külön. A bizottságok a fenntebb körülirt mód szerint fogják azt külön tárgyalni, s észrevételeiket egymással írásban közlik, s a mely pontra nézve nézeteik meg nem egyeznének, azt együttes ülésben szavazattal határozzák el.

41. Az ily módon megállapított költségvetés többé az egyes országok által tárgyalás alá nem vétethetik, hanem köteles mindenik azon arány szerint, mely (a javaslatunk 18. 19. 20. 21 és 22. pontjaiban körülirt módon) előre megállapított, a közös költségvetésből reá eső részt viselni. De mivel ezen közös költségekre nézve, a kivetés, behajtás s az adórendszernek megállapítása. Magyarországra nézve, a magyar országgyűlés és magyar felelős

minisztérium köréhez tartozik: a magyar minisztérium a magyar országgyűléshez terjesztendő költségvetésébe is fölveendi mindig azon összegeket, melyek a már megállapított közös költségvetésből az említett arány szerint Magyarországra esnek, csakhogy ezen rovatok, a mennyiségre nézve, vitatás alá többé nem vehetők. Behajtatván az ekként megállapított közös költségekre szükséges összeg a magyar felelős minisztérium által, a havonkint hefolyt államjövendelmekből a közös költségek fedezésére szolgáló rész a magyar pénzügyminiszter által havonkint közös pénzügyminiszterhez áttétetik, azon arány szerint, a mely arányban áll a közös költségek összege az országos költségek összegéhez. A közös pénzügyminiszter felelős lesz az általvett összegnek a kitűzött czélokra leendő fordításáért; magában értetődvén, hogy ki az összegeket kezeli, szoros számadással fog tartozni.

42. Az efféle számadások megvizsgálása hasonlóul az említett bizottságokat illeti, azok e számadásokra nézve is a fenntebb körülírt módon fognak eljárni.

43. Hasonló eljárás követendő minden egyéb tárgyakban is, melyek, mint közös ügyek, az érintett bizottságok köréhez tartoznak. Ezeket is a közös minisztérium mindenik bizottságnak külön adja be, a bizottságok külön tárgyalják, nézeteiket egymással írásban közlik és ha ily módon egymással meg nem egyezhetnének, akkor, mint fennebb mondatott, szavazó együttes ülésben határoznak. Magában értetődik, hogy határozataik, a mennyiben fejedelmi jóváhagyás alá tartoznak, Ő Felségének fölterjesztendők, s ha ő Felsége által megerősítetnek, kötelező erővel birandanak. Az ily fejedelmi jóváhagyással megerősített határozatokat azonban Ő Felsége mindenik országgyűlésnek az illető külön felelős minisztérium által adhatja tudtára. Azon határozatokat, melyek a delegációkban a fentírt módon hozattak s Ő Felsége által szentesítettek, miután a magyar országgyűlésnek tudtára adattak, Magyarországon Ő Felsége csak a felelős magyar minisztérium által hajthatja végre. Ugyanazért mindazon költségeket is, melyek a bizottság ily módon hozott és szentesített határozatának folytán Magyarországra haramiának, a magyar felelős minisztérium fogja az országgyűlésileg megállapított magyarországi budgettel együtt kivetni és behajtani.

44. Azokon kívül, a miket a közös felelős minisztérium terjeszt elő a közösügyi bizottságoknak (delegáció), e bizottságok mindegyike bír kezdeményezési joggal, de csak oly tárgyakra vonatkozólag, melyek, mind közös ügyek, törvény szerint szorosan e bizottságok köréhez tartoznak. Mindegyik bizottság tehet ily-

nemű javaslatot, s azt a másik bizottsággal írásban közölheti. Az ekkép indítványozott javaslat pedig szintűgy lesz tárgyalandó, mint egyéb, a bizottságok köréhez tartozó kérdésekre nézve már fenttebb elmondattott.

45. A bizottságok ülései rendszeren nyilvánosak lesznek. A kivételi szabályok e részben az ügyrend által fognak megállapíthatni. Határozat azonban csak nyílt ülésben hozathatik.

46. Az esetben, ha Ő Felsége valamelyik országgyűlést feloszlatná, a feloszlatott országgyűlésnek delegatiója is megszűnik, s az újabb országgyűlés új bizottságot (delegatio) választ.

47. A bizottságok tagjai a törvény szerint közösökül kijelölt ügyeknek tárgyalása közben tett nyilatkozataikért feleletre soha nem vonathatnak; sőt megbízatásuk megszűntéig so oly kereset miatt, mely személyes letartóztatást vonhat maga után, se büntény vagy vétség miatt, a tetten érés esetét kivéve, az illető országgyűlésnek, ennek együtt nem léte esetében pedig azon bizottságnak, melynek tagjai, előleges jóváhagyása nélkül se le nem tartóztathatnak, se közkereset alá nem vétethetnek. Tagjai tetten érés esetében történt letartóztatásának folytathatása vagy megszüntetése iránt az illető országgyűlés együtt nem létében hasonlóképen maga az illető bizottság rendelkezik. Egyébaránt a tanácskozások alkalmával netalán történhető rendetlenségek megelőzése végett az ügyrendi szabályzat által fognak intézkedések tétetni.

48. Ha az egyik vagy másik bizottságnak valamely tagja időközben meghalna, vagy törvényes ítélet által foszlatnék meg szabadságától, úgy szintén, ha állásáról alapos okoknál fogva lemondana, az ekkép megüresedett állás az illető országgyűlés részéről azonnal betöltendő. Erre nézve legczélszerűbb leend: hogy midőn az országgyűlés a bizottságot megválasztja, válaszszeren a kítűzött számon felül egyszersmind póttagokat is, meghatározván egyúttal azon sort, mely szerint a póttagok a megürült állásra az illető bizottság elnöke által meghívandók.

49. Lemondás esetében a lemondás okainak alaposságáról s a lemondás elfogadásáról az illető országgyűlés vagy annak együtt nem létében az illető bizottság fog ítélni.

50. A mi a közös minisztérium felelősségét s annak módját illeti: mindenik bizottságnak joga leend oly esetekben, midőn az alkotmányos törvények megsértése miatt szükségesnek látja, a közös minisztériumnak vagy e minisztérium egyes tagjának perbefogását indítványozni, s ezen indítványát Írásban a másik bizottsággal is közölni. Ha a perbefogást mindenik bizottság elhatározza, vagy, ha az eltérő vélemények miatt, a fenttebbiek szerinti

szavazó ülésben többséggel elhatároztatik: e határozat azonnal jogérvényesnek tekintendő.

51. Az ily módon elhatározott pernek bírósága következő módon lesz alakítandó: mindenik bizottság, nem ugyan saját kebeléből, hanem azon országoknak, melyeket képvisel, független állású s törvénytudó polgáraiból külön-külön 24 tagot hoz javaslatba. Mindenik bizottság birni fog azon joggal, hogy a másik bizottság által javaslatba hozott 24 tag közül 12-öt, okadás nélkül, kitörölhet. A vádlottaknak szintén joguk van együtt és összesen tizenkét tag kitöröltetését követelni úgy mindazonáltal, hogy a megmaradt tagok számában mindenik bizottság választott bíráinak száma egyenlő legyen. S az így fennmaradt tagok lesznek a pörnek bírái.

52. Azon fenntebb körülírt közös tárgyakon kívül, melyeket, a *pragmatica sancti*óból kiindulva, tekintettünk közösen elintézendőknek, vannak még más nagy fontosságú közügyek, melyeknek közössége nem foly ugyan a *pragmatica sancti*óból, de a melyek, részint helyzetnél fogva politikai tekintetből, részint a két fél érdekeinek találkozásánál fogva, czélszerűebben intézethetnek el közös egyetértéssel, mint szorosan elkülönözve.

52. Az államadósságokat illetőleg Magyarországot, alkotmányos állásánál fogva, oly adósságok, melyek az ország törvényszerű beleegyezése nélkül tétettek, szorosan jogilag nem terhelhetik.

54. De kijelentettük már ezen országgyűlésen is a legmagasabb trónbeszédre felküldött válaszfeliratunkban, hogy: „ha a valóságos alkotmányosság hazánkban is, Ő Felsége többi országai-
ban is minél előbb tetteg életbe lép, készek vagyunk, mint már 1861. évi fölriratunkban is nyilvánítottuk, azt a mit tennünk szabad s önállásunk és alkotmányos jogaink sérelme nélkül tehetünk, a törvényszabta kötelesség mértékén túl is, méltányosság alapján, politikai tekintetekből megtenni, hogy azon súlyos terhek alatt, miket az absolut rendszer eljárása összehalmozott, ő Felsége többi országainak jóléte, s azzal együtt a miénk is össze ne roskadjon, s a lefolyt nehéz időknek káros következesei róluk és rólunk elháríttassanak.”

55. E tekinteteknél fogva tehát, s egyedül ezen alapon, kész most is az ország az államadósságok terhének egy részét elvállalni, s az iránt, előleges értekezés folytán, ő Felségének többi országai-
val is, mint szabad nemzet szabad nemzettel egyezkedésbe bocsát-
kozni.

56. Jövendőre nézve pedig közös lesz a hitelügy oly esetekben, midőn mind Magyarország, mind ő Felségének többi országai,

a fennforgó körülmények között saját érdekekben, czélszerűnek látandják valamely új kölcsönt együtt s közösen venni föl. Ily kölcsönöknél mindaz, a mi a szerződés megkötésére s a fölvelt pénznek miként használására és visszafizetésére vonatkozik, közösen fog elintéztetni. De annak előleges elhatározása, hogy valamely kölcsön közösen vétessék-e föl: Magyarországra nézve minden egyes esetnél, a magyar országgyűlést illeti.

57. Egyébiránt ünnepélyesen kijelentjük e helyen is, hogy a valóságos alkotmányosság azon alapelvénél fogva, miszerint az országot saját beleegyezése nélkül adóssággal terhelni nem lehet, jövődöre sem fogunk semmi oly államadósságot Magyarországra nézve kötelezőnek elismerni, melynek fölvételéhez az országnak törvényszerűen s határozottan kijelentett beleegyezése hozzá nem járult.

58. A kereskedelmi ügyek közössége sem foly a pragmatica sanctióból; mert annak értelmében a magyar korona országai, mint a fejedelem többi országaitól jogilag külön álló országok, saját felelős kormányuk és törvényhozásuk által intézkedhetnek s vámvonatok által szabályozhatnak kereskedelmi ügyeiket.

59. Miután azonban közöttünk és ő Felsége többi országai között az érdekeknek kölcsönös érintkezései fontosak és számosak: kész az országgyűlés arra, hogy a kereskedelmi ügyekre nézve egy részről a magyar korona országai, más részről Ő Felségének többi országai között időnkint vám- és kereskedelmi szövetség köttessék.

60. E szövetség állapítaná meg azon kérdéseket, melyek a kereskedelemre vonatkoznak, s meghatározná az egész kereskedelmi ügy kezelési módját.

61. A szövetség megkötése kölcsönös alku által történék, oly módon, mint két egymástól jogilag független országok hasonló egyezkedései által történnek. A két fél felelős minisztériumai közös egyetértéssel készítsék meg a szövetségi részletes javaslatot s terjessze azt mindenik az illető országgyűlése elé, s a két országgyűlésnek megállapodásai lesznek ő Felsége szentesítése alá terjesztendők.

62. Ugyanazért, midőn a közös költségek aránya, a fenttebbi 18. 19. 20. 21. és 22-dik szakaszokban körülírt módon meghatározatik, azzal egyidejűleg a fenttebbi 59. és 61-dik szakasz által megállapított mód szerint, egyrészlől a magyar korona országai, másrészlől ő Felsége többi országai és tartományai között, vám- és kereskedelmi szövetség lesz kötendő, melyben kimondatik egy-szersmind az is, hogy a külfölddel eddig kötött kereskedelmi szerződések érvénye Magyarországra is kiterjed.

63. Ez alkalommal, szintén a fentebbi 59. és 61.§§. szerinti egyezkedés által határozathatnak meg az ipartermeléssel szoros kapcsolatban levő közvetett adók nemeire, egyforma arányára és azok kezelésére nézve oly szabályok, melyek kizárják annak lehetőségét, hogy egyik törvényhozásnak vagy felelős kormánynak e részbeni intézkedései a másik fél jövedelmeinek csonkítását vonhassák maguk után; megállapíthatik egyszersmind jövendőre azon módozat, mely szerint az ezen adóknál behozandó reformok a két törvényhozás által egyetértőleg fognának eldöntetni.

64. Meghatározatnék az is, hogy az összes vámvonalok egyforma kezelése fölött ki által és mikép gyakoroltassák a fölügyelet, s kimondatnék, hogy a vámokból befolyó jövelmek a közös költségek fedezésére fordítandók; e jövedelmi összeg tehát mindenek előtt le fog vonatni a közös költségek összegéből.

65. A kereskedelem előmozdításának egyik leglényegesebb eszköze lévén a vasutak, ugyanakkor, midőn a vám- és kereskedelmi szövetség megkötetik, a fentebbi 59. és 61- §§. értelmében létesítendő egyezkedés által határozathatják el, hogy melyek azon vasutvonalok, melyekre nézve mindkét fél érdekében közös intézkedések szükségesek, és hogy ezen intézkedések mennyire terjedjenek. Minden egyéb vasúti vonalok fölött kizárólag azon minisztériumot és országgyűlést illeti az intézkedés, melynek területén azok keresztülmennek.

66. A kereskedelemmel szoros kapcsolatban áll a pénzrendszernek (Münzwesen) és általános pénzlábnak megállapítása is. Nemcsak kívánatos tehát, hanem mindenik fél érdekében szükséges is, hogy mind a pénzrendszer, mind a pénzláb a kötendő vámszövetséghez tartozandó országokban egyenlő legyen. Ugyanazért, a vám- és kereskedelmi szövetség megkötése alkalmával a pénzrendszer és pénzláb fölött is szükséges leend, az 59. és 61. §§. értelmében, egyezkedés útján intézkedni. Ha pedig az így megállapított intézkedések megváltoztatása vagy új pénzrendszernek és pénzlábnak megállapítása utóbb szükségesnek vagy czélszerűnek mutatkoznék, az a két minisztérium kölcsönös egyetértésével s a két országgyűlés helybenhagyásával fog történni. Magában értetődik, hogy a pénzverésre és kibocsátásra nézve a magyar király fejedelmi jogai teljes épségekbén fennmaradnak.

67. A quota meghatározásával s a vámszövetség megkötésével egyidejűleg lesz egyszersmind az államadosságok után Magyarország által elvállalendő évi járulék, az 55. és 61. szakaszokban kijelölt módon, szabad egyeskedés által megállapítandó.

68. Magában értetődik: hogy ha, és a mennyiben a fentebbi

58-67. §§-okban elsorolt tárgyak fölött ez egyezkedés nem sikerülne: az ország önálló törvényes intézkedési jogát magának fenntartja s minden jogai e részben is sértetlenek maradnak.

69. Azon kérdésre nézve, hogy a közös tárgyaknak és azok mikénti-kezelésének tekintetéből, törvényeinkben netalán szükséges módosítások azonnal kijelöltessenek-e; úgy vélekedik a bizottság, hogy a kijelölés czélszerűen csak a vázlat megállapítása után történhetik, mert csak akkor lesz világosan látható, hogy miben és miképen kell az eddigi törvényeket módosítani s az újabb megállapodásokkal öszhangzásba hozni.

Gróf Andrásy Gyula,
elnök.
Csengery Antal,
bizottsági jegyző.

A pártok alakulása.

Ezen közösüges pontozatok felterjesztetvén, a magyar felelős minisztérium kineveztetett, u. m. gróf Andrásy Gyula miniszterelnök, Lónyay Menyhért pénzügyér, Horváth Boldizsár igazságügy, Gorove István gazdasági és kereskedelmi; gróf Mikó Imre közlekedési, báró Wenckheim Béla belügy, báró Eötvös József vallás és oktatásügy, és gr. Festetich György a királyoldala melletti miniszterekké.

Aztán helyreállítottak a megyék, és I. Ferencz József czímen az osztrák császár magyar királylyá koronáztatott.

És ami azután történt, az már a pártküzdelmek sorába iktatható.

Hogy mi volt a különbség a többség és kisebbség javaslata közt, azt a t. olvasó a pontozatok figyelmes át-olvasása után megérthette, az t. i., hogy míg a kisebbség szintén ismert el közös érdekeket s ezekre való tekintettel közös terheket, valamint még arra is reá állt volna, hogy az osztrák államadósságokból bizonyos összeget Magyarország magára vállaljon, — úgy akarta azt keresztülvinni és eszközölni, hogy Magyarország függetlenségét amennyire lehet e nehéz kérdésben is megóvhassa, vagy legalább oly erődökkel vegye körül, hogy azon esetben, ha a másik fél be akarna tolnakodni, s magának az ország sorsára

több befolyást igényelne, – azt abból kiszoríthassa, amiért is háttérben mindig ott hagyta az országgyűlést, nem engedvén meg, hogy ettől független testület állíttassák föl, melynek joga legyen az ország sorsa fölött bármit is határozni; míg ellenben a többség csupán csak a delegációkkal érintkező közös minisztérium fellállításába, s ugyancsak bizonyos tekintetekben, mint a közös költségvetés megállapításában is végleg határozó testület felállításába, a delegációk létrehozásába is beleegyezett, a közös hadsereg ügyét pedig egészen a fejedelem kezére bízta.

Míg tehát a kisebbség engedékenysége csak addig ment: hogy közösügyeket és érdekeket elismerve azoknak bizonyos határok közti közös elintézésébe, de mindig az országgyűlés őrszeme alatt, beleegyezett, a nélkül azonban hogy az országgyűlés intézkedése felett más intézkedést, s egyedül az országgyűlésnek felelős minisztériumon kívül más végrehajtó hatalmat megtűrt volna, – addig a többség a delegációt az országgyűlés fölébe helyezte, s azonfelül beleegyezett a közös minisztérium, tehát egy oly végrehajtó hatalom felállításába, mely az országgyűlésnek felelősséggel nem tartozik, mely szerint igen sok, s a legtöbb külügyi kérdést illetőleg, e testületeket a magyar országgyűlés alól tökéletesen emancipálta, azaz, az ország sorsát sok tekintetben és feltétlenül oly kezekbe tette le, melyeket eljárásukért az ország törvényszéke elé nem állíthatott, tehát felépíté a trójai falovat, mely függetlenségünk védbástyái közé bevonatott.

És a közösügyes kiegyezés e pontjait szemügyre véve, lehetetlen, hogy kérdés ne támadjon bennünk az iránt: hogy míg ez a többség a megyei rendszert és felelős minisztériumot nem tartotta összeegyeztethetőnek, addig a felelős és felelősség nélküli minisztériumot, a képviselői rendszert s egy attól sok tekintetben független s annak fölébe helyezett testületet, mely két idegen elemnek a keverékéből áll, hogy tarthatott összeegyeztethetőnek?

Mindenesetre egy oly álláspontról kellett nekik ezen dolgok felett ítélniök, mely álláspontot ezen dolgokból ki-

folyólag teremtettek meg, azaz hogy: előbb cselekedtek és csak azután bíráltak.

Ámde hiszen maguk sem tagadták ők azt, hogy a ki-egyeztést az alkotmány több pontjának fölládozásával hozták létre; de amint egyszer már említők: Archimedesi pontra akartak szert tenni; és ha hazafiságból tették, ha mindjárt hibáztak volna is, – csak is hibáztatni lehetne őket érte, de megróni nem, annál inkább nem pedig, mert elváltak telve ügybuzgósággal, s vérmes reményekkel ke-csegtették a nemzetet, hogy a belreformok, vagyis az or-szág bérvizonyainak javítása terén, azonnal hozzá fognak látni a népboldogítás nagy munkájához.

A kisebbség azonban nem engedett, hanem határo-zottan ragaszkodott azon közjogi alaphoz, melyet ő lett volna megvetendő, s ezen szempontból kifolyólag ítélte meg minden kérdést, minden javaslatot.

A többség tehát az országgyűlésben, szokás szerint az elnök jobboldalán foglalt helyet, Deák Ferencz, Pulszky Ferencz, Zsedényi, stb. és a miniszterek vezénylete mellett.

A kisebbség a balközépet foglalta el, és vezéreiül ismerte Ghyczy Kálmánt, Nyáry Pált, Tisza Kálmánt stb.

Volt még egy töredék, mely mindössze is néhány tag-ból állt, mely sem az egyik, sem a másik rész által kidol-gozott egyezkedési pontokat nem fogadta el, mely alkuról, engedélyről egyáltalában nem akart tudni semmit, hanem az 1848-ban megalkotott, a király által szentesített és eskü-vel elfogadott törvényekre hivatkozott. Azon törvények azóta se meg nem másítottak, sem újakkal nem pótolhattak, hanem teljes erejüleg jogérvényesek, s míg ama törvények megvannak, addig más törvények elfogadását sem egy nemzet méltóságával, sem a jogfolytonosság elvével meg-egyezőnek nem tartják. Emeltessenek tehát azon törvények jogerőre, a csak felfüggesztett 48-diki alkotmány állítás-sék vissza, s ám azután vétessék elé, bíráltassék meg, s javíttassék a kor, a haladás, és a nemzet igényei szerint. De mert törvényes kiindulási alap csak ez lehet, ők tehát ezen alap mellőzésével, mert az ország jogát az által sem fel-

adni, sem megsérteni nem akarják, – tehát semmiféle más alkuba nem bocsátkozhatnak, és nem is bocsátkoznak.

Észszerű, vagy inkább hősi magatartás volt-e ez? az még nagyon természetesen sok vitára fog alkalmat szolgáltatni, a jelenkor pedig éppen nem illetékes arra, hogy felette bírálatot mondjon. Véleményt igen, de bírálatot nem.

A nagy többség amint láttuk, más nézetekből indult ki, és az alkut nemcsak megkezdte, de az egyezséget a függetlenségnek majdnem teljes feladásával meg is kötötte, amit tehát e töredék akart, az nem teljesedhetett be; s vajjon mik lettek volna a következmények, ha az történik? azt közülünk most még senki se képes megmondani, legfeljebb is azok, és azok is csak némileg, kik tudják, hogy mily állást foglaltak volna el ez esetben Magyarországgal szemközt. Különben mindezen kérdésekre meg fog felelni a jövő, midőn t. i. a következmények lámpafénye teljes világosságot fog deríteni azon viszonyokra, melyek most még bonyolódott csomagot képeznek, s akkor már le lesznek gombolyítva.

Anélkül tehát, hogy határozott Ítéletet mernénk mondani a fölött, vajjon: ezen álláspont eszélesség tekintetéből is megfelelt-e azon hősiességnek, melylyel valóban birt? azt bátran kimondhatjuk, hogy a nemzet méltóságának ez felelt meg legjobban.

Igaz, hogy a mai világnézetek a hősiesség becsét igen leszállították, különösen pedig nem méltányolják a hősiesség bravourokat, ami tulajdonképen a hősiesség eszélyesség nélkül, s így mind Zrínyi, mint Dobó, mind a Szondy, Dugovics, stb. hősök tettei elvesztik nagyszerűségüket, mert a következtéseket tekintve akkor cselekedtek volna észélyesen, ha megadták volna magukat.

Hogy a költő ezen szózatának értelme:

„Megfogyva bár, de törve nem
El nemzet e hazán!” –

elveszett, azt bármennyire nem akarjuk is elhinni, s bármennyire palástoljuk is az igazságot; – úgy van.

Az 1867-diki egyezkedést csak egy megtört nemzet köthette meg.

Nem akarjuk ezzel elvitatni az illetők eszélyességet, mire csak a jövő kor lesz hivatva, de hogy a hősiességet, a férfias kitartást félretették, az tagadhatatlan, miután nem az történt, amit ők akartak, hanem az, amit Ausztria akart; azzal pedig amit ők, csak még 1861-ben is hangoztattak, úgy tettek, mint mikor a hadvezérek kardjukat hegyinél fogva markolattal fordítják, és nyújtják át az ellenségnek.

Az eszélyesség lehet hogy megmentette a nemzet irháját, de hősiességét feláldozta, s hogy vajjon irháját megmentette-e? azt is csak a következmények fogják bizonyíthatni; s ha valóban megmentette? akkor úgy állunk, hogy: A magyar nemzet eladta kardját, hogy kényeret vehessen!

1849-ben a székely anya elutasítá magától sebesülten hazatért fiát, mert fegyverét az ellenség szívében hagyta. – „Még onnan is haza kellett volna hoznod!”

Az 1867-diki országgyűlési többség nem elhagyta, hanem eladta fegyverét.

Ámde mentse őket a jóakarát, s a mai kor magyar fogalma szerint az eszélyesség; mely azonban hogy bátorság nélkül legyen a legtökéletesebb, nem merjük elfogadni.

Ama kis töredék tehát, mely egyik részhez sem csatlakozva minden jogfeladást visszautasított, – a szélsőbaloldalon foglalt helyet, s vezére volt akkor: Madarász József, Kállay Ödön és Böszörményi László.

A jobboldal, vagyis az úgynevezett Deák-párt elemei.

A már többször említett okokból, kezdetben jobboldali vagyis Deák-párti volt az egész nemzet, mely amint tudjuk, már annyira kívánta, s mondhatni – követelte a kiegyezést, hogy az 1865-diki választások alkalmával alig

volt az országban képviselői jelölt, aki ki merte volna jelenteni, hogy ő nem Deák Ferencz nézeteihez csatlakozik. Igaz, hogy akkor még az 1861-diki Deák Ferencz volt szóban, ki akkor szintén a nemzeti hangulathoz alkalmazkodva szorosán ragaszkodott az 1848-ban megállapított törvényekhez. Ámde talán nem is ebből indult ki akkor a nemzet többsége, amely Deák Ferenczben nem annyira a kitartás, mint a kiegyezés emberét kereste, ki mind múltjánál, mind természeténél, mindaz 1861-diki azon feliratnál fogva, – mely bizonyos tekintetben határozott volt ugyan, de annyiban eltért a másik rész véleményétől, hogy inkább hordta magán az engedékenység színezetét, – úgy tűnt föl, hogy arra alkalmas leend.

Szóval a nemzet békülni akart, s mint ilyennek, Deák Ferencz kellett neki. Amint tehát a közösügyes szerződés megkötöttet (melynek horderejét legtöbben csak is akkor fogták föl, midőn Kossuth Lajos 1867. május 22-dikén Deák Ferenczhez intézett nyílt levelében annak veszélyességét taglalta,) daczára Kossuth figyelmeztető sorainak,

– mely a kiegyezést vagyis inkább kenyér vágyat nem volt képes kiölni vagy elnémítani, – a nemzet nagy többsége a kiegyezők sorába állt.

És miért állt a kiegyezők sorába?

Mert sorsának, az ország sorsának javulását várta, gondolta, ha oda áll. Megunta már az elnyomattatást, az erejét meghaladó terhek hordozását, azon sok nemű és erszényét kimerítő fizetéseket, melyekre kényszerítve volt,

– szóval nem akart Ausztria jobbágya lenni.

De mert úr is akart lenni hazájában, s gyűlölete az idegen parancsolok iránt, kikkel lépten nyomon találkozott, a legfelsőbb fokot érte már el, valamint azon gyűlölete is, mely a Bach által behozott idegenszerű s a nép tulajdonjogába, gazdálkodásába, háztartásába beavatkozó rendszerek iránt kifejlődött.

Legyen közösügy, delegáció, közös minisztérium, csak ezek, a folyton szemünk előtt lebegő, vérig boszantó intézmények, s e kiállhatatlan terhek múljanak el!

A kiegyezők sorába állt tehát. Es ha a kiegyezéstől ezeket várta, remélte, nem is lehet csudálni, hogy oda állt. Az emberek nagy része csakis érzékileg foghatja föl az ily állapotot, mi fogalma van annak nemzeti önállóságról és függetlenségről? Ő saját sorsát veszi bírálat alá, saját sorsát ítéli, ha az ország sorsát ítéli, saját sorsát veszi irányadóul, ha az ország sorsáról beszél, melyről csak annyit tud, mint amennyit saját sorsa után érez.

A magasabb fogalmak ő előtte ismeretlen dolgok, s mintegy más világról beszélnek, melyeket nemcsak hogy nem ismer, de mert művelődésének foka nem is emeli őt annyira, hogy azokba betekinthessen, – tehát nem is érti amit azokról mások beszélnek. A társadalom ezen fokán állóktól ne kívánjuk tehát, hogy ők alkotmányosságért, függetlenségért, nemzeti önállóságért, azaz, előttük ismeretlen dolgokért tegyenek valamit, s hogy ezekért saját maguk előtt is ismeretlen hazafiságot fejtsenek ki; – ne kívánjuk, mert kívánságunkkal kudarcot vallunk. Amihez értenek, amit éreznek, megteszik ők maguktól is.

Érezték, értették: hogy a kormányrendszer őket nyomja, zsarolja, pusztítja, tehát ezután ítelve az ország sorsát is, azonosították azt a magukéival, és kívánták, hogy az jobbra forduljon.

Az egyezkedéstől nem várhattak egyebet, mint azt: hogy az egyezkedés azon okból indulván ki, az ő kívánságuk fog teljesedni. Nem is képzelhették azt, nem is gondolhattak arra, hogy azok a miért ők a kiegyezést kívánják, épen azok fognak többnyire változatlanul meghagyatni, s hogy a kiegyezés valami magasabb szempontból történik, melyet nem is értenek, de melynek jótékony hatását érzni sem fogják.

Ily kiegyezést lehetetlen hogy akartak volna, hiszen az az emberi természettel s a természet következetességével áll ellentétben; hanem akartak igenis, egy, a már elmondott reményekből is folyó kiegyezést, melyért az általuk nem értett, nem érzett, és föl nem fogott dolgokból

szívesen áldoztak volna; s mert egy ilyen kiegyezést vártak, tehát oda álltak a kiegyezők sorába.

Ily szempontból volt Deák-párti a nemzet többsége, a nemzet zöme.

Nem épen ily, de ehhez hasonló szempontból, a nemzet értelmiségének az a része, mely nem vagyona, de tudománya után élt, és a kereset módtól egyrészt az idegenek által, másrészt az 1861-ben kimondott azon határozat által: hogy „hazaáruló aki hivatalt vállal”, el volt ütve.

A nemzet ezen osztálya, talán a minden áron való kiegyezést is elvállalta volna már, s bár szintén saját sorsának szempontjából indult ki, de mert sorsa – miután bármiféle rendszer is igényel hivatalnokot – nincs annyira az ország sorsával összekötve, tehát a saját sorsból való kiindulás a mindenáron való kiegyezés, vagyis: – hivatal nyeres, – kivéven a hevesebb vérűeknek, könnyelműbbeknek, vagy nagy önérettel bíróknak s így minden áldozatra készeknek csekély számát. Ezek azonban mindig csak kivételek, de magából az emberi természetből kifolyólag, mindennek alapja az önérdék, tehát ez a hazafiságnak alapja is, a mint azt fentebb bővebben kifejtettem, s így az emberi természetnek ezen legerősebb uralkodó vonása oka leginkább, hogy azok, kik nemcsak saját érdeküknek, de megélhetésüknek útját is a hazafiság útjától sokban eltérőknek látják, hát a hazafiság útjáról sokban le is térnek, kedvetlenül és fájdalommal bár, – mert az erényből nem szívesen távozik a becsületes érzés – de az önfenntartás ösztönének engedve.

Annál inkább megengedhető volt tehát a kenyérkereső értelmiségnek ezen vágya a kiegyezés után, és megfogható, hogy bár ők fel bírták már fogni az alkotmányt érő veszteségeket, mégis a kiegyezők pártjához csatlakoztak, várakozásukban nem is csalatkozván, mert a kiegyezés által többnyire keresetmódhoz jutottak.

Volt pedig még egy osztály, mely úgyszólván a kiegyezésnek élén állt, – az arisztokraczia.

Ezen osztályt illetőleg is elmondtuk már nézeteinket,

mely osztály t. i. az országos hivatalokat, s közvetve vagy közvetlen, – a kiegyezés által még a nemzet kezében hagyott hatalom által az ország sorsa fölötti intézkedés vette kezébe, mi által, a saját érdekének kincstárához vezető kulcshoz is hozzá jutott.

Ide keli még számítanunk a kath. papságot, mely mindenütt és mindaddig, míg az által saját érdekeit látja előmozdítva, vagyis: a kölcsönös szolgálatok szempontjából kiindulva, mindig azzal a párttal tart, a melyiktől többet várhat.

Mindezek áttekintése után tehát azokat, kik a kiegyezésnek ellenségei voltak, alig lehetett számbavenni, s mely sereget csakis a minden oldalról független értelmiség tagjai (a polgárok, ügyvédek és birtokosok osztályából) képezték, azok t. i. kik 1-ör a dolog mélyébe tudtak látni, 2-or pedig magukat a további kitartásra még képesnek érezték.

Állt tehát a jobboldal, vagyis az úgynevezett Deák-párt, a következő elemekből:

A nemzet zöméből, vagy az úgynevezett népből, melyhez tartozik a földműves, a kis birtokos, a polgári, stb. osztály, s mely osztályoknak jó vagy balsorsa, a haza jó vagy balsorsával össze van kötve. Ezek az ország fenntartói, ezek képezik a nemzet testét, mely minden magasabb politikai fogalom nélkül megérzi, hogy van az ágya vetve? A nép az, melynek érdeke az ország érdekétől külön nem választható, ez képezi az ország növényzetét, melynek talajából él, s melyre egyaránt hat a talaj termőerejének szaporítása, vagy kizsákmányolása és a politikai időjárás.

Aki egy ország állapotáról meg akar győződni, az ne az ország sorsának intézőit, hanem a népet kérdezze, s csak is ott fog oly feleletre találni, mely után magát tájékozhatja. Es tévúton járó államférfi az, ki nem a nép, hanem a felsőbb körök hangját veszi irányadóul, azon felsőbb körökét, melyek érdeke a nép érdekével nem mindig összeegyeztethető, és sorsának javítása, a kormányoktól várt és nyert előnyökben rejlik.

Igaz, az úgynevezett – „nyers, buta, oktalan tömeg”-

nek nines fogalma a magasabb politikáról, de van érzéke a jónak, vagy rosznak felfogásához, és ha bizonyos nyomásokat illetőleg folyton hallatja panaszát, az államférfi kötelessége oda hatni, hogy e nyomás megszűnjék, s általa a nép, az ország sorsa javuljon. És nem kell hinni, hogy a nép érzéke ne tudná megkülönböztetni a rendes terhet, a rendes nyomást a túlságostól, épen úgy, mint a test az öltöny rendességét, vagy szorítását; és azt is tudja, hogy míg az egyik viselése elmaradhatlan kellék, a szorítás, vagy fájdalmat okozó nyomás, megszüntető javítást igényel.

Es most érezte a nép a fájdalmat okozó nyomásokat, a kiegyezőkötől azt várta, hogy ezen nyomások megszüntetésén fognak munkálkodni, s így nagyon természetesen, hozzájuk szegődött.

Volt tehát egy elem, melyet a kiegyezés nem részesített közvetlen nyereségben, de r e m é n y t n y ú j t o t t neki, hogy részesíteni fogja. Ez volt tehát magát a nemzetet képviselő elem: a r e m é n y l ő k eleme.

A másik elem volt, a magát középosztálynak nevezett értelmiség azon része, melynek érdeke nem volt összekötve a nép érdekével, hanem az érdek egyéni individuális érdek volt. Ez elemet a tudomány után többnyire hivatalból élők serege képezte, melyhez tartozott aztán kivétel nélkül a hivatalokat azelőtt is élvezők és élvezni akarók száma, mely utóbbiak azon hitet táplálták, hogy a kiegyezés esetében honfiúi kitartásuk elismerésének érdeméül, a rendszerben különbséget nem tevők, az ént a hazafiságnál többre becsülők, s így folyton hivataloskodók helyeivel, vagy ha nem épen is, de az azok fölötti elsőbbséggel fognak jutalmaztatni.

Ez az elem az, melynél a hazafiság többnyire kivétel-les állapot, s mely nem az ország fenntartói, de egy állam vagy hatalom fenntartásához szükséges eszközök közé sorozható; amiért is minél inkább igényli egy államrendszer ezen elem kitágítását, annál károsabb az a hazafiságra nézve, aminthogy a burocratikus intézmény a szabad állami fogalmakkal merőben ellenkezik.

A pusztán hivatalokra nevelt egyének hazafiság szempontjából többnyire elveszetteknek tekinthetők, amiért is hazafiság tekintetéből azok az intézmények bírnak a legnagyobb előnnyel, melyek a hivatalt nem tartják a polgári állással összeférhetlen valaminek, hanem mint az amerikai Egyesült-Államokban, egy szabóból, vagy favágó/ból még elnök is válhatik, csak képessége legyen hozzá.

Volt tehát egy másik elem, mely a kiegyezésben érdekeinek közvetlen találkozását látta, noha az akkor is hivatalban ülők szívesebben beleegyeztek volna azon állapot változhatlanságába, mint egy új rendszer behozatalába, hol az előnyök mások számára látszottak kijelölve lenni; ámde az eszélyesség s most már ez által megengedhető hazafiság is azt tanácsolta, és sugalta, hogy a kiegyezés mellett nyilatkozzanak.

A másik elem volt tehát: a kiegyezésben kenyeret látók eleme.

A harmadik elem a főrangúak osztálya, az aristocratia, és a magukat ideszámító uszályt hordozók.

Tudva levő dolog, hogy monarchikus államban, – ha csak nem rendkívüli politikai viszonyok állnak fenn, – kormány és arisztocratia majdnem egynek tekinthető. Innen vétetnek legtöbb esetben a kormány tagjai, tehát ezzel vannak összefonódva a kormány tagjainak családi s így emberi érdekei, ezek képezik a paizsot a kormány és democratia közt, és ugyancsak legtöbb esetben a kormány főtámaszait, szóval ez az a telep (Gestüte), melyből az állam hintójához szükséges mozgató eszköz kikerül, tehát a magasabb hivatásra kiszemeltek tartaléka, tőle függvén, hogy vesz e föl a maga sorába más valakit.

Ha tehát ebből következtetve azt mondjuk: hogy a nemzet kiegyezési vágyának felhasználása, s így az alka-lom fonalszálának megragadása egy osztálynak sem állt annyira érdekében, mint ennek, mely ez által régi fényének felragyogását is látta, – talán nem csalódunk? Vezette-e őket különben az 184^{8/9}-diki küzdelmek alatt is, sőt az

azóta is folyton tanúsított hazafiúi érzet is? ezt határozottan se nem tagadhatjuk, se nem állíthatjuk. Azon körben soha se forogtunk, s így meggyőződés után nem beszélhetnénk, a látszat pedig, mely ezen osztálynál a sugártörő prizmának számtalan színével bír, annyira csalékony, hogy az után biztosan nem indulhatunk, noha a történelem a legtöbb esetben a mellett bizonyít, hogy ez osztály, (mint testület, melyből váltak ugyan ki egyesek) mindig bírt a nemzeti többség érdekétől eltérő érdekekkel, s hogy mindig a magáét tolta előtérbe.

De nehogy elfogultaknak látszassunk, felteszszük ezen osztályról is, hogy a kiegyezés által nem csupán saját, de az ország érdekeinek előmozdítását is czélozta; nem hihetjük azonban, hogy az önérdeknek egyenlő arányával, miután tudva lévő dolog, hogy az aristocrazia a democratia kedvéért soha sem lép le a térről, s ha pedig le nem lép, magának követeli az előnyt, amely pár ezer előnyeért aztán milliók érdeke szoríttatik háttérbe.

Állt tehát a harmadik elem azokból, kik a kiegyezésben a kormányhoz jutást, s az által saját érdeküket illetőleg oly eszköz megnyerését látták, melyet eddig nélkülözni kényszerítetttek. E harmadik elem tehát aki egyezést mint érdekeinek közvetlen támogatóját tekintette.

Negyedik elem a katolikus papság, mely nem annyira a kiegyezés kedvéért, mint inkább politikából csatlakozott a Deák-párthoz, a „Kéz kezet mos” elvét tartván leginkább szemelőtt; de más különben is ez az osztály az, mely mindenütt bír közegekkel, s így csakhamar kitapo-gatván mindent, be kellett látnia, hogy az ő érdeke határozottan ezt kívánja. Ahhoz pedig, hogy az országgyűlési kisebbség tisztán szabadgondolkozású egyénekből van alkotva, mely a többségre jutás esetében, a katolikus egyház érdekeivel talán nem minden tekintetben megegyező irányban működnek, – valami éles belátás se volt szükséges.

Jött pedig végre az aristocrati és papságtól függők nem épen megvetendő tábora, – miután e két osztály be-

folyása a nemzet minden rétegében bír szálakkal, láthatókkal és láthatlanokkal, melyeket a vagyon adott kezeikbe. Ezekhez számíthatjuk még azon higgadt véralkatú keveseket is, kik sorsukkal meg lévén elégedve, a politikával nem igen törődtek, de ahhoz nem is igen értettek, tehát a Deák Ferencz mindenki által elismert becsületébe, hitük szerinti bölcsességébe is feltétlenül bízva, az ő híveinek nyilatkoztatták magukat.

Íme, így állt a nemzet 1867-ben mielőtt az egyezkedés megkötöttet volna, sőt megkötése után is mindaddig, míg aztán a bekövetkezett tények meg nem változtatták a nézeteket.

Deák-párti volt majdnem az egész ország, miután az osztályok látszólagos érdeke kivétel nélkül a kiegyezést kívánta, mely egy fényes koronázási ünnepélyel aztán, mely ragyogó tetőzetet vont a mű fölé, káprázóvá téve sok tekintetet, – megérkezett; s ezzel, ha a nemzet ügyei a nemzetnek nem is, de a nemzet át lett adva önmagának, hogy fullánkjaival most már ne az osztrák kormánynak, mely kimondhatlan ügyességgel leplezte kezét a játékban, – hanem mint a scorpió, saját magának forduljon.

Mielőtt pedig a pártküzdelmek előcsarnokának ajtaját felszakítanók, kell, hogy néhány szóval Deák Ferenczről is, mint a kiegyezésimunk a fővezéri tényezőjéről, megemlékezzünk.

Deák F e r e n c z .

Deák Ferencz habár nem nagy, de bizonyosan nevezetes alakja leendő a magyar történelemnek, miután az ő vezérlete alatt abban nevezetes mozzanat történt, sőt lehet, hogy olyan, mely a nemzet egész életére ki fog hatni.

Sok, sok vihar lezajlott már fejük fölött, melyek hihetőleg épen oly komoly és méltó aggodalomra adtak okot a nemzet fiainak, mint ad a jelen; s hála az események kíméletes lefolyásának, mégis áll hazánk! Már az

Árpádok korában voltak évek, melyekben nemzeti életünk csak hajszálon függött, s azóta számtalanszor, de azért: „Él magyar, áll Buda még!”

Midőn az elborult láthatárt sötét fekete felhők kísérteties alakjai röpülnek be, midőn a földet légüstökénél meg rázó dőrejek pattognak szét és villám villámot ér: a legtöbb ember aggodalomteljesen tekint az égboltozat felé. – vajjon nem csattan-e vége az ő életének is? És a vihar elvonul, a dőrej megszűnik, s az égi anya ismét mosolygó kék szemmel tekint az emberek ezrei, százezrei, vagy millióira.

Avagy hány végzetes esemény zavarja meg az emberi élet folyását, melytől kétségbe esik és sirt keres a kislelkű, míg küzd az erős, és fölé emelkedik.

Aztán mindig nagyobbak látja a vést, ki benne van, mint ki távolról nézi azt, – mert hiszen az emberi természetben lakó félelem mindig nagyit.

Mi is, kik a jelen küzdelmes korszak hullámaival birkózunk, mint minden viharba merült hajó lakói, tartunk talán a hajótöréstől, pedig ki tudja, mily messze van a szirt, melyhez nemzeti életünk hajóját hozzá fogja vágni a sors. Hátha mégis!

Ha valóban oly vésteljes a helyzet, minőnek a mai ellenzék látja azt? úgy, ha a jelen politikai helyzet nem változik, – Magyarország, mint ország, pár évtized alatt lejátssza szerepét. Mint nemzet, küzdhet még a tört hajó darabjaiba kapaszkodva egy ideig, míg aztán valamelyik szigetre vetődve azonossá lesz azon sziget lakóival.

Ez esetben tagadhatatlan, hogy Deák Ferenczet fogja érni a legterhesebb vád, mely nem hogy nagyságot engedne emlékének, hanem rút törpeségbe nyomja azt, le, le, egészen a földig. Ha azonban nemzeti életünk, mint országgal bíró nemzeté fog még behatni a történelem messze jövőjébe, – Deák neve emlegetett fog maradni a legkésőbb korig, – de nagy soha!

Se nem párt szenvedély, se nem elfogultság mondatja ezt velünk, hanem logikai sorrendje már csak azon esemé-

nyeknek is, melyek 1867-től lezajlottak, s melyek alább nnt ezen állításunk tanúság tevői, következni fognak, ítéljen belőlük az igazság szeme, és a józan ész.

De ha mint embert tekintjük is Deák Ferenczet, sem a lángész, sem a character azon vonását nem fogjuk benne föltalálni, mely nagygyá teszi az embereket. Ő egy eszes, higgadt, becsületes békét és kényelmet szerető ember, – semmi egyéb. S e két legutóbbi tulajdona, melyet bizony érdemül nem lehetne betudni senkinek, oka leginkább annak, hogy hívei nagygyá akarják őt tenni a világ előtt, mely tulajdonokat azonban a maguk értékére fog leszálítani az idő.

Mert hát mi teszi nagygyá az embert, mi az emberi nagyságnak ismertető alapvonása? A nagy lélek; ami pedig a nagy lélekben meg nem férhet, amit az kilők magából, mint a valódi és tiszta szesz a salakot, – az a gyávaság. És Deák Ferencz nem egyszer adta már jelét ezen tulajdonának, sőt maga Horváth Mihály is úgy ismerteti őt történelmében.

A nagyság második alapvonása: uralkodás az emberi gyengeségek felett, és nem lenni rabjává bizonyos testi hajlamoknak, mint a milyen rabja Deák Ferencz a kényelemnek; annyira rabja, hogy még fiatal korában pensionáltatta magát Széchenyi által, s nem volna semmiféle kincse a világnak, mely kötelességek, tehát kényelmetlenségekkel járó állást elbírna vele vállaltatni.

És íme, épen ezen vonását akarják hívei, a nagyság egyik vonásaként föltüntetni, pedig tévednek nagyon. Nem Washingtoni tett, hanem megrovandó tett, amit a pártállás elvakultsága, diadémként emel a kényelem párnái közt heverő ember homloka fölé.

Washington nemcsak kiküzdé Éj szak-Amerika függetlenségét, de, azután, midőn legnagyobb szükség volt eszére és lánglelkére, az állam berendezésénél, a függetlenségi alap megvetésénél és annak biztosításánál, mindaddig míg nagy művét mentve és tökéletes biztonságban nem látá, ő vitte az elnöki tisztet, és az ő becsületes közreműködésé-

nek lehet köszönni az amerikai köztársaság megteremtését, fennmaradását, míg Deák Ferencz a fáradalomtól visszariadva, az illetéktelenül reáborított önzetlenség köpenye alatt, a legelkeseredettebb párharczoknak dobta oda hazáját.

A Deák tiszta becsületességében nem kételkedett soha senki, valamint abban sem, hogy egy kormány élén megállhatni, bír elegendő képességgel. Kötelessége lett volna tehát, akkor, midőn művének alkalmazása vétetett elő, neki, mint mesternek, a munka élére állni, de amint félt elfogadni a fáradságot, épen úgy félt saját még csak theoretice ismert művének in praxi keresztülvitelétől, hanem jól esett neki, vagy legalább megengedé, hogy az ezután járó felelősséget, tehát a dolog nehezebb végét, mások vállalják magukra. Megindította a szekeret lefelé a parton, aztán leugrott róla.

Es pártja ezt nagyságnak, az önzetlenség netovábbjának kereszteli. Hősiességnek a gyámoltalanságot.

Vannak egyének, kik bírnak elegendő okkal, rá énekelteni a Deák fejére ezt a „gloria tibi dominant és a tömjén füstjének körében szedni az epret a Deák által nekik átadott eperfáról, – csakhogy e gloria a nemzet rovására énekeltetik, mert Deák kezei bizonyosan a nemzet közös élvezetének adták volna át ezt az epret.

Lehet, hogy akadtak volna, kik a közös ügyes szerződés megkötéseért az önzés vádjával illették volna őt, ha t. i. a miniszterelnöki széket elfoglalja; – csakhogy ez a feltevés még nem elegendő arra, hogy nagy lelkeket nagy tettek keresztülvitelétől visszatartóztasson. (Grosse Geister genirt das nicht.) Hiszen megmaradt volna a bizonyítás alkalmá, hogy önzetlenségét azután teljes fényében ragyogtassa a világ szeme előtt, – t. i. az ország virágzásban tétele után, úgy, a mint reálépett, szegényen lépni le a bár egészen reábízott hatalom polczáról, mint ezt Washington tévé.

Csakhogy Deák a nehézségektől rettent vissza, mert erős lélekben nem lehet képzelní oly tétlenséget,

hogy épen akkor bizzon egy művet más valakire, midőn annak legnehezebb részletei következnek.

Megengedjük, hogy nem restéit tanácsokat osztogatni, ámde a mű. a mester tulajdon kezét igényelte, mert tanácsolni lehet ugyan, de aztán ha még se úgy húzatnak ti vonások, egy Rafaeli madonnát torz boszorka alakká képesek silányítani, – avagy ne tétessék rendes helyére csak egy kerék, az egész gép mozgását megakadályozza.

Avagy lehet-e nagy lélek, mely oly közönyösséggel nézzen valamit, mint Deák Ferencz nézé művének sarkából való kiforgatását, rozsalását és haragját csak magán körökben, tehát guba alatt nyilvánítván; mert aki hévvel s lelkének egész odaadásával karolt föl egy reá bízott nagy munkát, aminthogy egy hont boldogító művet hazafinak másképen fölkarolnia nem is lehet, – nem teheti, hogy aztán hideg vérrel nézze amint mások azt, amit ő épített, s melynek hontboldogító jóságáról meg van győződve, – lerontsák, vagy ráismerhetlenné tegyék. Már pedig nyíi titok, hogy Deák Ferencz, különösen az utóbbi időkben a dolgok folyásával tökéletesen elégedetlen, de nincs meg az az erkölcsi bátorsága, hogy ostort ragadjon, s a templomból kiverje azokat, kik azt vásári bódévá akarják átalakítani. Nem éri magában a nagy lélek hatalmát és bátorságát.

Szóval nem nagy ember, hanem egy olyan ember, ki a közönséges észnél többel van megáldva ugyan, s talán megvolna benne a hivatás is a nagyság iránt, de hiányzik belőle, ami e hivatásnak életet adjon, – mint Phidias dodonai Jupiteréből, semmi más – csak a lélek, csak az isten, és mert ez hiányzik, tehát ő is, mint más közönséges halandó, megadja magát a körülmények feltételes akaratának.

Nem tagadhatjuk meg azonban tőle a szeplőtelenjellemet, és a valóban önzetlen hazafiságot, tehát azt sem, hogy a mit tett, azon szent meggyőződésből tette, hog} azzal hazáját fogja megmenteni; és épen természetével megegyezőleg fogta föl a dolgokat, nem mervén egy oly

terre vinni, melyen, hogy átvergődhessenek, nem érzett magában elég erőt. Ő, mint becsületes ember, erejéhez mérte a dolgot, és a szerint cselekedett. Hogy aztán visszavonult, és épen akkor tette kezeit zsebre, midőn leginkább kellett Volna azokat működtetni, annak okát megfejtettük akkor, midőn hivei által hirdetett nagysága fölött törtünk pálczát.

Soha egy nemzet nem csalódott talán úgy, mint a magyarnemzet csalódott Deák Ferencz nagyságában, mely előtt úgyszólván le volt borulva, s úgy tekintett fölére, mint kinek minden paránya egy-egy világbölcsnek wölcseségi extractumából áll, s hogy maga az egész ember, egy megtestesült bölcsesség – és tántoríthatlan elvszilárdság.

Még Hunyady Jánosnak se volt oly általános népszerűsége, mint Deáknak 1861-től 1867. közepéig, és nem bízott benne a nemzet minden egyese oly föltétlenül, mint bízott ebbe.

Deák Ferencz volt a nemzet hite. Es e hit cserben hagyta a nemzetet.

Nem jó egész ország feltétlen bizalmát egy emberre rakni, nem bírja meg, és kiszökik alóla.

A pártok erősebb színeket öltenek.

A király koronázása az úgynevezett közösügyes épületet végre betetőzván, az ország belviszonyait illető leg, (melybe a nép leginkább veté reményeit), megkezdődhetek a tárgyalások.

Feszült várakozással nézett mindenki a minisztérium, és az országgyűlés felé, mely előbbit illetőleg, amint az magát szervezni kezdé, azonnal mutatkoztak az elégedetlenség jelei. A hivatalok közös koncza fölött sakályok és éhes saskeselyük gyanánt álltak a megszűnt rendszer, s ezekkel szemben a kitartás emberei, agyaraikat vicsorítván és körmeiket hegyezvén egymásra, s félig bizalmatlan, félig bizalmas tekinteteket vetve a konczosztókra, kiknek

a ragadozókhöz nagyon is hasonló ezen sereg közepett nem kis feladattal kellett megküzdeniük.

Hanem eljárásuk után ítélve úgy látszik, hogy a közös-ügyes szerződés mellett még bizonyos titkos pontozatok is fogadtattak el és Írattak alá az egyezkedés vezérével, avagy a leendő kormányférfiak fontosabb szereplőivel, melyek közé mindjárt első sorban ott állt az a pont: hogy a múlt rendszer embereire tekintettel legyenek, és azok amennyire lehet, alkalmaztassanak.

Minden uralkodó hatalomnak meg van az a ösztön-szerű eszélyessége vagy hogy úgy mondjuk: ösztönyszerű háíássága, hogy azokat, kik az ő érdekében feltétlen szolgálatoakat tettek, el ne feledje. A zsarnokok készséges szolgálái ritkán találkoznak hálátlansággal, az csak a becsületes tanácsadókat szokta érne. Es ez az, ami aztán ritkítja az erény, és terjeszti a szolgálalkúek seregének számát.

A minisztériumok a kormány és a kormánytól függő hivatalok szervezésénél tehát számtalan folyamodás maradt ' eredmény nélkül, mert a régi rendszer hivatalnokai a hazafiak előtt nemcsak hogy előnyben részesítettek, de azokat a biztos kereset teréről majdnem tökéletesen le is szorították. Amely méltánytalan eljárás nagyon természetesen hogy megszülte a maga hatását, s így a már kezdetleges elégedetlenség magva, legelőször is a kenyér intelligencia osztályában kezdett gyökeret verni, kik közül a türelmetlenebbek azt azonnal nyilvánították is, míg az eszélyesebbek a keserű falatot lenyelve, további tűrésre határozták magukat.

A türelmetlenebből alakult aztán az ideiglenes ellenzéki függő, de legszájasabb sereg, mely csalódásának keserűségét mindjárt igyekezett környezetének szívébe is beoltani, s az országgyűlési ellenzék ezen osztály által oly közegre tett szert, melyet aztán ellenzéki nézeteinek terjesztésére igen sikeresen használhatott, s így a har ezot nem pusztán és egyedül kezdehet meg a kormány ellen, mely hogy arra mindjárt kezdetben nagy okot adjon, nem sokáig várakoztatott magára.

Amint fentebb írtuk, a nemzet többségét az a remény vitte az egyezkedni kívánó vezérek oldala mellé, hogy az egyezkedés által ama terheken, melyeket az önkény uralom a nép vállaira rakott, s melyek nemcsak súlyosak, de idegenszerűségük miatt gyűlöletesek is voltak, könnyítve lesz.

Ennyiből állt a nemzet zömének politikai felfogása, mely t. i. sorsa javulását foglalta magában.

Hogy az országgyűlési kisebbség, valamint az annak nézetét osztó független értelmiség nagyon jól tudta, miként ezen terhek könnyítése, a közösügyes szerződésben felállított pontok mellett lehetetlenség, – azt talán említeni se szükséges.

A nemzet tudta és beleegyezése nélkül kötött osztrák adósságok egyrészének elvállalása semmiesetre sem azt vonta maga után, hogy az eddig viselt terhek könnyebbíttessenek, annál inkább nem pedig, mert az új rendszer nem engedte, hogy a kormányzati közigazgatási, stb. úgy a hadsereg költségei leszállíttassanak, sőt a közös hadseregen felül még felállítandó honvédségi ezredek költségére is kilátás nyilván, a terhek könnyítése helyett azoknak inkább súlyosbítását lehetett várni.

Megkezdődtek tehát a miniszteri előterjesztések, és az a feletti viták az országházban.

Minden előterjesztés egy-egy szikra volt, az ellenzéki táborban már halomra gyűlt puskaporba.

A kormány helyzete nem volt irigylendő. Ámde hiszen a kormánynak tudnia kellett, hogy mit vállal magára s így a támadásokra előkészült, kellő vertegettséggel lépett mindannyiszor sorompóba, feltétlenül, és hűségesen támogattatva azon többség által, mely a közösügyes szerződésnek hű harczosa volt, s mely leginkább az arisztokracziából, papok pártoltjaiból, nem kevésbé még a régi rendszer embereiből is, a conservativekból s a szerződés által magasabb kormányhivatalokat nyert egyénekből, tehát a már fentt elősorolt elemekből állt.

Hanem ami az illetőknek a helyzetet legkellemetlenebbé tette, az nem volt más, mint azon mindenki által

belátható durva következetlenség, mely előterjesztéseik minden sorából kárörvendő ördögi vigyorgással pislogott elő.

Ami ellen a Bach és Schmerling korszakon keresztül a legnagyobb hévvel küzdöttek, aminek a nép által való meggyűlöltetéséhez ők maguk járultak leginkább, melyek elleni panaszait minden fölmerült legkisebb alkalomkor országgraszolóan hangoztatták; melyek elviselhetlenségét naponta emlegették és bizonyították, – ugyanazon dolgok meghagyása és megtartása mellett tették most a ház asztalára előterjesztéseiket.

Bizony, ha e roppant következetlenséget kellene irányadóul vennünk, akkor nem hihetnénk kevesebbet, minthogy a nemzet sorsa már a sír szélén állt, s kellett, hogy emberek lépjenek elő, kik hazafiságból önmagukat megtagadják, s következetességüket a haza megmentésére feláldozzák. De ha ezen szempontból bíráljuk is a közös-ügyes szerződés megkötését, nem vagyunk képesek összeegyeztetni, hogy mint válhatott mégis új meggyőződés az, hogy amely intézményeket a kiegyező férfiak a nemzet jólétét aláásó intézményekként kívántak meggyűlöltetni, hogy ugyanazon intézményeket jóknak láttak később arra, hogy azok által a nemzetet boldogítsák? Vagy előbb, vagy utóbb nem voltak tehát tisztában magukkal és most az a kérdés: hogy tehát mikor voltak?

Az ízlés, akarat, természet, vagy meggyőződés, stb. igen is, hogy változhatik, de hogy a fekély nem változhatik ép testé, a betegség egészséggé, – ez is igaz ám. Igen, a test lehányhatja magáról a fekélyt, kilábadhat a betegségből, de ez által sem a fekély, sem a betegség tulajdonságát meg nem változtathatja, mert a rák azután is csak rák, a hideglelés azután is csak hideglelés marad.

Amit tehát a történelem se fog soha igazolhatni, az: hogy amit a miniszterekké lett vezérkiegyezők a kiegyezés előtt fekély, és betegségnek tartottak, azt a kiegyezés után, elkerülhetlen szükségességgnek nyilatkoztattak ki, s mint ilyeneket, – a nemzet képviselőinek, azon nemzet

képviselőinek, mely nemzet képviselőit épen ezen betegségek megszüntetése tekintetéből választotta, – megtartani javasolták. Ilyenek voltak mindjárt: a dohány monopólium, az elviselhetlennek hirdetett s a gyáripart elnyomó gyári adó, az ezekkel járó fináncz intézmény; a többi adónem, és az egész, a, volt önkény uralom által a nemzet nyakára erőszakolt adórendszer.

Az 1861-diki országgyűlés és a megyék ezen adórendszert törvényesnek el nem ismerték, s így azon adónemet be se hajtották, a megyék feloszlátása után pedig, hogy az adó elviselhetlenségét mintegy kézzelfoghatólag is bizonyítsák, a leggazdagabb emberek is exequáltak magukat; ugyanazon kormányférfiak is, kik hat évvel később maguk ajánlották ezen adórendszer és adónemek elfogadását, melyeket is a magukat pár év előtt szintén tequáltakott képviselők többsége el is elfogadott.

Es hogy csak a fontosabb tárgyakat említsük; épen így ment a dolog -a véradóval a katonaállítással, t. i. megszavazván az országgyűlés egy emberig, a hány ezret t. i. a közös hadügyminiszter kívánt.

A pénz- és véradót illetőleg tehát, mely terhek miatt óhajtotta a nép leginkább a kiegyezést, – nemcsak hogy változatlanul meghagyattak, de sok tekintetben, holmi pótlékkal, később adókamattal stb. még súlyosbítottak is, a leggyűlöltebb hivatalos közegek pedig, az úgynevezett „financzok” meghagyattak.

„A nemzet összeroskad a teher alatt!” – volt a jelszó a kiegyezés előtt. Aggódva hangsúlyozta ezt minden ember. Az e fölkiáltás alatt értett teher pedig a kiegyezés után is megmaradt, s a jelszó mégis ez lett: „A nemzet ki van elégítve!”

És ezt a legünnepélyesebb komolysággal hangoztatták a többség, a kormány közegei, és a többség, a kormány maga.

A történetíró valóban zavarba jött: vajjon mily körülírással mondja ki nézetét, hogy a részrehajlatlanság kötelességének megfeleljen?

A józan ész nem engedi meg feltenni ugyancsak józan emberekről, hogy ama kitételt: „A nemzet ki van elégitve” – tudva, tudván, hogy mi volt a nemzet óhaja, – megvalósítva is elhigyjék. Ha pedig a józan ész követelményének engedünk, akkor meg a jelen körülmények közt lehetetlen, hogy mint történet írók is, a pártoskodás vádjá alá ne essünk. Legjobb tehát, ha az e tárgy felett való ítélet kimondásai-, magára a részrehajlatlan közönségre bízjuk.

Igaz, hogy daczára ezen kitételnek: „A nemzet ki van elégitve;” – folyton hirdetteté közegeivel a többség: hogy ezt most nem lehetett másképen, de igyekezni fog rajta, hogy e terhek elviselésére, eszélyes és üdvös belügyi rendezkedések által, a nemzetnek mód nyújtassék. Itt tehát, ha bár a legnagyobb honfiúi buzgalommal és jóakarattal is, de ismét azon következtelésbe esett, hogy a nemzetnek még csak szóbeli reményt nyújtott arra, hogy terheinek viselésére módot fog nyerni s így hihetőleg ki is elégitetni ez által, – de a másik szavában már mint bevezetett tény állítá a világ elé, a nemzet kielégítését.

Mit mondana például azon orvosról a világ, ki épen paroxismus alatt lévő betegéről azt állítaná: „Egészségével most már tökéletesen meg van elégedve, noha még ugyan nem tud szuszogni, de nem is lehet másképen, fogok azonban neki gyógyszereket adni, hogy egészségét vissza nyerje?” – A világ azt mondaná, hogy ez az orvos ugyan telve lehet jóakarattal, de nincs tisztában sem betegével, sem magával.

Az ellenzék nem is késett mindannyiszor megragadni az alkalmat, ahányszor csak módjában állt, bebizonyítani igyekezhén, hogy a közösüyes szerződés nemhogy áldást hozott volna, de valóságos átkot hozott a nemzetre. Es az oly alkalom igen gyakori volt.

Midőn az államadósságok tárgy altattak, melyeknek puszta évi kamatába 29.188,000 forint szavaztatott meg az országgyűlés által, és pedig fele arany ezüstben, holott arany és ezüstpénz alig volt látható az országban.

„Azért nincs ezüst, arany, mert kiviszik” – hangzott a nép ajkáról. És e hang eléggé hullámszásba hozta a levegőt arra, hogy az által a már mutatkozni kezdő elégedetlenség tüze élesztessék. „És ez még csak a kamat!”

Aztán, mint említünk: a d o h á n y m o n o p ó l i u m tárgyalásakor. A b é l y e g a d ó, (mely a gyűlölt stempli név alatt volt ismeretes,) tárgyalásakor. A bor- és h ú s f o g y a s z t á s i adó, j ö v e d e l m i adó, s z e m é l y e s k e r e s e t i adó, s z e s z - a d ó, s ő r - a d ó, c z u k o r - a d ó, h á z - a d ó tárgyalásakor; nem is említvén még a földadót, sójövédéket, mely már az 1848-diki idők előtt is létezett.

Ezen dolgok tárgyalása hosszabb időt vett igénybe, mely idő alatt az ellenzék minden erejével és erélyével küzdött, miként bebizonyítsa, hogy a közösüges szerződés még siralmasabbá tette az ország sorsát, mint a milyen siralmas az volt, mert íme, ezen elviselhetlen terhek eddig csak erőszak útján rakattak reánk, és mint ilyenektől, a legelső kedvező alkalom megmenthetett volna bennünket, míg így törvényesen önakaratból vállaljuk azokat magunkra.

Nagyon természetes, hogy a többség is elmondta ezen vádakra a maga védelmét, ami legtöbbszörre abból állt, hogy: mindjárt kezdetben nem lehet az egész volt rendszert felforgatni, mert ez beláthatlan zavarokat idézne elő, de a többség mindenesetre rajta lesz, hogy az ország sebei idővel enyhíttessenek, a terhek könnyebbíttessenek

Erre az ellenzék ismét azzal felelt, hogy a közösüges egyezkedés pontjait taglalta, bebizonyítani igyekezvén, hogy: ezen pontok lehetetlenné teszik a sebek begyógyulását, és a terhek könnyítését; mert hogy lehessen a sebnak begyógyulni, melyben a tövis benne hagyatott, s hogy állhasson módjában az országgyűlés és kormánynak a terheken könnyíteni, midőn keze a delegáció rendszer által megkötöttet. Szóval folytak a pro és contra vitatkozások, melyek többszörre azzal végződtek, hogy a többség a miniszteri előterjesztéseket, – ha bár az ellenzék érvei gyak-

ran tekintetbe vehetők voltak, – a, legtöbb esetben minden változtatás nélkül elfogadta.

Hogy a többség mindig csalhatatlan legyen, a kisebbség pedig mindig elfogadhatlan badarságokat beszéljen, az persze, hogy meg nem állhat, na de a parlamentális életben bizony elészokott az fordulni, hogy a kisebbség okadatolása, különösen pedig, ha lényeges párt-kérdésről van a szó, nem vétetik tekintetbe.

Ámde az ellenzék itt mint rendkívüli állapotot tekintette az ország állapotát, s az országgyűlésen fölmerült kérdéseket nem párt, hanem az ország életkérdéseinek és nem mint a többség és a többség kormányának kifolyását, hanem mint oly idegen befolyás szüleményeit, melyek a birodalmi egység szempontjából, a nemzet erejével arányban nem álló terheket rak annak vállaira. És ezen szempontból kiindulva, igen zokon vette, hogy érvei, mintha csak pusztán pártkérdésről volna szó, épen úgy nem vétettek semmi figyelembe, s hogy az előterjesztések kivétel nélkül, gépiesen szavaztatnak meg a többség által.

Ez aztán elkeseredetté, izgatottá tette a kedélyeket, melyek nemesak az országházában, de a sajtóban is kifejezést kezdtek nyerni, s oly alakban tüntették föl az országgyűlést, mely nem egyéb a nemzet kijátszásánál, hogy t. i. osztrák érdekekben már előre kicsinált (és pedig osztrák munkatársak közreműködésével) dolgokat, országgyűlésileg fogadtassanak el vele, mely országgyűlésen ezen kicsinált dolgokat illető ellenkező vélemények tekintetbe sem vétetnek.

A szélső-bal közlönye a „Magyar-Újság” melynek szerkesztője Böszörményi László volt, még azon felkiáltásra is fakadt, hogy az országgyűlési többség nem egyéb, mint egy banda, mely az ország kifosztására szerződésileg állt össze.

A „Hon”-ban, a balközép közlönyében, Csernátony Lajos szintén erős kitételekkel intézte támadásait.

A nép, a nemzet zöme hallgatott, figyelt. A műveltebb osztály olvasta, aztán elbeszélte e dolgokat a műve-

letlenebbnek, egyik rétegből beszivárgott a másikba, a felsőből az alsóba. Aztán elkezdett beszéd tárgygyá válni.

Az az elem, melyet a „nép”-címen ismertettünk, hajlandóbbnak mutatkozott az ellenzék szavának adni hitelt, miután a tények is azok mellett tanúskodtak. A terhek, egyet sem véve ki, megmaradtak. Ezt nem lehetett eltagadni. Az ellenzék a valóságra mutatott, s a Deákpárt erre csak biztató szavakkal adhatott feleletet. Az ellenzék a terhek *agy* részének tökéletes megszüntetése, másik részének könnyítése mellett küzdött, oly intézményeket ajánlván, melyek e műveleteket lehetővé teszik; a Deákpárt, a többség ez intézményeket el nem fogadta, a terheket megszavazta.

A látszat az ellenzék mellett fogott fegyvert. Mindenki jobban szeret annak hinni, aki az ő kívánságát tolmácsolja, mint annak, aki azt megtagadja. Ha valakitől egy darab kenyeret elvesznek, és én az elvevőt megtámadom: hogy adja vissza; – ezen tettem által bizonyosan több bizalmat fog érezni irántam az illető, mint az iránt, ki a kenyeret elvette, ha mindjárt azzal biztatja is, hogy kétszer annyit fog visszaadni. A többség pedig azért, hogy a terhet újra megszavazta, ha bár a legjobb akarat-tal tette is, de a nemzet kenyeréből ő is elvette azt a darabot, melyet az megtarthatni vélt az egyezkedés által.

Növelte különben az elégedetlenséget, sőt nemcsak azt, hanem az annál sokkal rosszabb ingerültséget, a kormány iránt, annak tapintatlan és a közvéleményt kihívó eljárása, mely mindent inkább tanúsított, mint bölcs mér-sékletet és alkotmányos érzületet, avagy legalább is tiszteletet a népérzület iránt.

Kossuth Lajost ugyanis, a Turinban élő nagy szám-üzöttet, kinek a nagysághoz minden megkívántató tulajdona megvan, a múlt idők emléke s e nagy ember, úgy tettei iránti kegyeletből, Vác városa képviselőül választotta meg. Kossuth e megtisztelő megemlékezést egy levélben megköszönte, melyben egyúttal kijelenté, hogy a képviselőiséget el nem vállalhatja, az okokat bővebben fej-

tegetvén, melyek közt oly kitélt is talált a közvádlo, amely kitélt sajtóvétségül tekintett, és amely kitéltért Kossuthot az országgyűlési többség n ó t á r i u s n a k nyilatkozta ki.

A kitélt egyszerűen elmondott véleményt foglalt magában, hogy t. i. Kossuth véleménye szerint: Magyarország és Austria együttes fenállása „incompatibilis.” Ezen szó volt a sajtóvétség, és Kossuth megrovatásának tárgya.

Ezzel a megrovással, és ezzel a sajtóvéstéggel, a többség a nemzetet sértette meg, mely még nem bírt felül emelkedni, azaz lesúlyedni a Kossuth iránti hálaérzet által neki megszabott álláspontról, mint sokan mások, kik azon tulajdonsággal bírtak: azon kezét nyalni, mely nekik a konczot adja. Kossuth csak adta.

Egy nemzet soha se tud elfogult lenni. Mint nemzet, még a zsidó nemzet is nagy és nemes volt, ezt a Machabeusok kora mutatta meg leginkább. Az ember nemesnek születik, és csak azután fajul el, de egy nemzet sokkal nagyobb, élete sokkal hosszabb, mintsem hogy egyes törpe korszakok megronthatnák. A romlott emberi szív is nemesen ver a nemzeti testben, hacsak meg nincs zsibbasztva. A közösügyes egyezkedés sok szívet megsibbasztott, mert híveit inkább az önzés, mint a hazafiság tana után vezette, s hogy azért ez utóbbit is megtartsák, arra nem bírtak elegendő erővel.

A többség, és a kormány magatartása sok embert kivett sodrából. A hang, mely 1850-től 1867-ig már megszoktatta magát, a kiegyezés után nem úgy változott meg, mint a harci síp a béke fuvolájára, – hanem mint a harci síp, ágyú dörejre, egyenesen azok ellen szórva golyóit, kik Bach és Schmerling korszakból megmaradt terheket, azért, mert most már a magyar kormány rakta reájok, nem tartották könnyebbeknek.

A kormány ingerült volt ezen udvariatlanságért, és kitagadta azokat, kik a nehézség fisikai törvényeit a kiegyezéssel sem látták megváltoztatva.

A többség szerelmes volt szülöttjébe, bár mily mon-

strumnak tartottak is azt mások, s mint az elfogult anya kész volt annak kikaparni szemét, ki nyilvánítani merete ellenvéleményét.

Avagy melyik szakács veszi szívesen, ha főztét elsőzottnak mondják?

Akik tehát a többség urának, a kormánynak kegyére voltak szorulva, azok gépiesen viszhangozták a hangot, melyet felülről kaptak, noha tulajdonképen nem voltak tisztában magukkal: hogy vajjon hazafiságból kell-e hát nekik így cselekedni, vagy pusztán hivatalból! Annyit azonban láttak, hogy – igen is, kell cselekedni. Amint tehát a Deák-párt, – most már inkább kormány-párt – sugalmazott közlönyei és közegei elkezdték adni Kossuth ellen a tónust, az egész országban egyedül ezen elemekben találtak segítőkre. A nemzet zöme, megbotránkozva hallgatott.

A kormány el volt kaptva. Kezében érezve a végrehajtó hatalmat, kezdetben nem tudta, hogy mit csináljon. Telve volt teoriával és machiavellismussal. Szigorú akart lenni, hogy tekintélyes legyen, de mert eltévesztett utón, nem szigorú, hanem igazságtalan lett, tehát nem tekintélyét, hanem a félelmet, s ezzel a gyűlöletet nevelte a népben, melyben hatalom szavával össze akarta törni a múlt iránti kegyeletet.

A Kossuth Lajos levelei nem a kormány malmára öröltek, hanem ártottak annak igen sokat. Es a kormány azon hatást, melyet e levelek elé idéztek, nem türelemmel és szelídséggel igyekezett elsimítani, hanem boszúval akarta kiölni. Az actio reactiot szül.

A Kossuth Lajos neve, emléke iránt, sokkal nagyobb volt még a nemzet szívében a tisztelet, mintsem hogy azt erőszakos intézkedésekkel csakúgy könnyedén ki lehetett volna irtani. Az a hatás, melyet e rendkívüli ember 1848. 1849-ben előidézett, még nem mosódott el a szívekből, s azok visszaemlékezése, kik látták, hallották őt, s teremterejének tanúi voltak, – tündéralomhoz hasonlított. Kossuthra mint emberfölötti lényre tekintettek vissza a leg-

többen és a fanatismusig ment az emléke iránti ragaszkodás. Egy-egy lantos volt a nemzet majd minden tagja, s egymásnak zengé e bálványát dicsőítő dalokat.

Midőn Deák Ferencz népszerűségének aranykorát érte, mint ember előtt meghajlott előtte az egész ország, de Kossuth emléke akkor is úgy ragyogott feje fölött, mint a betlehemi pásztorok feje fölött a vezéricsillag.

Midőn tehát a lapok szét vitték azt a hírt, hogy Kossuth nótáriusnak nyilatkozott, országszerte általános lett a megbotránkozás. És ha ehhez számítjuk az aradi vértanuk emléknapjának, October 6-dikának szándékolt megünnepelését illető miniszteri tilalmat, és ugyancsak ehhez számítjuk a heves megyei bizottmánynak királyi-biztos által önkényileg történt felfüggesztését, azért, mert Eger városának Kossuth Lajoshoz intézett üdvözlő feliratát, a miniszteri parancs után is tartózkodott megsemmisíteni, – tehát azonnal késznek, és igen természetesnek találjuk az okot, mely a nemzet nagy többségét, úgy szólván az egész nemzetet elidegeníté a kormánytól, s a kormánytól, az országgyűlési többségtől.

Ez az egymásután csak hamar következő három esemény lerántá a függőnyt a kormány titkosabb céljai és önkénykedési hajlamáról, s oly világosságba állítá a nemzet szeme elé a helyzetet, minőnek az azt korántsem gondola és képzelé. A Bach és Schmerling-féle gyűlölt önkényhatalom másolatát látták ebben a legtöbben.

A kormánylapok ugyan nem mulasztották el, hogy a kormánynak ezen eljárását indokolják, felhozván: hogy az aradi vértanuk emlékének megünnepelése nem lenne más, mint a hegedni kezdő sebeknek újbóli föltépése, s a már velünk kiegyezett osztrák hatalom elleni demonstratio, mely bizonyosan rősz vért szülne Bécsben, – és a többi. Helyeselték és pártolták tehát a kormányt akkor, midőn az eszélyességgel ezen meg nem férő tüntetést be tiltotta.

Az ellenzék közlönyei azonban elkeseredett hangon feleltek a „bérencz tollak” ezen állításaira, felhozván:

hogy a kivégeztetett hősök emléknapiját megülni szent kötelessége a nemzetnek, hogy az nem a sebek feltépeése, hanem inkább enyhítő ír arra, mely a hála érzet, s a lerótt kötelesség tudatából fakadni szokott. Hogy 17 évig volt a nemzet eltiltva nagy halottjainak sírjaitól, s ime, midőn szabadnak hirdetik őt, és midőn csak imádkozásra akarja emelni karját, hát a legelső pillanatban mindjárt észreveszi, hogy a lánczok lebilincselve tartják azt most is. Melyik s z a b a d nemzet az, melynek nem s z a b a d nagy halottjainak sírhalmára leborulnia? – Bécset hozzák föl, hogy ez ünnepély rősz vért szülne Bécs urainak keblében, de Bécs urait nincs bátorságuk figyelmeztetni arra: hogy a Hentzi szobornak Buda főterén való állása, mely szoborra a magyar szabadság ellen küzdött idegen zsoldosok nevei vannak bevésve, – bogy a magyar király palotáján a sárgafekete zászló lobog a s a, a számtalan más dolgok szintén rősz vért szülnek a magyar nemzet keblében. Hanem a mi a nemzetet bántja, az nem vétetik kérdés alá, holott a nemzet még nagy halottja iránt sem tanúsíthatja kegyeletét, stb. stb.

Hevesmegye bizottmányi üléseinek felfüggesztését illetőleg is támogatták a kormányt saját, és a többség közlönyei, felhóvván: hogy Eger városa az országgyűléssel daczolt akkor, midőn Kossuthhoz üdvözlő iratot intézni szándékozott, hogy a kormánynak, mint a törvény és rend őrének ilyesmit túrni nem szabad, s épen, mert nem az önkény útján akart eljárni, szólította föl a megyét, mint a város fölött álló hatóságot, hogy a városnak ama, a törvényhozó testülettel újjathúzó határozatát megsemmisítse.

Mire Hevesmegye egy felirattal felelt, mely az ellenzéki lapokban közzé volt téve, s mely fölirat kifejté: miként Eger városa első bírósággal ellátott község, az 1848. XXIV. t. ez. az első bíróságú városokat csak közigazgatásilag hagyja meg a régi állapotban, míg a királyi városokról szóló XXIII. t. ez. azokra is kiterjesztetik; és mert az 1790-l-ki 56. t. cz. értelmében meghatározott bíróság

mellőzésével közigazgatási utón a minisztériumnak sincs joga ilyenmő ügyeibe avatkozni, tehát a megye, törvénytelen rendelet végrehajtásához nem nyúlhatott.

A megyei bizottmány ezért felfüggesztetett, noha az, csak az ország törvényhozó testületének útján felfüggesztető, stb. stb.

Ezek, és a fenntebb írtakból aztán az ellenzék közlőnyei bebizonyítani igyekeztek: hogy a kormány némi változtatásokkal örökségképen vévén át múlt gyűlőlt rendszert és önkényes eljárását, már is bebizonyítani igyekeztek: hogy mennyire csalódtak azok, kik az 1867-diki szerződéssel hazánk alkotmányát látták visszaállítani, miután alkotmányos országban a törvényekkel s testületek jogival ennyire szemközt álló önkényes tettek el nem követethetnének.

Az elégedetlenség kelyhe az elvállalt terhek és több gyűlőlt intézmény változatlan meghagyása következtében, a nemzet zöménél már is csordultig meg lévén telve, ezek hozzájárulásával ki is csordult az egészen, és lehet mondani, hogy az 1867-iki év vége felé az általunk úgynevezett népnél, ami tulajdonképen a nemzetet képezi, alig lehetett Deák-párti elemre találni, tanúsítá pedig ezt a Madarász József vezér és Áldor Imre szerkesztése mellett szélső-bali szellemben megindított „Nép-Zászlója”-című néplap, mely egyszerre 6000 előfizetőre talált, noha még mellette több szélsőbali lap is nyert számos előfizetőt, holott jelenleg a 4 szélsőbali heti lapnak mindössze sincs 5000 előfizetője.

Nem különben az a hang, melylyel a többség közlőnyei; Kossuth Lajosról gúnyosan és lenézőleg, per: „Kossuth úr” – szólni kezdtek.

Ha tehát a nemzetben egy furcsa fogalom kezdett keletkezni az országgyűlési többség*) és annak kormánya iránt, azt egészen indokolva látjuk, miután ezen többség és kormány által oly módon látá megtámadtatni leg-

*) A „többség” cím alatt mindig e többséget értjük.

féltékenyebben őrzött egyéni úgy alkotmányos jogait, valamint azon embert, kinek emlékét a legnagyobb ragaszkodással ápolgatá keblében, miként azt kellett hinnie, hogy e többség és kormánya nem annyira a nemzet szabadságának, mint inkább az országra nehezedő idegen hatalom megóvásának érdekében alakult, aminthogy ellenszenvét is fejezi ki azon egyén iránt, ki az országot ezen idegen hatalomtól függetlenné akar tenni.

Nem ok nélkül hangzottak aztán ama nyilatkozatok sem: hogy az országgyűlési többség nem képviseli a nemzet többségét, s hogy a közösüges alku illetén megkötése csak is amaz urak, és nem a nemzet akarata szerint történt, miután akkor, midőn ezen urak képviselőkül választottak, oly programot vallottak, mely az ország alkotmányosságát egész kiterjedésében megtartani, s igv az országra törvénytelenül rótt terheket megszüntetni ígérte. S ime, minden ellenkezően ütött ki, és pedig oly értelemben, mely értelemben a nemzet soha se bízta volna meg őket, sőt nemcsak hogy meg nem bízta volna, de még csak fogalommal sem bírt az alkotmány nyakánál illetén módóni kitekeréséről. „Mebíztuk őket, hogy képviseljenek és védelmezzék érdekeinket az osztrák hatalom ellen, s ime ők, az osztrák hatalom érdekeit védelmezték mi ellenünk. Mert ugyan mutassák hát meg, hogy mi nem történt meg azokból, melyeket az osztrák hatalom megtörténetni akart, s hogy az ország jogai nem oda szorítottak-e, hol eddig a megyék jogai álltak?”

A nemzet ezen vádja ellen aztán szorososan egyesültek azok, kik a közösüges egyezkedés által érdekeiket kielégíttette látták, és azok, kik ezen elemek által, érdekeiket támogattatni remélték. Egy begyakorlott és fegyelmezett sereg, a sokasággal, mint az angolok maroknyi csoportja India összes lakóival szemközt.

Daczára annak, hogy ha e hónapokban új választásra kerül a sor, alig jut be néhány deák-párti képviselő, mégis előre lehetett tudni, hogy melyik részé lesz a győzelem.

A kormánynak és többségnek minden mozdulatából

kitűnt, miként nem azért egyezett ki Ausztriával, meg il y engedmények mellett is, hogy uralkodása a pütkösdi királysághoz hasonlítson, hanem, hogy elhatározott szándéka meg is maradni azon polczon, melyet magának, habár az ország jogainak árán, de megvásárolt.

Es a többségnek ezen feltett és elhatározott szándéka, magából az egyezségből is, és következetesen kiszámítható, – mert, hogy bocsátkozhatott volna egy oly egyezésbe, melyről tudnia kellett, hogy miután, – habár szerinte csak kezdetben – a nemzet várakozásának nem fog megfelelni az, az első években csakis erőszakkal lesz fenntartható. Igenis, el kellett erre határozva lenniök, habár – fogalmuk szerint – a legatyaiabb szándékkal voltak is eltelve. Szerintök ez a kiegyezés arra való volt, hogy az ország ez által a végveszélyből kimentessék, és jövője Ausztria által, és Ausztria jövőjével egyetemben biztosítsák. Miután pedig ez volt hitük és akaratuk, lehetetlen, miként számot ne vetettek volna magukkal az esetre is, ha t. i., amint várható volt, e kiegyezés az országban nagy ellenszenvvel fog találkozni.

Ok meg voltak tehát győződve, hogy: habár kezdetben csak saját érdekeik lesznek is kielégítve, de mert az eszköz kezeikhez fog jutni, azzal kiküzdik – idővel, – a nemzet érdekének kielégítését is, de mert az nem megy olyan hamar, tehát ezen állapotot, melyet most előkészítenek, fel is kell tartamok.

Ilyen lehetett az a megállapodás, melylyel a közösségek szerződés megkötésére reá szánták magukat. És ha ilyen volt, – pedig a józanész és tapasztalás következtetései után ilyennek kellett lennie, – tehát lehetett jó szándék, lehetett jó akarat, ámde nagyon is eltért az alkotmányosság és a nemzeti önkormányzat fogalmától, miután ez egy oly hatalmi rendszer megállapítását vonta maga után, melytől t. i. miután a nemzet akaratával szemközt is fenntarthatónak tétetett, – tehát a nemzet sorsa függ, s most már csak az a kérdés: vajjon jó hazafiak és becsületes emberek-e, – (ellent bírnak-e állni a hatalmi visszaélés

csábingerének, úgy az önérdet csiklandozó, de a nemzet javával szemközt álló azon számtalan alkalomnak, mely e polczon minden pillanatban kínálkozik) – azok, kikre e hatalom kormánygyeplője bízott?

Legveszélyesebbé vált pedig ez intézkedés az alkotmányosság színezetének, és kötő erejének fenntartása által, amely nélkül azonban az illetők céljaik keresztülvitelét nem tartották lehetségesnek; hogy tehát az új rendszer minden kerekét úgy intézzék, miként az egy felsőbb nyomás következtében összevágólag mozgatható legyen, – miután e nélkül nem lehetett volna kivinni, hogy e többség a nemzeti ellenszenvvel szemközt is fenntartassák – egy oly parlament, egy oly országgyűlés vált szükségessé, mely e rendszer kerekeibe szintén bevágólag működve, a hatalom intézkedéseit, habár azok nem a nép akarata szerint történnek is, mégis népképviselő által támogattassa. Ez egy modern polgári hadsereg, valódi katonai rendszerre állapítva és tisztek által vezetettve, legyen bár az érdek, melyért küzd, az övé, vagy pusztán csak a hatalomé.

Ez egy országra nézve a legveszélyesebb helyzet, melyben a katonai fegyelem ágai a polgári osztályokra is kihatván, lehetővé teszik, hogy az a hatalom, miután e szerint semmi által nem ellenőriztetik, a legnagyobb önkényre fajuljon.

Két hadseregünk volna e szerint: egyik a fejedelem, másik a kormány kezében, és most már semmi más nem hiányzik, mint az az elem, mely e seregek urainak a lakosság elleni túlkapásait ellenőrizze: a szabad polgári (civil) osztály.

Ide vitte a honbaldogítását illető túlságos buzgalom a közügy vezéreit, kik saját becsületességükben bízva, hogy működésük terét maguknak biztosítsák, s a hon javát illető intézkedésekben szabad kezet nyerhessenek, – egy véghetetlenül hibás rendszerbe bonyolították az országot.

Az ellenzék tehát minden erejét megfeszítette, és minden alkalmat felhasznált, hogy a nemzetnek ezen rend-

szer káros voltát bebizonyítsa, s hogy ez által a rendszer iránti ellenszenvét felköltse, miből az következett, hogy a tárgyba a tényezők is belevonattak, az aradi vértanúk emlékünnepejének betiltása, a Kossuth elleni fellépés, a hevesmegyei bizottmány felfüggesztése, és ezek mellett sok más apróság csak alkalmat szolgáltatott arra, hogy az önkény rendszerét megalkotó személyek önkénykedése: hajlamát illetőleg az ellenzék vádjának értelmében tanúságot tegyen.

A támadások elvesztették pusztán tárgylagosságukat., egyik úgy, mint a másik részről személyeskedésekbe mentek át, s így a politikai küzdelmet csakhamar pártoskodásra, az elvi kérdéseket csakhamar személyeskedésekké súlyosztették. Mind ennek pedig az lett a következménye, hogy a pártok közt az ellenszenv és a gyűlölet csirája is megfogamzott, s míg a hevesebb ellenzékiek amazokat a hazárulás vádjával, – amazok az ellenzékieket a körülményeket megbírálni rem tudé esztelenséggel, forradalmi viszketeggel, s a nemzetet egy új muszka beavatkozás szerencsétlenségébe való döntés szándékával vádolták. És mert a küzdelem ily szenvedélyes fordulatot öltött, s a nép mindinkább a többség ellen nyilatkozott, a kormány} most már minden tehetségét arra fordította, hogy az ellenzéknek ezen, talán nem is várt sikeres fellépését ellensúlyozni, s magát fenntartani, a majdnem átalánossá vált ellenszenv daczára is képes legyen.

Az önfenntartási küzdelem és a kormány működése.

Amint tehát fenntebb is említettük, katonai lábra kellett állítani a polgári szervezkedést, s az önfenntartási erősebb küzdelem oly irányba tereie kormányunkat, amelyre talán maga se e g é s z e n számított.

Meg kellett volna tehát kezdődni azon üdvös intézkedéseknek, melyek az egyezkedés által az országot ideig-

lenesen ért veszteségekért kárpótolták volna. Ámde vagy csak üres biztatás volt az egész, vagy az ellenzék tülerős fellépése okozta, hogy néhány vasút, vám és kereskedelmi szerződés megszavazásán kívül, (melyek irányával szintén nem volt megelégedve az ellenzék) az üdvös intézkedések egészen elmaradtak, hanem azok helyett oly dolgok vitettek keresztül az országgyűlésen, melyek egy része a megbotránkozásig felizgatta a kedélyeket, másik része pedig nem volt más, mind megannyi erőd a többség maradandó hatalmának biztosítására. Az önfenntartási eszközök megteremtése minden más intézkedést kiszorított az országházból, az eszélyességnek azon tanát követvén, hogy: Előbb biztosítsuk magunkat, és csak aztán gondoljunk a többiekre. Célunk megmaradni⁷, mert csak úgy boldogíthatjuk a hazát. „Necessitas non habet legem” – Szükség törvényt bont.

És aztán minél inkább mozgott, veczelődött az ellenzék és a nép, a Deák-párt a hálóját fonó pók következetességével és tántoríthatlan hidegvérűségével bocsátá egyik szálat a másik után, hogy annak minden tagját, minden szárnyát lekötözhesse, s aztán ha majd ez megörörtént, kénye kedve szerint csinálhassa honboldogító munkáját.

Történt pedig, hogy az ellenzék részéről indítványba rétetett, hogy: miután a volt gyűlölt rendszernek még eddig nem alkalmaztatott hivatalnokai a magyar nemzet adójából mind ekkoráig rendesen húzták és húzzák fizetésüket, hát csak illik, méltányos dolog és szent kötelesség, hogy: ha már a nemzet ellenségei fizettetnek, hát azokról se feledkezzék meg az ország, kik érte és a nemzet szabadságaért életüket, vérüket ontották, - s hogy a még élő, de munkaképtelenné vált honvédeket, vagy az elhunytak özvegyeit és árváit az állam segélyben részesítse.

A többség ezen indítványt, (hogy Bécsben talán nem jó szemmel néznék) leszavazta, hanem a helyett az országtól a császári párnak koronázási nászajándék adatott, de a császári pár által a rokkant honvédek segélyzésére fel-

ajánlott 100,000 arany alaphoz, az Andrássy gróf és miniszterelnök kezdeményezése folytán, magán után adakozást indított, a kormányra bízván, hogy azon összegből, a volt honvédeket, azok özvegyiét vagy árváit, belátása szerint jutalmazza.

Az ellenzék mély felháborodással fogadta ezen eljárást, melyet nem egyébnek, mint az indítvány kijátszásának vett. A többség t. i. Bécsnek hízelegve, hogy a honvédeket kötelességszerűleg megillető államsegély megszavazása alól kibújjék, a fejedelmi párnak hozzájárulásával gloricáltatva, a törvényes nyugdíjazás helyett, a segélyt nyomorult alamizsna osztássá változtatta, megtagadván e szerint a hazáért dicsően harczolt bajnokaitól az országos elismerést, hála helyett átkos mostohakezekkel taszítván azokat a koldusok megvetett sora közé.

Es míg a többség egy oldalról ezt tette, más oldalról következően indokolva: „Az elősorolt központi közegeken kívül, voltak 1867. előtt más központi közegek is, melyeknek működése Magyarországra is kiterjedt. Ily központi közegek voltak: a miniszteri tanács*) az államtanács,**) a *cs. kir.* bel- és igazságügyi, rendőri, pénz és kereskedelmi minisztériumok, ***) a legfelső törvényszék és kancelláriák. Ezen központi közegek Magyarországra nézve törvényesek nem lévén, nyugdíjaik sem terhelhetik jogilag a magyar korona országait. Politikai és méltányosság tekintetéből mindazáltal felhatalmaztatik a minisztérium, hogy a fennebb elősorolt központi közegek személyzetének nyugdíjai, a közelebbi 1869-ik évre is azon mód szerint fiztessenek, a mely szerint a jelen év folytán fiztettek. Jövőre pedig oda utasítatik a minisztérium, hogy ezen nyugdíjakról részletes összeírást és kimutatást készítvén, mindezt, mind a nyugdíjak mimódon leendő fedezésére vonatkozó javaslatát

*) T. i. a bécsi, azon tagjait is ide számítva, kik 184⁸/₉-ben a Magyarország elleni intézkedéseket vezették.

***) A bécsi.

***) Bécsiek.

terjeszse az országgyűlés elé,” – tehát a haza volt ellenégeinek nyugdíját, véglegesen is megszavazta.

Erre aztán majdnem pártkülönbég nélkül feljajdult az egész ország, noha a kormány, az ariszrokracia, vagy a papságtól függök, igen mérsékeltén, és csakhamar egészen némán adták meg magukat a felsőbb akaratnak, ami ki tudja mire jó. „Nem kötik azt minden ember orrára, hogy miért teszik.”

Az ellenzéki sajtó azonban napok folytán tele volt panaszokkal: „A haza ellenségeinek irányában tehát lehet politika, lehet méltányosság, csak a hazafiak, a haza bajnokai irányába nem lehet. Mintha készakarattal jutalmazni akarnók azokat, kik bennünket pusztítanak, és büntetni, akik bennünket védelmeznek, hogy minél hamarabb elérjük a nemzet életének végét. Ez egy oly tanújele a többség szolgálkúségének, melyet semmivel se lehet beleplezni. Ha semmi más nem, ez maga elég volna arra, miként földérite kijátszatásunkat, hogy pár ezer ember érdekeinek kielégítéséért eladattunk Ausztriának, mert ki tagadhatná azt, hogy e nemzetet meggyalázó gyávaság nem Ausztria kedvéért történt, hogy megnyalattják a nemzettel azt a kezét, mely megkorbácsolá, míg hű gyermekeit elkergetik a küszöbötől. Akik folyton hazánk megrottásán munkálkodtak, akik az oroszokat ellenünk vezették, kik nagyobb embereink kivégeztetésében részt vettek, azokat most a nemzettel jutalmaztatják meg, hogy mint Krisztus, saját hátán czipelje Golgothara a keresztfát. Oh ti Judások, kik a nemzeti függetlenség árában felvetétek a harmincz ezüst pénzt!”

Ilyen és hasonló kifakadások hatottak aztán a nemzet kedélyére, mely megbotráncozva vette ezen valóban, a történelem által is megrovandó tény, mely egy volt a nemzet meggyaláztatásával. És ne higye senki, hogy a párt szenvedélynek csak legkisebb sziporkája volna az, ami e megrovást adja tollunk alá, de tegye keblére kezét mindenki, legyen bár az a többség tagja: nem ismeri-e el, hogy ama kifakadások egészen helyén voltak, s hogy ezt

illetőleg a pártatlan történelem megrovásának se lehet elmaradni.

És pedig ama törvény 1888. december 8-kán szentesítetett, mire csakhamar bekövetkezett az országgyűlés vége, és az új választás. Lehet tehát képzelni, hogy a hatást, melyet okozott, s ama kiegyezés óta hozott vám- és vasúti szerződések sem más egyéb aprólékos intézkedések, melyek nagyrészen bármiféle kormány alatt is megtörténtek volna, nem voltak képesek elmosni.

Hanem föl is használt ám a kormány minden eszközt, mozgásba is tette a többség mindazon módszereket, melyek biztosítására, már jóelőre kiszemelve voltak. De, volt is reá szüksége, noha nem kell elfelednünk egy körülményt, melyet igen sikeresen felhasználhatott maga mellett, és az nem volt más, mint maga az időjárás.

Az elkeseredett kedélyek ellensúlyozására – (mert józan észszel csak nem hihető el a többség tagjai által emlegetett ama természetellenes jelenség, hogy a nép a közösügyes egyezés és a kormán) eddigi eljárásával tökéletesen meg van elégedve,) – felhozott tehát, hogy mióta a kiegyezés megtörtént, azóta a nép jólétben folytonosan gyarapszik, s bár az ellenzék által elmondott: hogy a véletlen úgy hozta magával, miként azóta az ország nagy részében folytonosan jó termések voltak, – és a külföldi viszonyok hozzájárulásával a termények jó áron el is keltek; tehát ez a nagyrészen földműveléssel foglalkozó lakosságra gyarapító hatással voltak, a nélkül, hogy a kormány a természettől kialakudhatta volna a jó esztendőket: – ez elmondott az ellenzék által, de mint-hogy a kormány nem volt képes elhiteni a néppel, miként terhein könnyítve vannak, miután nem voltak, – úgy az ellenzék se bírta tökéletesen odavinni a dolgot, miként el-ettesse, hogy mindezekben a kormánynak semmi érdeme nincs, miután az csak a szerencsés véletlennek köszönhető. A nép azonban érezte, hogy neki 1867. óta mégis csak jobb módja van, s a terhek-t is könnyebben tudja üzetni. A nép e hiedelmét aztán igyekeztek is fölhasználni a

jobboldali lapok, – ismét csak a kormány érdeméül róván föl: hogy íme, ez hát a teher könnyíté e, hogy t. i. a kormány módot nyújt arra, miként azokat elviselhesék.

Nemkülönbén a vasutak építése által az országba folyó idegen pénz a kézimunka után élöket is ellátta foglalkozással, úgy annyira, hogy munkásokat még Stiria, Morva-, sőt Olaszországból is kellett hozatni, tehát a népnek ez a legszegényebb osztálya is könnyebben jutott a kenyérkeresethez.

Az ellenzékiek ugyan itt is elmondtak minden elmondhatót, hogy t. i. ez a sok pénz többnyire az ország nyakára hozott adósságból kerül elő, mely jól esik mikor adiaák, de majd roszul esik, ha vissza keli ügetni; – hogy a legtöbb vasúti társulat biztosította magát a kormány által, miként az esetben, ha a vasutak ki nem fizetnék magukat, stát az országnak kell mar üzetni a kárpótlást, hogy adósság adósságot fog szülni, s hogv busásan visszafogják adni, a mit most a vasutak építésénél megkeresnek.

Ámde ez csak üres szó volt a tény ellen, mely pénzt csakugyan markaikba olvastatta.

Ezek a körülmények tehát nagy segítségére voltak a a kormánynak, s bár sem a megsértett nemzeti önérzetet, sem a nemzeti megszegyenítést el nem törölhették, de szavakat adtak a kormány híveinek szájába, melyeket azok az ellenzékkel szemben elég hatályosan használhattak.

Ezenfelül pedig volt még a többség kezében számtalan más eszköz is, és ami az eszközök legfőbbje, miután a többség magához számítá az arisztocriatiát és a papságot, tehát a többség kezében volt a vagyon, és a pénz. „Geld regiert die Welt.” Most már, ha felvesszük, miként igen kevés község van az országban, hol az említett osztályok közül egyikből, vagy a másiból birtokosok ne lennének, hogy az ily birtokosok a lakosságra nagy befolyással vannak, tehát már csak ezt tekintve is, szembe tűnik az előny, melylyel a Deák-párt az ellenzékkel szemközt rendelkezett. Most már ide számítva a kormánytól függő hivatalnokok sokaságát, a nyugdíjasokat, nem különben azokat, kik az

összecsinált honvédalapból a minisztérium által segélyezettének vagy biztatva voltak. A számos kath. plebánust, a kántort, harangozót, és a többnyire ezekkel tartó falusi jegyzőket, tehát a népre legnagyobb befolyással bíró közegeket; rögtön előttünk áll a szervezett hadsereg a beduin csoporthoz hasonló szervezetlen, és fegyelmetlen ellenzékkel szemben.

És ez nem pusztán politikai harc volt, ez egyúttal harc volt az arisztokraczia és papság hatalmának létkérdése fölött.

Az ellenzék, melynek sorai közt csak imitt-amott lehetett látni egy-egy, többnyire kacziasságból opponáló aristo - cratát, (miután a test amott volt s ezekre is megtette a maga vonzó befolyását), tehát kimondhatjuk, ^{19/20} részben demokratikus elemekből állt, az uralkodó kormány elvétől eltérő, egészen más szellemű intézkedéseket forgatott agyában, mely egyúttal sachot mondott a legfőbb kath. papi intézményeknek is, melyek sem egy demokratikus, sem *agy* szabadelvű kormányformával össze nem egyeztethetők.

A szabadelvűség legtekintélyesebb harciosa után mondjuk, és ezen megjegyzésünket támogatja a múlt és a jelen, hogy: ha egy pártokra szakadt országban meg akar valaki győződni arról, melyik a szabadelvűek, demokraták, vagy aristokraták pártja? csak azt nézze, hogy melyik párttal tart a kath. papság, mely, ha az arisztokraczia szintén katolikus, bizonyosan az arisztokracziával fog tartani. A monarchicus, arisztokraticus, clerikalis pártok mindenkor testvérgyermekek szoktak lenni, és közös érdekből közösen küzdenek a szabadelvűség és az azzal szintén karöltve járó demokraczia ellen.

Hogy melyik párt volt tehát a népszabadság zászlóvivője Magyarországon? azt kérdeznünk sem kell, valamint azt sem, hogy melyik párt akart jobbat, mert hiszen az nagyon természetes, hogy a maga szempontjából kiindulva jót akart mind a kettő, mind a kettő saját érdekét állítván előtérbe, amint ez emberek közt másképen nem is lehet, és azért bizony egy pártnak sincs oka, és joga,

haragudni a másikra, mert az magának akar jobbat, s a külön szempontokból véve mindkét párton egyenlő az igazság, miután mindkét párt a maga előnyét akarja kivívni. Ha tehát párt szempontból bíráljuk a dolgot, úgy a jog és igazság, itt is, ott is egyenlő; egészen megváltozik azonban a küzdelem alapelve, ha az emberiség szempontjából tekintünk arra, miután itt az a kérdés merül föl előttünk: melyik párt javával és előnyével van összekötetésben az emberiség többségének java, és előnye? S ha azt mondjuk, hogy a demokrácia az emberiség kilenczvenkilencz századrészét foglalja magában, tehát úgy áll az arisztokracziával szemben, mint kilenczvenkilenez az egygel, – tehát magából következik, hogy kilenczvenkilencznek a jólétét nem lehet feláldozni egynek a jóléteért.

Igaz, hogy az arisztokracia igen sok érdeket csatol magához, ámde nem következik, hogy az esetben, ha az arisztokracia megszűnnék, azok, kik most azután élnek, nem élnének-e meg azok nélkül is, és még jobban? Avagy: kell-e ahhoz egyik osztálynak a másiktól oly élésen elütő megkülönböztetése, mint a milyen megkülönböztető válaszfonal van a főrangú és polgári osztály közé húzva, – hogy t. i. a vagyonosabb osztály, a vagyontalanabb osztállyal jót tehessen? Nem kell. Hogy azonban az arisztokracia által egy kisosztálynak fenntartott kiváltságok ezek, és százezrek közt osztassanak föl? – ahhoz kell, az arisztokracizmus megszüntetése, s e szerint azok, kik az arisztokracia ellen működnek, nem működnek egyszersmind azok ellen is, kik az arisztokracia után élnek.

Az 1869-diki választások.

Ily feszültség, ily elkeseredettség és ily készülődések közt köszöntöttek be, az 1869-diki országgyűlési választások. Az ellenzék remélt, a többség bizonyos volt a győzelemben. Ismerte erejét, eszközeit, s el volt rá határozva, ha kell, mindent felhasználni, de mert lejjebb az 1872-diki

választásokkal terjedelmesen fogunk foglalkozni, hol is előfordulnak mindazok, melyek 1869-ben előfordultak, itt csak röviden, és a főbb vonásokat említjük meg.

A pénz mindenki által elismert nagy hatalom, már magában is, mely ha észszel, tapintattal, kormányhatalommal, azokon kívül a vallás vezéreivel, a kegy osztogatás előnyével, katonai és más erőkkal áll szövetségben, lehetetlen, hogy diadalt ne aratna a szegénységen, mely semmi egyébbel nem rendelkezhetik, mint szájjal, melylyel ennék is, innék is ugyan, csak volna mit.

Ilyen különböző két tábor volt a jobb és a baloldali tábor. Ott bőségesen felhalmozva minden, itt semmi más, csak a meggyőződés és a szó, ezen eszközökkel pedig bírtak amazok is.

Most már csak az volt a kérdés: megmarad-e az általunk népnek nevezett elem hitében és meggyőződésében ezentúl is, vagy ama részről fölhasználható érvek és eszközök képesek lesznek megszedítésére, megtántorítására, vagy, ami szintén nem lehetetlen: meggyőződésének megváltoztatására?

Tagadhatatlan, hogy ami az ész, és értelmet illeti, e tekintetben a jobboldal nagy túlsúlylyal dicsekedhetett, mert amint már többször mondtuk: ott volt a hivatala után élő értelmiség, mely a magyar értelmiségnek már is felét képezi; ezen felül az arisztokraczia, és a papság, érdekeltjeinek, u. m. hivatalnokainak, gazdatisztjeinek, s a vele szorosabb viszonyban álló kereskedőknek és iparosoknak táborával. Ha pedig ezt számba vesszük tehát ott fogjuk látni az értelmiségnek legkevesebb négy-ötöd részét. ami igen fontos körülmény.

Többnyire a kisbirtokos osztály, és a független polgárság, melynek jó részét a vásárló iparosok képezték, állítá elé az ellenzék intelligenciáját, – s hova, hogy szintén megnevezzük, még az ügyvédeknek nem éppen csekély száma is tartozott, – ezenkívül a földműves osztály, az úgynevezett „nyers tömeg” – képezte az ellenzék, melynek szarna az intelligenciát, vagyis magyarul, az

ügynevezett „kaputos osztályt” – nagyon természetesen, hogy tiszszeresen is meghaladta. És ami ezt az osztályt az ellenzékhez csatolta, amint mondtuk, nem volt más, mint érzelme: hogy t. i. az ország volt terheit s a gyűlölt rendszert megmaradva látta, holott ő csupán ezt bírta fölfogni, felismerni, ösztöne tehát, mely még az állatban is megvan, (megtudván különböztetni a mérges füvet, a nem mérgestől) – az ellenzék oldalához csatolta őt.

Hanem az ösztön még nem elég arra, hogy a kísérte-
teknek is ellentálljon, és hogy kitudja kerülni a csapdákat is, hatalma nem terjed tovább, mint a jónak a rosztól való megkülönböztetéséig, ha t. i. mind a kettő teljes mesztelenségében állítatik elébe. De ha bevonatik, az csillogó mázzal, arany füsttel, ragyogó zománczsal, – vajjon nem jön-e gyakran oly zavarba: hogy a fényesre csiszolt rézért oda engedi a homályos színű aranyat, tudva-tudván, hogy az arany értéke négyszázszoros, – na de hát elhítetik vele, hogy a réz az arany.

Már pedig ha azt mondjuk, hogy az értelmiség négy-ötöd része a kormánynyal tartott, tehát be is fogjuk látni, hogy négyszer annyi volt ott az eszköz arra, miként kiverje a nép fejéből az ösztöne által táplált azon hitet: hogy az ő általa kívánt teher könnyítésből a kiegyezés által nem lett semmi. Hiszen százféleképen lehet előállítani az ily tárgyakat, s annyi oldalról mutogatni a hozzá nemértőknek, miként végre tökéletesen befogják látni, hogy eddig is igen keveset tudtak, de hogy most még annyit sem tudnak. Az ember pedig az ily forgalomzavar tömkelekedében, – mint midőn egy hadsereg ismeretlen helyekre vezettetik – legkönnyebben legyőzhető, tehát a legkönnyebben megadja magát.

Ami az ellenzéki értelmiséget illeti, magától is ért hető, hogy szintén felhasználta mindent, hogy a jobboldalt ezen a téren ellensúlyozhassa, ámde annak sem anyagi, sem szellemi erejével nem rendelkezett: azaz, hogy a jobboldalon nemcsak négyszer annyi volt a rábeszélők száma, de az a szám még azzal az előnnyel is bírt, hogy

hivatalból üzhette a rábeszélés munkáját, míg az ellenzékiek nagyrészenek idejét a kenyérkereset, és más magánügyek vették igénybe, s így majdnem számtani bizonyossággal mondhatjuk, hogy egy ellenzéki szóra száz esett a jobboldali részről.

Íme, ez az egy fegyvere lett volna az ellenzéknek, de a számok ama részről ezt is annyira fölülmúlták, hogy a diadalra, ez által sem számíthatott, s ha reménye volt, még se fektethetné azt másba, mint a nép ösztönébe, s azon józan felfogásába, hogy: midőn ez a párt a demokraczia pártja, tehát ellene, s így maga ellen nem fog cselekedni.

És most már ha a jobboldali érvek támogatásához számítjuk 1-ör a pénzt, mely a Deák-párt részéről épen nem kíméltetett, úgy annyira, hogy a befolyásosabb kortesek néha ezek árán vásároltattak meg, – (ami imittamott baloldali részről is történt ugyan, de persze ritkán) azt, hogy választási joggal birok hétszámra étetettek és itattattak, 2-or a hivatalos pressiót, miután (egypár baloldali megyét kivéve, melyek közül Heves teljhatalmú királyi biztossal láttatott el) a legtöbb megy ének tisztikar a is jobboldaliakból állt, s hozzá a számtalan kormány közeget, melyek mindannyija hivatalból korteskedett, 3-szor a nagy birtokosok részéről földeknek használat alá bocsátását, vagy azok elvonását, s a baloldaliaknak minden munka és előnyből való kizárását, 4-er a kath papságnak még a vallást is a politikába kevert működését, 5-ör a többnyire jobboldali kezekben lévő pénzintézetek működését, a jobboldaliakat minden lehető előnyökbe részesítvén, amazok iránt pedig a szigort a lehetőségig alkalmazván, (amiért is a választások után a baloldaliak számos kisebb pénzintézetet alapítának), 6-or a katona fiukkal bíró szülék hitegetési módjait, stb. azon kell csodálkoznunk, hogy az ellenzék a térről tökéletesen le nem szorított.

Hogy legtöbb esetben a baloldal is költött, a hol t. i. a jelöltnek pénze volt, s hogy az is felhasználta azon eszközöket, melyek rendelkezésére álltak, azt talán mondani

se kell, miután az már világszerte úgy megy, s hogy anynyi eszközt nem használt föl mint a jobboldal, csupán azért nem tette, mert nem állt módjában. Sőt e fölötti ingerültségében, hogy t. i. a jobboldal által túlszárnyaltatik, egyikét kerületben az is megtörtént, hogy a baloldali kortesek, az esetben, ha t. i. a baloldal jut többségre, a népet a nagybirtokosok földjeinek felosztásával biztatták; ámde e szellemben nem is sokáig működhettek, mert elfogattak és a választás befejeztéig ki sem bocsátattak.

Az elfogatás máskülönb is napirenden volt. Az ellenzék hívei a legcsekélyebb vétségért is, sőt gyakran egészen ártatlanul zárattak el, és a választás befejezéséig rendesen nem bocsátattak ki, míg ha jobboldaliak vitték véghez a legbotrányosabb kihágások is elnézettek, mely részrehajlás annyira ment, hogy a választások alatt az igazság szolgálatát majdnem egészen megszünt.

A jobb és baloldal elkeseredett ellensége volt egymásnak. Ha két tábornak katonái oly ingerülten mennének ütközetbe, mint amilyen ingerülten álltak szemben e pártok, úgy rémséges lenne egy-egy csata.

Az elkeseredést a jobboldal, az ingerültséget a baloldal idézte elő. A jobboldal számtalan előnyöknek lévén birtokába, szemlátomást fogyasztotta ama pártot, s mert azok nem bírtak eszközökkel ennek megakadályozására, tehát az elkeseredettségben kerestek menedéket, s a gúny és szitok záporát szórták onnan a magukat megvesztegetni, elámíttatni, kifizettetni, megvétetni hagyó – jobboldaliakra, ami aztán ingerültséget szült, amely ingerültségnek nem csak egy emberélet lett áldozatává.

Soha bonyolódottabb pártkérdések még nem szédíthettek jobban pártot, mint ezen pártküzelemnél, mert hiszen lehetnek legitimisták, royalisták, whigek, toryk, republikánusok, demokraták, Carlisták, Napoleonisták stb. itt mindenütt vagy elv, vagy személy van kérdésben, de Magyarországon bizony-bizony alig van kérdésben csak egyik is. Itt positiv tény az, ami mellett vagy ellen a pártok küzdenek, de különböző fogalmak szerint felállítva,

feleletekre, kérdésekre, pontokra, czikkelyekre osztva, taglalva értelmezve és zavarva, hogy a közönséges ész valóban megszedült ha össze-vissza kóvályogott köztük, s nem bírt egy biztos vezényfonállal, melyet tántoríthatatlan meggyőződésnek neveznek, s mely meggyőződéshez az értelemnek és tudásnak egy bizonyos foka szükséges, ha pedig a tudatlan embert kivetkőztették meggyőződéséből, azon nem lehet egy cseppet se csodálkoznunk. 1869. óta azonban a mai napig számtalan oly tény adta magát elő, mely a dolgok állását igen sok tekintetben csalhatatlan világossággal látja el, de mert 1869. előtt még ezen tények nem történtek meg, a jobboldal diadala is könnyebben keresztülvihető volt, aminthogy az ellenzék kisebbséggel jutott be az országházba.

1869-től 1872-ig.

Amint pedig a kormány saját pártját az országgyűlésen nagy többségben látta, elérkezettnek vélte az időt, hogy most tehát minden tartózkodás nélkül hozzáfogjon azon dolgok keresztülviteléhez, melyeket tőle az önfenntartás biztosítása követelt, tetszik vagy nem tetszik az az ellenzéknek, mely most már nem mondhatja, hogy országgyűlési többség a nemzet többségét nem képviseli, s hogy a nemzet többsége a közösüges szerződést elítéli. íme módjában volt a nemzet többségének megmutatni, elítéli-e vagy nem? s a helyett, hogy elítélte volna, a szerződés híveit többségben küldé az országházba. E szerint ők most már csakugyan a nemzet többségét képviselik, mely többség az országgyűlési többségnek minden eddigi eljárását szentesítette.

Beszélhetett aztán az ellenzék mindent, hogy ilyen vagy olyan eszközökkel választatták meg magukat a jobboldaliak, a tény, t. i. hogy többségben voltak, azok mellett alít, s azzal szemközt legfeljebb is túrni lehetett új három évig, vagyis az új választások bekövetkezéséig, – de tenni semmit.

A jobboldalnak pedig kisebb gondja is nagyobb volt, mint a majd bekövetkezendő választásokat illető aggodalom. Hiszen ha most keresztül bírta vinni, hogy többségben legyen, három év múlva csak játék leend. Három év alatt oly intézkedéseket, melyek az ellenzék diadalát a bizonyos lehetetlenségek közé sorozandják.

A többség semmitől sem tarthatott. Más országban talán forradalomtól lehetett volna tartani, itt attól sem. A forradalom Magyarországon lehetetlenné volt téve, mert ha lett volna is forradalmi elem, azt csak a tiszta magyarság adhatta volna, és mily csekély szám volt az az ország minden nemzetisége közepett. Azon felül minden hatalom a jobboldalnál, – ennek tetejében a birodalom másik felének katonai támogatása.

Szintén képzelné lehet, mint mosolyogtak a jobboldal tényezői, midőn az ellenzék forradalmi törekvésekkel vádolták, mint Aesop meséjében vádolta a farkas a bárányt, hogy a vizet felzavarja, holott a víz a farkastól folyt a bárányhoz. Vagy midőn a férj azért verte meg feleségét, mert tudta, hogy ha az asszony volna erősebb, hát akkor meg az asszony verné meg őt. És pedig csakugyan komolyan hangoztatták a jobboldali lapok yzellenzéknek pusztán forradalmi törekvését.

Hiszen abban volt is valami igazuk, hogy az esetben, ha az ellenzék elég erősnek és hatalmasnak érezte volna magát minden áron megtartani akaró kormánytól megszabadulhatni, hát megszabadult volna, az természet* tes, csakhogy akkor ismét bajosan került volna erőszakra a sor, mert a jobboldal beismerve gyengeségét, engedett volna az erősebbnek, s minthogy engedett 1848 ban, noha a jobboldal főbb alkotó elemei, u. m. aristokraczia és a papság ugyan csak a jelen nézeteket táplálta akkor is, ámde nem úszhattott szemben a rohanva és váratlanul jött áradatnak, mely magával ragadta őket.

Keserves és kényszerített harc volt az, melyet ezen elemek 1848-ban a nép érdeke mellett tettek, de miután már egyszor benne voltak, hát uszniok kellett. Az 1848-9-diki

küzdelem alatt sok egyén valóságos taposómalomban képzelt és érezte magát.

Amilyen biztos volt tehát a jobboldal abban, hogy az ellenzék részéről semmi, de épen semmitől se lehet tartania, oly korlátlanul és minden tartózkodás nélkül fogott czélbavett munkálataihoz, melyek amint említők, nem szorítottak másra, mint mindenekelőtt az önfenntartás biztosítására.

Az olyan dolgokon, mint az 1848-iki évtől 1867-ig tetteleg fennállott központi kormány közegeinek nyugdíját illető végleges határozat is volt, könnyen keresztül esett. s most már az ellenzék jogait fel sem vette. Ami pedig az önfenntartási intézkedéseket illeti, azok közt mindenesetre legfőbb és fontosabb volt a megyei rendszernek régi állapotából való tökéletes kifordítása s a törvénykezésnek attól való tökéletes elválasztása.

Nem állítjuk azonban mintha ezen intézkedéssel az önfenntartáson kívül semmi más üdvös eredményt nem kívánt volna elérni a többség, és a minisztérium. „Megye és parlament”, „Megye és felelős minisztérium”¹ – stb. ezimü munkák jelentek már meg az előtt is, és sok vitakozás tárgyát képezé ezen kérdés: vajjon a megye, amint t. i. állt, összeegyeztethető-e a felelős minisztériummal? A vélemények pedig igen elágazók voltak, s akadtak még az ellenzék közt is egyesek, kik a megyét a parlamentaris rendszerrel összeegyeztetni nem tudták.

Nem vádképen hozzuk tehát föl a többségnek azon határozatát, miként a régi megyei rendszert oda fogja módosítani, hogy az a miniszteri felelősséggel az ő nézete szerint is összeegyeztethető legyen, s ha e módosítással azonfelül még önfenntartásának egyik eszközét is megakarta alapítani, azt neki a haza iránti kötelesség is parancsolta, miután hús és vérré vált benne az a meggyőződés, hogy a hazát boldogítani egyedül csak ő lehet képes. Saját szempontjából kiindulva igaza is lehetett, mert hihetőleg azonosította magát a hazával, aminthogy azonosította magát a hazával az ellenzék is. – Igaza lehetett, – mondjuk,

– a jobbpárt alkotó elemeinek, noha nem volt igaza az alkotó elem tartalékhadának, miután annak emberi előnye a demokraciában rejlett. Ámde mert az élet napi kérdése volt azoknál a határozó befolyás, tehát azért, hogy az emberiséget hamarabb célhoz segítsék, nem akarták magukra vállalni a nélkülözés terhét, a mely teher az oka, hogy az emberiség oly nagyon-nagyon nehezen és lassan halad célja felé. „Csak hat heti önmegtagadása az emberiségnek, és a világ szabad.”

Míg tehát a megyei rendszer megváltoztatásának egyik célja az volt, hogy a megye a miniszteri felelősséggel összeegyeztethető legyen, másik célja volt 1-ör magát a megyét is függővé tenni a kormánytól, aminthogy a megye a kormány beleegyezése nélkül alig tehetett valamit, míg ellenben a kormány minden rendeletét köteleztette végrehajtani s mert a tisztviselők egyenesen a kormánytól függő főispán kényére lettek bízva, 2-or pedig, (s talán e pontot elsőnek tehetjük volna) a virilis rendszer behozatala által, (hogy t. i. a megyei bizottmány egyik felét a megye legvagyonosabbjai képezzék, a másik felét pedig a nép által választottak,) mely rendszer a vagyonos osztálynak utat nyitott arra, hogy a megye dolgaiba szavazatával s szólási jogával befolyhasson, s most a vagyonos osztálynak legalább is fele t. i. a nagy birtokosok kevés kivétellel jobboldaliak, tehát ezek befolyásai a megyékben azon esetre is biztosítottak e törvény által, ha máskülönbem nem lettek volna is beválasztva. Míg ellenben a bizottmányi tagok választásánál is minden elkövetett, hogy az ellenzék részéről minél kevesebben jussanak be S ime, ez után elérte a kormány azt, hogy a legtöbb megye bizottmányában a jobboldaliak képezvén a többséget, azok kezében van az intézkedési és a tisztviselő-választási hatalom is. Ez a hatalom pedig annyi, mint hatalom arra, hogy a jobboldalra kényszeríttessék az értelmiségnek az a része is, mely eddig a megyei szabadválasztások által jutván kenyérhez (s mert sok megyében baloldali volt a bizottmány többsége) menten maradt a kormány-kelepczétől.

Ami tehát a virilis rendszer behozatalát illeti, itt ki kell mondanunk azon pártatlan, s csupán az igazságnak szolgáló véleményünket, hogy ez által a kormány és a többség sem a parlamenti, sem a megyei rendszernek nem használt, – sa kormánypárti lapok minden sophismainak daczára, – nem akart elérni egyebet, mint e nagyfontosságú térről is leszorítani az ellenzéket. Es ez intézmény az, mely nemhogy a demokraczia, de még csak a szabadelvűség eszméjével sem egyez meg, s a papság syinpathiáján kívül második ismertető jele a többség aristokratikus céljainak, melynek befolyása a magyar társadalomban, már is nagyon érezhető és igen terjedő hatással bír, miután nincs könnyebb mód arra, hogy valaki a rövid eszűek előtt tekintélyre tegyen szert, mint ha az arisztokratát adja, és ugyancsak ez a mód az, mely aztán a könnyűt nagyon megkedveltetvén, üresen is hagy igen sok fejet, s így a lelkiművelődésre is igen-igen káros befolyással bír.

A megyék rendezésénél a másik előny pedig az volt a kormányra nézve, hogy t. í. a törvényhatóságokat a megyei hatóságtól egészen elválasztván, tisztviselőit egyenesen ő nevezte ki, léptette elő, jutalmazta vagy büntette, s így ezzel nem csak azon részt biztosította még az értelmiségből magának, mely azelőtt szintén választás útján jutott kenyérhez, hanem módot talált most már arra, hogy az eddig hivatalhoz nem jutottaknak és elégedetleneknek szintén biztos állást adjon, s hogy a törvénykezésnél és bíróságoknál alkalmazandó ügyvédeknek még a kóser részét is magához vonja; s ha vesszük, miként amennyire lehetett, a miniszteri hivatalnokok számát is szaporította, számvevőszéket, s más eddig nem létezett sokféle új hivatalokat létre hozott és szervezett, könnyen beláthatjuk, hogy az értelmiség két harmadát a maga hatalomkörébe vonta, a maga akaratától tette függővé, s céljainak eszéközül bár mikor is felhasználhatta.

Igen-igen keveset törődött pedig azzal, hogy mit mond mindezekhez a baloldal, s gyakran hangoztatta vá-

laszul, hogy a baloldal is így tenne, ha kezébe vehetné a kormánygyeplőt.

És hogy így tett a jobboldal, ha azon szempontból indulunk ki, amelyből t. i. kiindulnunk kell, nem is Ítéltjük azt el igazságosan. A jobboldal épen úgy, mint a baloldal, azon szempontból indult ki, hogy magának akar jobbat, és így felhasznált minden eszközt, amit csak önvészélyeztetése nélkül felhasználhatott, és valóban igaz azon feltevése, hogy hasonló körülmények közt felhasználta volna a baloldali kormány is; legalább nem lehet hinni, hogy így demokratikus, a népszabadság mellett harczoló kormány, ha csak tőle függ, megengedhesse azt, miként eddigi fáradságának gyümölcsei egyszerre semmivé legyenek, s hogy egy, a többséget kitudja mimódon megnyert hierarchikus, absolutistikus vagy miféle elem vergődjék ismét átkos uralomra. Nem. Mi legalább azt hisszük, hogy nincs életrevaló, az ügyet szívéen viselő oly párt, mely, ha csak lehet meg ne tartsa magát a kormányon. És hogy az ellenzék intézkedései is oda terjedtek volna, miként a szabadelvű kormány fennmaradását minden tekintetben biztosítsák, — kétségbevonhatlan. Ismerve legalább az ellenzék férfait, fel kell tenni felőlük annyi ügyszertetet és ügybuzgóságot, hogy a szabadelvűség ügyét oly könnyen nem bocsátanak bukásnak, még ha talán azt se látnak, hogy egy félrevezetett, megvesztegetett többség maga követeli azt; hanem igenis minden lehetőséggel odaműködnének, hogy ama többség spren-goltassék és megnyeressék.

Amint tehát mondtuk, a jobboldal azért, mert fennmaradásának biztosítására minden intézkedést megtett, el nem ítélt. Más az, amiért talán megérdemli a megrovást és elítéltetést: az t. i., hogy ezen intézkedései által nem épen, hogy önmagát biztosította, hanem a parlamenti életet, a szabad választást tette lehetetlenné, és ha elítéltjük is, akkor is csak azon egyoldalú szempontból ítéltjük el: hogy lehetetlenné tette a nép akaratának sza-

bad nyilvánulását, az az, hogy ha netalán az ellenzéknek lenne többsége, tehát az ellenzéknek kormánya jutását; – ha ismét a jobboldal szempontjából bíráljuk, hát ott vagyunk, hogy: hiszen épen úgy, amint az ellenzék oda igyekezett volna, hogy a jobboldalnak a kormányt lehetetlenné tegye, – ha talán más módok és eszközök által is – tehát épen csak azt akarta elérni a jobboldal is. Nem a felett forog tehát a kérdés: vajjon helyesen dolgozott-e a jobboldal? mert itt a vélemény a pártállások szerint különböző, hanem az, hogy: boldogította-e a jobboldal azon intézmények által az országot, – mint azt megígérte volt? – s hogy amit alkotmányban, szabadságban vesztett a nemzet, igyekezett-e azon veszteségeket helyreépíteni? Jót akart-e a jobboldal ezen intézmények által az ország lakók azon óriási többségének, melynek érdeke tökéletesen különvált az övétől? tehát jót akart-e az által, hogy t. i. lehetlenné tette azt, hogy a lakók saját érdekükben mozoghassanak, működhessenek? Mert, hogy jobboldali párt szempontból helyesen cselekedett, az tagadhatatlan, de, hogy vajjon olyan-e ez a jobboldali párt szempont, mely csakugyan a nemzet többségének érdekét képviseli?

Nem lehet olyan. Nem lehet pedig olyan, mert a jobboldal főalkotó elemét az arisztokracia, fő támaszát a papság képezi; az arisztokracia pedig és a demokracia épen olyan tűz és víz, mint a papság és a szabadelvűség, már pedig az emberiség óriási többségét demokratikus és szabadelvű intézmények nélkül képzelni még csak nem is lehet: s íme a virilis intézmény behozatala már maga is tökéletes megölő betűje a demokracia és szabadelvűségnek, mint a hogy a jobboldalnak majdnem minden fontosabb intézménye.

Igenis, amint fenntebb említünk: tökéletesen meg vagyunk győződve arról, hogy az önfenntartás parancsolta kötelességből a baloldal is elkövetett volna minden elkövethető dolgot, csak hogy t. i. a jobboldallal épen ellenkező

irányban, vagyis: demokratikus és szabadelvű intézmények által tenni lehetetlenné, hogy a múlt idők kormányformája, mely csakis a kiváló osztályok kezébe adja a nép boldogsága felett intézkedő hatalmat, – ismét életre vergődhessek.

Ez tehát, amit kimondani lelkiismeretes kötelességünknek tartottunk; azt t. i. hogy igen is, tökéletesen helyes a jobboldalnak azon megjegyzése, hogy a baloldal is elkövetett mindent, csakhogy: mert a baloldal érdeke a nép érdekével van összeforrvá, tehát egészen különböző irányba, a mely irány t. i. a jobb és a baloldal elve közt a különbséget képezi.

A törvényes testületeken kívül pedig azon igyekezett a jobboldal, hogy amennyire lehet a tudomány és ipar minden ágát képviselő egyletek alakíttassanak, és azok jobboldali szellemben szerveztessenek, hogy ezek útján is hatást gyakorolhasson; nem különben a tanfelügyelők intézményének behozatala sem czéltott másra, minthogy a tanfelügyelők által a néppel leginkább közlekedésben lévő tanítóosztályra a hatás hivatalosan is gyakoroltassák. Ezeken kívül rendeztettek Pesten ügyvédi, tanári, tanítói, rendőri és ipar-congressusok, melyek mindegyikénél azon igyekezett a kormánypárt, hogy legalább is a vezérszerepet ragadhassa kezébe, amiért is e congressusok majdnem mindegyike pártgyűléssé vált a helyett, hogy a kitűzött ügyérdeket maradandóan rendezte volna.

Az ellenzék is elkövetett mindent, de mert ennek hatalma a körök alakításánál, (vagy talán takarékpénztárak rendezésénél) nem igen terjedett tovább, az e féle ellenzéki testületeket igen könnyen fel lehetett ismerni, mert majdnem kivétel nélkül magán hordozta a baloldali czímet, míg a jobboldali körökön vagy bármiféle egyleteken jobboldali czím alig volt olvasható, s így a tájékoztalanokat könnyen megejthette.

Így folyt tehát a pártoskodás és a készülődés az egész 3 évi idény alatt az 1872-diki választásokat illetőleg

mindkét párt élethalál harcra készülvén, s daczára annak, hogy a jobboldal minden követ megmozdított, és minden intézkedést megtett, az ellenzék nem nem kevesebbel, mint a diadal reményével kecsgettette magát, miután ezen három év alatt alkalom nyújtott a nemzetnek ahhoz, hogy a jobboldal arisztokratikus törekvéseit tökéletesen fölismerje, és belássa, hogy mi vár a népre akkor, ha ezentúl is annak kezében marad a kormányhatalom.

Eltérve pedig az elvi dolgoktól, oly események és cselekmények is merültek föl ezen három évi időszak alatt, melyek egy része a nemzet közmegebotránkozásával találkozott. Történtek pedig ezek az igazságszolgáltatás és a pénzügyi dolgok körül, mely dolgok pedig a társadalom főtényezői levén a közerkölcsiségre is igen igen károsan hatottak.

Voltak ugyanis egyének, – magán egyének is, kik törvénybe ütköző dolgokat cselekedvén, azon dolgok köztudomásra hozattak, de mert az illetők a jobboldalnak hasznos tagjai valának, büntetésben nem igen részesültek. A vizsgálatok részrehajlóan intézettek, s a tények elsimítottak. És amint megtörtént ez magán egyéneknél, épen úgy megtörtént az országgyűlés tagjainál, ha azok jobboldaliak voltak, miután a többség, az ellenzék részéről fölmerült vádakát és támadásokat, (mely támadásokban a szélső baloldal egyik vezértagja, Simonyi Ernő tűnt ki leginkább) rendesen azzal fordította el az illetőkről, hogy azoknak eljárásait helyeselte, s így pártérdekből a bűnös dolgokat is sanctionálta. Aki pedig a tisztátalan pénzkezeléssel leginkább vádoltatott, ki miniszteri befolyását és a miniszternek kínáló alkalmat saját meggazdagodása ügyében annyira kizsákmányolta, hogy rövid idő alatt milliókkal szaporítá vagyonát, az maga a miniszterelnök ez időben gróffá lett Lónyay Menyhért volt.

Ami pedig az ellenzék és ellenzékiek indignatióját leginkább felkorbácsolta, az volt, hogy az országgyűlési többség servilismusa, (mely többségnek igen sok tagja

kormányhivatalnok volt, vagy más előnyökben részesített a kormány által) nem engedte, hogy a bűnök büntetésben részesítenek, s az által oly dolgok, melyek egyesek meggazdagodása által az államot milliókban károsították, megbüntettessenek.

Ámde mi azt akarjuk hinni, hogy ez már nem párt-szempontról, ez már nem párt, hanem egyenesen azon elvből történt így, hogy a talán ideiglenes állapotnak mindenki úgy vegye hasznát, amint tudja. És e tekintetben a Simonyi Ernő által megindított „Szombati lapok” című politikai hetilap egy állandó rovatot nyitott e cím alatt: „Szabad a vásár”. És ha nem lehet elit élni a jobboldalt, mint pártot azért, amiért az öfenntartás tekintetéből mindent elkövetett, igenis el lehet ítélni azért, hogy t. i. testületileg való hozzájárulásával, a sebes meggazdagodásra törekvő politikai cél, mintegy paizsára tűzte, a szorgalom és tapintatos vállalkozás által elérhető vagyonosodás vágyát kapzsisággá, a becsületes nyereszedést arczatlan üzérkedéssé változtatta és a corruptiót az országban ez által elhintette.

És bár roppant súlyos, de megengedhető bűn még az is, ha csupán emberi szempontból ment és hagyatott ennyire, de soha és soha meg nem engedhető akkor, ha még ez is párt-szempontról tétetett, és az emberi erénynek ily rút módon történt megvesztegetése is párt-szempontról üzetett, noha mondhatjuk, hogy a corruptió ezen tüzként terjedő szomorú jelensége volt mindenek fölött legfőbb oszlopa a jobboldal fennállásának.

Ámde a nemzet megmérgezésének ezen halálos bűnét nem merjük az országgyűlési többségre kimondani, noha azon méreg saját gyomrában mutatkozott először és ott vert csirát, – ámde lehet, hogy ők nem kívánták e betegséget a nemzeti testre kiterjeszteni, de epidemicus ragályos volta okozá miként annyira elterjedt, hogy nemcsak mindenfelé mutatkozik, de majd nem a legtöbb szívből kipusztította már a hazafiságot.

Ha mindazonáltal a lent következő 1872-dik évi választások történetéből ítélve a most uralkodó országgyűlési többségre ezen irtóztató vádat is kimondaná az olvasó, Isten látja lelkünket, hogy az nem a mi leírásunk, de a leirt t é n y e k alapján történnék, s hogy mi ezután is mint eddig egyedül az igazság szövétének fenntartására fordítandjuk erőnket és becsületünket.

II.
ELŐKÉSZÜLETEK
A KÜZDELEMHEZ.

A pártok feszültsége.

Ily körülmények közt közeledett az országgyűlés bezárásának napja.

Kölcsönös volt a remény és aggodalom. A nemzet sorsa visszaadatott a nemzet kezébe, hogy bízva azt most már arra, a ki kiérdemelte bizalmát, a kiből nem csalódott, a ki az ő várakozásának megfelelt.

A jobboldal ismerte a hatalmat, mely kezében van, számbavette az eszközöket és igyekezett azon, hogy a még hátra lévő pár hónapot uralmának megszilárdítására felhasználhassa. Az ellenzék pedig bízott a nemzet józan eszében, s bár jól ismerte a jobboldal fegyvereit és előnyét, nem akarta elhinni azt, miként az ország lakosságának nagy többsége, bármi által is reá bírassék arra, hogy saját érdeke és jobb volta ellen cselekedjék. Alkalma volt pedig a nemzetnek belátni, hogy melyik párt a demokraczia, tehát a nagy többség pártja, s hogy melyik pártnak elve képviseli az ő érdekeit.

De amint az ellenzék, úgy a jobboldal is fel tudta azt fogni, s bár, a már gyakran nevezett értelmiség feltétlen támogatásában bízhatott, nem ismerte félre azt az erőt, melyet az általunk „népnek” nevezett osztály, daczára a virilis intézményeknek, még mindig képvisel. Elhatározta tehát még egyszer belemarkolni az ellenzéknek ezen táborába, s kiemelni ebből azokat, kiknek szavazata fogna határozni a többség fölött.

A nemzet szegényebb része, mint a melynek elég gondot ad már maga a megélés, érezte leginkább a nyomást és képezte az elégedetleneknek fő elemét, amely

elemhez a szegényebb iparosok is tartoztak. És miután az élet terheivel küzdőknél, az elégedetlenség minden más behatás nélkül már magában is kifejlődik, leghathatósabb eszköz arra, hogy a fennálló bajok elleni panaszokat magába vegye, s azokkal tartson, kik neki a nyomor okainak megszüntetését ígéri.

Hogy az ellenzék nemcsak ígéri, de valóban úgy is küzd, s folytonosan harcol minden oly kormánytény ellen, mely az eddigi terheknek bármilyen módjára tetőzéséhez járul, azt a meglehetősen számú néplapok útján megtudták az olvasni tudók és elbeszélték az olvasni nem tudóknak, s bár e tekintetben a jobboldal sem hagyott kívánni valót maga után, az ellenzékiek napról napra oly tényeket hozhattak föl, melyek valóságáról mindenki meggyőződhetett, többnyire meg is győződött, s mely tényeket e szerint semmiféle szép szóval elsimítani nem lehetett.

Látva tehát a kormány és pártja, hogy az ellenzék legnagyobb ereje, a már szegénységük által is elégedetlenség tömegében, tehát a szegény osztályban rejlik, tehát oly példákon okulva, mely példák reá nézve éppen nem hízelgők, s melyek csakis a nép elnyomásán és maguk föl-emelésén munkálkodó kormányok által követték el, – elhatározta a szegények ezen osztályának a szavazati jogtól való elzárását.

Ez lett volna a végcsapás, melyet az ellenzék reá mérni, s mely által az ellenzéknek többségre való jutását lehetetlenné tenni akarta.

A harcz tehát a kettő közt most valódi élethalál-harczczá fejlődött ki.

Már régen rebesgették ugyan a kormánynak ezen szándékát, mely azonnal mégis gyújtá az ellenzék megbotránkozásának és végelkeseredésének üszkét, de mely azonban mindaddig, míg a szándék maga napvilágra nem hozatott, csak elfojtva égeté a kebleket.

Világos volt most már, hogy a többség minden áron, tehát nemcsak az alkotmány s az alkotmányt biztosító ősi intézmények lerombolásának árában, de ha másképen

nem lehet, a népjog tökéletes eltiprásának árán is maradni akar, s hogy a pár száz ezerre menő főrangúak és vagyonosok kedvéért, a nép éppen azon millióinak boldogságát áldozza föl, amely milliók legjobban kívánnák sorsuk javulását, s éppen amely milliók érdekében kell történni a legtöbb intézkedésnek, mert hiszen a főrendi és vagyonos osztály mindig tud segíteni magán és nincs is annak kitéve, hogy egyik vagy másik intézmény a nyomor követ akaszsa nyagába.

Lett légyen tehát a legszentebb cél és akarat, mely saját állítása folytán a jobboldallal elhatározta, hogy még ezen lépés megtevésétől sem irtózzék, azt a történelemírónak menteni nem lehet; mert bár használhat a keserű gyógyszer, mert bár gyakran erőszakkal kell a tanuló agyába verni az élet fenntartására szükséges tudományokat, — de a jó orvos a beteget bizonyosan nem tiltja el oly eledelek élvezetétől, melyek élete fenntartására szükségesek amilyen egy nemzetenél az alkotmányos jogok élvezete; — vagy egy jó tanító nem úgy fogja oktatni tanítványát, hogy tőle azon könyveket, melyekből tanulmányait meríthetné, elzárja. Ezt tették és teszik igenis a jezsuiták, kik annyi világgosságot szoktak a néző szeméi elé bocsátani, hogy éppen csak azon tárgyakat láthassa meg, melyeket saját érdekében állítanak elébe.

Annak tudata tehát, hogy a jobboldal a nép ellen irányzott még ezen merényletre is kész, oly válaszvonalt húzott a két tábor közé, mely többé nem a pártot választotta el és különböztette meg a párttól, hanem az ellenséget az ellenségtől.

A kifogás, a mosoly, a barátságosnak látszó beszélgetés, mely ezután a két párt tagjai közt történt, nem volt többé az őszinteség és testvériség kinövése, hanem a gyakran színeskedést és ravaszságot is parancsoló illem, vagy diplomácia kifolyása, az is csak a fegyverszünet alatt, míg a küzdelem óráiban élivel fordítottak egymásnak a fegyverek.

De hiszen nem is lehetett ez másképen. Itt többé

nem elvről, nem pártkérdésről volt szó, hanem életről, az arisztocrácia vagy a demacrácia, a szabadelvűség vagy a bureaucrácia haláláról; és azon egyes érdekekről, melyekkel közvetlenül bírt a kormánypártnak minden tagja.

Az egyik pártbeli úgy tekintett a inasig pártbelire az ellenzéki a jobboldalira, mint aki a nép ellen tehát ő ellenis küzd, vagy mint vezér, vagy mint arisztocrácia zsoldosa, – míg a jobboldali azt föltételezte a baloldaliról, hogy az az ő megsemmisítésére törekszik. A természetből magából folyó tehát, hogy két ily hittel bíró egyén egymáshoz ő szinte barátsággal még a magán életben sem viseltethetik. Magán érdekek köthetik őket össze, de szív és őszinte ragaszkodás, ily körülmények közt soha: amiért is a barát a baráttal, testvér testvérral, szülő gyermekével jött meghasonlásba, és bekövetkezett az az állapot, mely körülbelül az I. Leopold uralkodása alatt dült viszonyokhoz, a labanczok és kuruczok korához hasonlított, s mely egészen alkalmas volt arra, hogy belőle polgárháború fejlődhessek.

Az új törvényjavaslat és a 48-diki törvények.

1871. november 9-dikén terjeszté Tóth Vilmos belügyminiszter az alább olvasható törvényjavaslatot a képviselőház elébe.

Törvényjavaslat,

mely 1871. november 9-dikén Tóth Vilmos belügyminiszter által az országgyűlésnek benyújtott,

Országgyűlési választói jogosultságról.

Miután az 1848. V. és az erdélyi 1818. II. törvényczikkelynek a választói jogosultságra vonatkozó határozatai számos kételyre s eltérő magyarázatokra adtak alkalmat a következők rendeltetnek:

I. §.

Választói jog jövöre senkit nem illet egyedül azon alapon, mert az 1848. előtti kiváltságos osztályok valamelyikéhez tartozik.

Kivételkép azonban és az 1848. V. t. ez. 1. §-ában is kifejezett azon elvnel fogva, hogy az eddig élvezett politikai jogtót senki meg ne fosztassák, mindazok, kik az 1869-iki országos képviselő-választások alkalmával a választók közé a régi jogosultság-alapján (1848. V. t. ez. 1. §. 2. c) erd. 1848. II. t. ez. 3. §-a c) és 4. §-a) íratlak be, személyökre nézve és éltök fogytáig a választói jog gyakorlatában meghagyatnak.

2. §.

Az 1848. V. t. ez. 2-ik §-a a) pontjának oly községekre, melyek nem sz. k. városok, sem rendezett tanácscsal nem bírnak, vonatkozó határozata továbbra alkalmazható nom lévén, rendeltetik, hogy ily községekben választási joggal bírnak mindazok, kiknek belsőségük és oly külsőségük van, mely úgy alkatrészeire, mint kiterjedésére legalább annyit tesz, a mennyit az 1836. V. t. ez. 1. §-a alapján készült urbárium azon községben egy negyed telki állományhoz és tartozékaihoz együttvéve megkivánt.

3. §.

Az 1848. V. törvényezikk 2-ik, és az erdélyi 1848. II. törvényezikk 3-ik §-ban, úgyszintén a jelen törvény 4-ik §-ában a választói jogosultság feltételéül megszabott érték- vagy jövedelmi összegek következőleg határozattak meg:

a) földbirtok értékének azon tiszta jövedelem húszszoros összege tekintetik, mely után a földadó kivettetett;

b) házak értékéül ott, hol házbéradó van behozva, az adó alapjául felvett tiszta jövedelem húszszoros – ott pedig, hol a háztól osztályadó fizettetik, a házosztályadónak a földtehermentesítési járulékkal együtt vett 60-szoros összege tekintendő;

c) évi jövedelem alatt ingatlanoknál az adókimérés alapjául felvett, más esetekben pedig csak azon összeg értendő, mely után a jövedelem adó fizettetik.

4. §.

Az 1848. V. t. ez. 2-ik §. b) és az erdélyi 1848. II. t. cz. 3-ik §. b) pontjai a szabatos alkalmazás céljából úgy értelmeztetnek, hogy választási joggal bírnak mindazon kereskedők, gyárosok, iparosok, kik gyárak, kereskedésük vagy önállóan üzött iparuk után városokban 105. Ő. é. forint évi jövedelmet húznak, (3-ik §. c.) falusi községekben pedig legalább 6 forint jövedelmi adót fizetnek.

5. §.

Az erdélyi 1848. II. t. cz. 3-ik §-a d) pontjának azon határozata, mely szerint jövedelmiikre való tekintet nélkül, a tudorok, sebészek, ügyvédek, mérnökök, akadémiai művészek, tanárok, a magyar tudós társaság tagjai, gyógyszerészek, lelkészek, segédlelkészek és iskola-tanítók, ott hol állandó lakásuk van, választási joggal bírnak; vármegyék, székek és vidékek minden községeire kiterjesztetik.

Íme, ez ama hírnévre szert tett törvényjavaslat, mely aztán az országgyűlésnek és az országban létező pártoknak annyi dolgot adott, s a különbség megítélhetőségének tekintetéből itt közöljük az 1848-diki törvények által körülírt választói jogosultságot is:

Az 1847/8-diki V. Törvényczikk.

Az országgyűlési követeknek népképviselőlet alapján választásáról.

A jelen év folyama által a IV-dik törvényczikk értelmében Pesten tartandó legközelebbi országgyűlésre küldendő követeknek népképviselőlet alapján választására nézve ideiglenesen következők rendeltetnek:

1. §.

Politikai jogélvezetet azoktól, kik annak eddig gyakorlatában voltak, elvenni, a jelen országgyűlés hivatásának nem érezhetvén, mindazok, kik a megyékben és szabad kerületekben az országgyűlési követek választásában eddig szavazattal bírtak, Ő jog gyakorlatában ezennel meghagyatnak.

2. §. *)

Az országnak s kapcsolt részeknek mindazon benszületett, vagy honosított, legalább 20 éves, és sem atyai, sem gyámi, sem gazdái hatalom, sem pedig elkövetett hűségtelenség, csempészke-

*) *Jegyzet* az 1847/8. V. t. cz. 2. §-hoz.

Az 1865/7, XVII. t. cz. szerint az ország *izraelita* lakosai a keresztény lakosokkal minden *polgári és politikai* jog gyakorlására egyaránt jogosítottaknak nyilvánítottak.

dés, rablás, gyilkolás és gyújtogatás miatt fenyték alatt nem lévő lakosai, a nőket kivéve, törvényesen bevett valláskülönbség nélkül választók;

a) Kik szabad királyi városokban, vagy rendezett tanácsal ellátott községekben 300 o. frt. értékű házat vagy földet, egyéb községekben pedig eddigi úrbéri értelemben vett γ_4 telket, vagy ezzel hasonló kiterjedésű birtokot, kizáró tulajdonul, vagy hitveseikkel, s illetőleg kiskorú gyermekeikkel közösen bírnak.

b) Kik mint kézművesek, kereskedők, gyárosok telepedve vannak, ha tulajdon műhelylyel vagy kereskedési teleppel, vagy gyárral bírnak, s ha kézművesek, folytonosan legalább egy segéd-del dolgoznak.

c) Kik, habár a fennebbi osztályokba nem esnek is, saját földbirtokukból vagy tőkájükből eredő 100 ezüst forint évnkénti állandó s biztos jövedelmet kimutatni képesek.

d) Jövedelmükre való tekintet nélkül a tudorok, sebészek, ügyvédek, mérnökök, akadémiai művészek, tanárok, a magyar tudós társaság tagjai, gyógyszerészek, lelkészek, segédlelkészek, községi jegyzők, és iskolatanítók, azon választó kerületben, melyben állandó lakásuk van.

e) Kik eddig városi polgárok voltak, ha a fennebbi pontokban leirt képességgel nem bírnak is.

3. §.*)

Választható mindaz, ki választó, ha életének 24-ik évét betöltötte, s a törvény azon rendeletének, miszerint törvényhozási nyelv egyedül a magyar, megfelelni képes

Az 1871-iki törvényjavaslat kiindulási pontja

1847 8-diki törvények, amint a t. olvasó azonnal észrevehette, mind szellemben, mind felfogásban különböznek az 1871-diki törvényjavaslattól, mintha például az utóbbi legalább is egy századdal előbb, és valódi feudális

*) Jegyzet az 1847/8. V. t. Cz. 3. §-hoz.

A nemzet politikai egységénél fogva Magyarország államnyelve a magyar lévén, a magyar országgyűlés tanácskozási s ügykezelési nyelve ezentúl is egyedül a magyar; a törvények magyar nyelven alkottatnak, de az országban lakó minden más nemzetiség nyelvén is hiteles fordításban kiadandók. (L. 1868. XLIV. t. ez. 1. §-át)

rendszerrel bíró államban íratott volna, melyben a szavazás csak azon hűbéreseknak engedtetik meg, kik ennyit és ennyit szállítanak be az uraság mag- vagy pénztárába.

Hogy maga az 1848-diki törvények ezen cikkelye sem felel meg a kívánságnak, s magán hordja azon nehézségek typusát, melytől egy oly lényeges átváltozás, mint a 47-ből a 48-ba való, a jobbágyi rendszerből a szabad polgári rendszerbe való, majdnem rögtönös átmenetei, – tökéletesen ment alig lehet, – azt mindenki elismeri, az az hogy: nem volt még képes megszabadulni a kiváltságolt osztályok azon már megszokott nyomárától, mely hasonlít t. i. azon ember terhéhez, ki azt már letette vállairól, de a nyomás érzése még mindig félig meggörnyedt állapotban tartja őt. Mondom tehát, hogy az utóérzet szülte ezen hatás a 48-diki törvényeken is felismerhető, de melyek csakis ideiglenesen hozatván, a törvényhozók maguk elismerték, hogy az egyenlőség kívánalmaihoz idomítandó nagyobb változásokon kell még keresztül mennie.

Ámde a 48-diki törvények mindezen hibái mellett meg akarlak adni a tudománynak, a műveltségi érdemnek is a magáét, s így a műveltség bizonyos fokán állóknak, t. m. okleveles egyéneknek, valamint tanítóknak, az akadémia és Kisfaludy-társaság tagjainak stb. minden adókérdés nélkül megadták a választói képességet, a vagyoni állapotot is, mint kelléket, oly fokra szállítván le, melynél lejjebb szállítani már alig lehet, s miután mégis korlátot emelt, azt a legalacsonyabbra igyekezett emelni.

Míg ellenben az 1871-diki javaslat a vagyonon, a pénzen kívül minden más érdemet kizár, s így valóban méltó tolmácsolója azon kornak, melyet „a pénzhajhászat korának igen találóan nevezhetünk, s ha bár sok okunk van ezen törvényeket a legrészrehajlatlanabb álláspontról is gáncsolni, annyi elismeréssel mindenesetre kell, hogy legyünk a belügyminiszter iránt: miként ezen törvényjavaslattal oly adatot hagyott az utókor számára, mely a jelen viszonyokat és helyzetet, a történelem igen nagy

segítője gyanánt bevilágítja, és többet mond, mint ívekre menő okoskodások mondhatnának.

Ez a törvényjavaslat maga egy kötetnek a képviselője, melyben például el lettek volna mondva, a társadalmi ügy politikai életnek azon indokai t. i. melyek a pénzsóvárgás és pénzteremtés nagy munkája után tesznek minden más munkát, s hogy a nemzeti előhaladásnak oly téves irányt adtak, mely mintegy elvül tüzi ki a gazdagságot, mint hiába való dolgot, kizárván az érdemet és erkölcsiséget, mely egy állani fennmaradásához nem szükséges.

Ezt bizonyítja azon törvényjavaslat, s azon világnézet, melyből t. i. a jelen kormányzati rendszer kiindult, s amely világnézet szerint, (naponta felmerülő bizonyítékok tanúságtétele mellett) halad.

Ezen törvényjavaslatból kirívó elv szerint a jelen uralom: „Pénzuralom!” vagyis minden uralkodási formák közt a legveszedelmesebb; s hozzá ily államban, mely a társadalmi műveltségnek ezen a fokán áll.

„A pénzuralom” eszméje ily hátramaradt műveltség „mellét, melyben a felfogás nem annyira tiszta még, hogy azon keresztül az eszmét, mint egy tiszta üvegben a tartalmat, tökéletesen látni és felismerni lehessen, – hasonlít azon részegítő italhoz, melyet kőkorszóban tesznek a szomjúhozó elé, ki annak erejét nem ismerve, a pocsolyába issza magát. – Es ha a már említett világnézetből kiindulva akarja a kormánypárt kipótolni azon veszteséget, melyben a nemzet az alkotmány sarkalatos pontjainak elvesztése által részesült, – sa sebes vagyonosítás által igyekszik feledtetni a veszteséget? hihetőleg rősz után jár, mert az eszközök, melyeket választott, hamarább erkölcsstelenné, mint gazdaggá teszik e nemzetet, ami pedig annyi, mint képtelené tenni őt a fennmaradásra, az az: a vagyonosodásért eladatni vele nemzeti létét.

Az 1871-diki törvényjavaslat egyenesen háborút üzen a szegénységnek. Két okból: 1-ör mert a vagyon nagy része úgy is a kormánypártiak kezében van, 2-ör pedig, hogy a vagyonosodási vágy az emberekben felkorbácsol-

tassek s így azok e felkorbácsolt vagy által unszoltatva könnyebben is megvesztegethetők legyenek. Ha azt akarod, hogy szavazati jogod legyen, tégy félre mindent, és igyekezz vagyona szert tenni. Vagyonos leszel, ha a kormány nyal tartasz. E törvényjavaslat tehát egy valódi új beolvasztó, vagyis szavazatgyártó eszközt teremtett meg, melyre szellemileg épen úgy rá illik az: „Erkölcsrcsontó”, – mint egyik vagy másik anyagi eszközre a „kukoriczamorzsoló, vagy – „szecskaavágó” – elnevezés.

Mondom tehát, hogy míg a „Pénzuralom” elve által erőszakkal akarnák vagyonhoz juttatni a lakosságot; – az alatt ugyancsak erőszakkal akarják erkölcsi koldussá is tenni.

Ez lehet jó szándékból eredő cél, de bizonyosan nagyon és nagyon el van hibázva.

Jelszó tehát: „A vagyon mindenk előtt!”
 „Ha azt akarod, hogy szavazatod legyen, vagyona szert tenned; vagyona csak úgy tehetsz szert, ha a kormány nyal tartasz, az majd adni fog neked alkalmat a vagyonszerzésre. Balga. Ha tehát a kormány nyal tartasz, két célét érsz el; vagyont és szavazatjogot. A kormány tehát azért hozta be ezt a rendszert, hogy akaratod ellen is vagyonos légy. Es te még se akarsz ezzel a kormány nyal tartani.”

Az 1871-diki törvényjavaslatnak tökéletesen ez a sophismája.

Nem az olvasni és írni tudás tehát a feltétel, hogy valaki szavazathoz juthasson, hanem a pénz. Az olvasni és írni tudás, bizonyosan nem fogná az embert az aristokratikus kormányhoz kötni, hanem felkölti benne tudása gyarapításának vágyát, ami egy arisztokratikus kormányra nézve inkább veszedelmes mint tanácsos; – a pénz ellenben, a vagyonosodási vágy? – Ez mindig biztos garanciája annak, hogy az ember azzal tartson, honnan a hasznot reméli.

Az 1871-diki törvényjavaslat eszköz arra, hogy a nép ne tudni, de pénzelni igyekezzék.

A tudás a mostani kormánykegyek nélkül is megozóná a nép vagyonosodásának Eldorádóját, ámde épen ez volna a bökkenő, és az arisztokraczia nem akarhatja azon irányban felvilágosíttatni a népet, hogy t. i. nélküle is megélhet.

Íme tehát, az 1871-diki törvényjavaslat bármily egyszerű és közönséges valaminek látszassák is kívülről, de a szabadelvűségnek és a demoracziának hosszas elnyomtatását hordja méhében a jövőre nézve, míg a jelenre nézve tökéletesen kizárja a szegényebb osztályt a választók sorából, s nem elég, hogy épen az érzi leginkább a terhek súlyát, hanem megfosztatik még azon eszköztől is, melyiyel terhén segíthetne; – de meri épen a szegénynek van legtöbb oka az elégedetlenségre, tehát épen ez fosztatik meg szavazati jogától, nehogy az ellenzék sorait gyarapítsa.

Ez valóban egy összeesküvésnek látszik; a gazdagoknak a szegények ellen, s itt bármennyire szeretnők is a kormány máskülönbem jóakarátát kötelességünkhöz képest elűtűntetni, – de alig vagyunk képesek, s nem hozhatunk fel egyebet, mint a vagyonosodás erőszakos terjesztésének czélját, amoral és népoktatás helyett.

Nem mondjuk, hogy a vagyonosodás nem egyik életfeltétele az államnak, ámde nem ily utón és ily eszközök által, mely eszközök nem mások, mint a nemzet erkölcsiségének kiirtói.

Meg fognak bocsátani a t. olvasók ha véleményünket nem pártszempontból, de a józanész kritikája szerint adjuk elő, mert méltóztassanak meghinni, hogy azon következtetések, melyeket eddig felhozánk, egyedül a részrehajlatlan számítás zsinórmértékében vonattak, s mi annyira tisztáknak hisszük azokat, miként az őszinte Deákpárti egyéneknek is, nem kevesebb mint elismerésükre számíttunk. És ha volnának kik el akarnák hitetni magukkal, hogy nézeteinkkel talán a baloldalnak akarunk kedvezni, azok sokkal inkább elfogultak, mintsemhogy a pártnézettől

megszabadulva, a benyomás után őszintén kimerjék mondani avagy maguknak is bevallani véleményüket.

Lebet, hogy ma még, ellenzéki álláspontból kiindultnak nevezik ezen munkánkat, de holnap már bizonyosan elfogják ismerni, hogy ez, az elfogulatlan igazság szempontjából indult ki, s ha mégis ellenzékinak látszik? tehát ne az írónak hanem a dolgok valódi állásának, s az arisztokratikus kormányforma hibáinak méltóztassanak betudni.

Az agyonbeszélési terv felvétele az ellenzék által.

A törvényjavaslat, amint fentebb említünk, 1871. november 9-dikén nyújtott be, de csak 1872. febr. 22-én került tárgyalás alá.

A kormány itt is szokott politikáját követte, a fontosabb törvényjavaslatokat többnyire akkorra hagyván, mikor t. i. ünnepek, vagy más gazdasági napok miatt az országgyűlés pár hét múlva már elnapolandó vala, az ily későrehalasztás által azt akarván elérni, hogy a tárgyalásra sok idő már úgy sem igen lévén, a javaslatok az ellenzék által történhető tökéletes szétboncsolás és világosságba helyezés nélkül keresztül hajtassanak, – már előleges értekezések által biztos lévén a kormány abban, hogy többsége által egyhangúlag elfog fogadtatni, legyenek bár az ellenzék részéről mondandó ellenérvek bármily fontosak is.

Meg kell még itt jegyeznünk, hogy egy másik igen fontos törvényjavaslat is került a ház asztalára, s az pedig nem volt más, mint az országgyűlési időnyt 3 év helyett 5 évre kiterjeszteni; mely javaslat t. i. a választási jogot meghatározó javaslat elfogadása után lett volna tárgyalandó.

A kormány ezen törv. javaslat által is két czélt vélt elérhetőnek: 1. hogy uralmát mindjárt 5 évre biztosíthassa, 2. hogy a közösügyes egyezkedést, az 5 évi tartam

alatt, azaz 1877-ben ismét megköthesse; ami nem lett volna se több se kevesebb, mint fennállásának ismét 10 évre történő biztosítása.

Ha ez megtörténhetik, az ellenzék tökéletesen ki van játszva, s elvének keresztülvitelétől 10 évre mintegy el-
 útve ismét.

A kormány tökéletesen jól gondolkozott a maga érde-
 kében: parlament útján kormányozni, ahol is t. i. a nem-
 zeti többség akaratának kifolyása döntene színleg, ám de
 tökéletesen úgy intézni a dolgot, hogy a többség ama
 párté ne lehessen; azaz: a parlamentarismussal magával
 ölni meg a Parlamentarismus alapelvét, t. i. a többség
 lehető és szabad nyilvánulhatását.

Tagadhatlan, hogy mind az ellenzék jövője, mind a
 parlamenti élet főfeltétele veszélynek volt kitéve, és pedig
 nagyon is könnyen fölismerhető veszélynek. Az ellenzék
 tehát nemcsak az országházban, de az országban is inge-
 rült volt, s méltán azzal vádolta a többséget: hogy hatal-
 mával vissza akar élni, s mert többségét csakis nehezen
 csikarhatta ki, tehát a választásra képtelenné akarja tenni
 azt az elemet, melytől, hogy, többségét veszélyezteti, leg-
 inkább tarthat; az által pedig, hogy az országgyűlés tar-
 tamát 3-ról 5 évre akarja nyújtani, mintegy abszolút lehe-
 tetlenné akarja tenni az ellenzék kormányra juthatását.

Igaz volt.

A többség orgánumai védtek ugyan a javaslatot:
 hogy t. i. ez által (t. i. az első által) tökéletesen tisztába
 lesz hozva a választási jog, mely a 48-diki törvények után
 sok félremagyarázásra ad alkalmat, hogy egyúttal a népes-
 ség szorgalma is előmozdítottatik; míg az 5 év védelmére
 azt hozták föl, hogy: a 3 év épen nem elégséges arra, mi-
 ként a folyamatba tétetett intézkedések az alatt keresztül
 is vitethessenek, s hogy rendesen épen akkor szakasztat-
 nak félbe, mikor teljesülésük felé közelednének; de más-
 különben az ország belnyugalmát illetőleg is károsak ezen
 gyakran meginduló választási mozzanatok, és veszélyesen
 hatnak a nép erkölcsiségére.

Az ellenzék nagyon természetesen, hogy felhozta a már általunk is előrebocsátott érveket, a kormány szándékának elevenére tapintva, valamint azt is, hogy a nép erkölcsére károsan ható választási mozzanatokból ki kell tehát ölni azon mérget, mely a káros hatást előidézti, u. m. az itatást és vesztegetést; mely mérge kiölése után egy cseppet sem tarthat aztán attól a többség, hogy a választások a nép erkölcsiségére rontó befolyást fognak gyakorolni. És hogy a többségnek ezen kifogása ne is lehessen, de az etetés és itatás, vesztegetés kártékony hatását tökéletesen be is ismerve, valamint azt is, hogy csupán csak ezen eszközök által képes a kormány többséget fenntartani, tehát az ellenzék szélsőbaloldali árnyalatának részéről Irányi Dániel képviselő az etetések, itatások és vesztegetések ellen szigorú szabályokat tartalmazó törvényjavaslatot nyújtott be az országgyűlésnek, mely törvényjavaslat azonban tárgyalás alá sem kerülhetett. Ez a tény pedig csakis megerősítette az ellenzékét azon hitében, hogy a többség csakugyan nem akar egyebet, mint a kormányon maradni: – m i n d e n á r o n .

Egy választási javaslat által tehát a szegénységet megfosztani a választási jogtól; egy másik törvényjavaslat által a megmaradt választóknak sem engedni meg, hogy 3 év múlva a közösügyes szerződést illetőleg ismét nyilatkozhassanak, hanem az 5-ik év végével a szerződést, akár kell, akár nem, változtak vagy nem változtak a körülmények, de ismét megkötni tíz évre, vagy annak megkötését az ő érdekeiktől tenni függővé, és végre: számító készakarral szabad tért engedni a nép erkölcsiségét valóban mélyen rontó etetési, itatási és vesztegetési műveletnek.

S hogy azon részrehajlatlanságunkat, melyet eddig megóvni és fenntartani igyekeztünk, – habár több pontnál az ellenzéki elveket tartottuk is a népszabadságra nézve üdvösebbeknek, – bebizonyítsuk, ezen elsorolt három tétellel szemben felállítjuk azon tételeket, melyek mellett az ellenzék fejtette ki erejét:

1. Az általános választói szabadság: hogy t. i. min-

den adófizetőnek, legyen az gazdagabb vagy szegényebb (mert hiszen ha szegényebb, az az ő átka,) joga legyen! szavazatával, az ország sorsával azonos saját sorsához hozzá szólni. 2. Joga legyen minden 3 évben tartandó új választás által nyilvánítani akaratát és véleményét: megvan-e t. i. a kormány eljárásával elégedve? vagy másik, új alapokon szervezett kormányt kivan magának? 3. Eetés, itatás, vesztegetés által sem a nop erkölcsét rontani, sem annak szabad akaratára nyomást gyakorolni ne lehessen, hanem egyedül tapasztalataira, s meggyőződésére hagyva azt bevárni, hogy tetszése szerint oda szavazzon, ahol saját érdekét jobban előmozdítva látja.

Már most vonjon párhuzamot a figyelmes olvasó a kormánypárt és ellenzék ezen három kiindulási pontja közt, megbírálván: hogy melyik egyez meg jobban a szabadelvűséggel, az igazsággal és a jellem becsületességével?

Történetírói magunktartásának szempontjából ennyit felhozni kötelességünknek tartottuk, s reméljük is, hogy tökéletesen rehabilitáltuk magunkat a pártatlan olvasó előtt

* *

1872. febr. 22-dikén tehát tárgyalás alá került a választási törvényjavaslat a parlamentben

Az ellenzék tudta, hogy itt minden haszontalan, a többség megszavazza ha csak valami különös isteni véletlen közbe nem jön. Már-már megadták magukat a sors ezen kérlelhetetlen akaratának, s elkövetve az elköendőket t. i. elmondani véleményüket, elfogadni, amit visszatartani nem állt hatalmukban.

Hanem egyszer csak mint a villám, ama isteni véletlen megérkezik, és egy huszonnégy óra alatt egészen más fordulatot ad a dolognak. A többség meg volt fogva a veremben, melyet a kisebbségnek készített, s lehetetlen volt neki abból kivergődnie.

Egy képviselőnek, – és talán hitelesen mondhatjuk: Helfy Ignácznak, ki az ellenzék szélsőbali árnyalatához

tartozott, – az az ötlete támadt: vajjon nem lehetne-e, és nem jó lenne-e miután már csak hat hét van hátra az országgyűlési idényből, ezt a hat hetet végig beszélni az ellenzéknek, s ez által meggátolni, hogy a választási javaslat szavazás alá kerüljön?

A házszabályok magukban foglalják azt a pontot, hogy míg van képviselő, aki a tárgyhoz hozzá akar szólni, addig azon tárgy szavazás alá nem bocsátható.

Meg volt tehát a kulcs, melylyel a választási törvényjavaslatot, ezen országgyűlési idényre legalább el lehetett zárni a szavazás színe elöl. Egy ötlet, ami igen egyszerű, mint a Columbus tojásának hegyére való állítása.

Az ötlet valósítása csakhamar el lett fogadva az egész ellenzék által. Egy czérmaszál, mely sziklához kötözi az óriást.

Amint ezt a többség megtudta, tehetetlen haragra gyúlt, s lapjai kíméletlen támadásokat intéztek az ellenzék ezen határozata ellen, melyek azonban szilárd feltevésében nem voltak képesek megingatni az ellenzékét. Es annál inkább keserves volt a többség ezen haragja, mert a saját maga által kitett lépen akadt fenn, s így ügyetlenségének öntudata csak erősítette a mérég hatását, mely felzaklatott kedélyére csepegett, az ellenzék most az egyszer számtalan leszavaztatásának habár gyenge, de mégis csak elégtételül, a többség haragját kénye kedve szerint mosolyoghatta a házszabályok védve alól, melyen az ellenzékre irányzott lövegek szerte pattogtak.

Csak egyszer volt kénytelen a kormánypárt tapasztalni akaratának keresztülvihetetlenségét, s érezni, amit az ellenzékkel már annyiszor éreztetett, s mondhatni: hogy elfojtott dühének kínos vonaglásai közt adta meg magát, mint a levágott hajú Sámson, de belátva, hogy itt minden haszontalan, tehát, hogy ártalmatlan kifakadásai végre nevetségessé ne tegyék őt, – elhallgatott.

És itt szükségesnek tartom Helfy Ignácznak az erre vonatkozó beszédét, melyet a márczius 5-diki országgyűlésen mondott, szóról szóra felvenni:

T. ház! Tizenegy nap óta vitatkozunk egy fontos törvényjavaslat felett. (Halljuk.) Kétségbe vonhatlan, hogy ezen 11 nap alatt – úgy hiszem, azt a t. jobboldal is be fogja vallani – ezen részről néhány igen kitűnő szónoklat tartatott, azon érvek támogatására, melyeket a törvényjavaslat ellen felhoztunk. Ékesebb szónoklat azonban nem mondathatott el ezen érvek mellett, mint minő az, melyet a belügyminiszter úr az imént kiejtett, midőn azt nyilatkoztatta ki, hogy az általunk a vesztegetések ellen kért törvényjavaslatot ez ülészak alatt benyújtani nem akarja. (Igaz! Igaz! a szélső baloldalon.) Én igazán nem értem. (Tóth Vilmos közbe szél!) Igen is azt méltóztatott mondani! hogy ezen ülészak alatt lehetetlen azt úgy keresztül vinni, hogy az a választási törvényvel együtt törvény erejére emelkedjék. Én megvallom, hogy ha én a jobboldalon ülnék ily nyilatkozat felett pirulnék; mert hisz világos, hogy azt mondani, miszerint a kormány a vesztegetések ellen törvényt hozni nem akar, annyit tesz, mint az ellenkezőt mondani ki. (Élénk helyeslés a szélső baloldalon,) hogy tudniillik vesztegetni szabad. (Igaz! a szélső baloldalon.) És engedje meg a t. belügyminiszter úr, ha ily nyilatkozata után lehetetlen azon meggyőződésemmek nem adni kifejezést, miszerint ezen választási törvénynek, a mely Önök által általánosságban elfogadott, kizárólagos czélja csak az, hogy a jelen többségnek többségben maradását biztosítsa. A jobboldalon egy t. képviselő társam azt mondja, hisz ez természetes! Bocsánatot kérek, ez lehet természetes a t. képviselő úr előtt, de egy cseppet sem alkotmányos, és itt felhívom a t. ház figyelmét egy alkotmányos elvre és tanra, melynek fontosságát senki sem fogja kétségbevonhatni. Az 1848-diki alkotmány hiányai közt van egy, mely szerintem legfontosabb, és ez az, hogy nincs benne intézkedve arról, hogy mi módon kell, ha kell valaha, az alkotmányt vagy annak részeit átvizsgálni; erről minden más alkotmányban van intézkedés. És milyen ez az intézkedés? az amerikai, a belgiumi, a sveiczi alkotmányban az erre vonatkozó intézkedés az, hogy ha az alkotmányt vagy annak egy részét át akarják vizsgálni, kell, hogy az indítványképen a ház elé terjesztessék, a ház tanácskozik a felett, vajjon szükséges-e az átvizsgálás, igen vagy nem? Ha a ház azt határozza, hogy igen, akkor az országgyűlés eloszlik és az új országgyűlés eszközli az átvizsgálást. Ez oly fontos alkotmányos elv, mely minden szabadelvű országban el van fogadva.

P u l s z k y Ferencz: (közbeszól) Angolországban?

Helfy Ignác: Bocsánat! Angliának nincs írott alkotmánya.

Pulszky Furencz: (közbeszól) Nekünk sincs.

Helfy Ignác: Van igen is: a 48-ki alkotmány írva és nyomtatva.

Uraim! mi ezen általam érintett intézkedésnek a célja? Célja az, hogy ki legyen zárva az a lehetőség, hogy egy többség, egy corumpált többség, ne hozhasson oly változásokat az alaptörvényekbe, melyek kizárólag az ő többségben maradására irányulnának, hogy ne decretálhassa, mert hisz ilyesmi is megtörténhetik, az alkotmány eltörlését. Hogy mindez lehetetlenné legyen téve, ki van mondva, hogy az átvizsgálást egy országgyűlés ugyan kimondhatja, de annak keresztülvitelét más országgyűlésre kell bízni. Tehát nem áll az, a mit a t. képviselő úr oly természetesnek talál, a mely theoriát úgy látszik, a kormány követni kész. Mert azon választási törvény után, melyet Önök elének terjesztettek, kinyilatkoztatni, hogy azzal egyidejűleg nem lehet a megvesztegetések ellen törvényt készíteni, tiszta kijelentése annak, hogy minden áron csak a hatalomban akarnak maradni. (Helyeslés a házelnök baloldalán, zaj a jobbon.) És hogyha alkotmányos, törvényes erkölcsös eszközök nem lesznek elégségesek e cél elérésére, más eszközökhöz fognak nyúlni. Nem mondom, hogy ez épen inlantiója a kormánynak; nem szoktam az embereknek, de különösen törvényhozóknak inteni gyanúsítani, de figyelmeztetem a tisztelt kormányt, miszerint lehetetlen, hogy ezen magyarázatot kikerülje; lehetetlen, hogy ha hideg vérrel gondolkozik fölötte, be nem látnia, hogy illetén eljárásának más magyarázatot adni nem lehet. (Zaj jobb felől.) Én tehát kérem a t. belügyminiszter urat, kérem az igazság, a közérkölciség nevében, vonja vissza azon nyilatkozatát és iparkodjék azon, hogy a vesztegetések elleni törvény minél előbb beterveztessék. Én a magam részéről kinyilatkoztatom, hogy ha a kormány nem hajlandó a vesztegetések ellen most törvényt hozatni, akkor világos, hogy erőszakkal állunk szemben, erőszak ellenében pedig csak erőszakkal lehetvén harcolni, én kijelentem, hogy a magam részéről mindent el fogok követni, hogy az előttünk fekvő törvényjavaslat törvényt ne lehessen. (Nagy zaj jobb felől.)

Ekkor volt először nyilvánosan kimondva vagyis jelezve az ellenzék azon határozata, hogy: a választási törvényjavaslatot, ha a kormány vissza nem vonná, — amire nem is igen volt kilátás: — megszavaztatni nem engedi.

Es valóban nem is engedte, hanem kiszámította, hogy

hány képviselőnek, és mennyit kell beszélnie, hogy a még hátralévő idő keresztül beszéltessek.

A többség ezzel szemben azt a határozatot hozta, hogy az országgyűlési ülések délután is folytattassanak, – melyek aztán éjfélig is elhúzódtak. Így akarták az ellenzék beszéleri határozatát ellensúlyozni, vagy megsemmisíteni.

De hasztalan volt minden. Az ellenzék nem tágitott. Egy része a reggeli, másik része a délutáni üléseken jelent meg, s a melyik párt kimerült, az végre a jobboldal volt. sínért az ellenzék határozatától el nem állt, az országgyűlés idejének előtte bezárattott.

A helyzet tisztázásának érdekében.

Hogy volt-e joga az ellenzéknek ezt tenni? Arra a kérdés igen egyszerű, az t. i. hogy: – igen. A házszabályok megengedték neki s így élhetett ezen jogával; de hogy visszaélt-e vele, hogy nem sértette-e meg a parlamenti rendszer azon alapföltételét: Miiként a többség van arra hivatva, hogy amint neki tetszik, úgy határozzon, s hogy nem követett-e el merényletet ezen elv ellen? – az ismét más kérdés.

A jogtanárok többnyire a következő jogi kérdést adják föl tanítványaiknak:

„Ha például egy hajó hajótörést szenved, se hajótörés alkalmával Péternek hamarabb sikerül egy mentő deszkaszálra szert tenni, mint Pálnak, s azon deszkaszálon Péter már indul is a part felé, mikor egyszer csak kétségbeesett erőfeszítés közt Pál úszva eléri a deszkát és szintén bekapaszkodik. Hja, de a deszka nem képes fenntartani mind a kettőt, s így egyiknek el kell azt bocsátani, hogy a másik menekülhessen. Ámde egyik sem akarja elbocsátani: Péter arra hivatkozik: hogy ő jutott előbb a deszkához, és ha ő meg nem fogja, tehát a hullámok bizonyosan elhajtják, tehát Pál épen nem juthatott volna hozzá. Pál azon-

ban azt mondja bogy: közelebb van ő magához mint Péterhez, s hogy az élet fenntartásának joga ilyenkor egyenlő, erősebb levén tehát Péternél, Pétert letaszítja a deszkáról. Elítélendő-e Pál ezért vagy nem?”

Épen így fogom föl azt a kérdést, melyet fenntebb az olvasó elé bocsátottam. Amiért t. i. az ellenzék lenyomta a kormánypartot a terrénúmról, bár az a terrén a kormányparté volt: elítélendő-e azért az ellenzék, miután tagadhatatlanul élete forgott kérdésben?

Sőt itt még más kérdés is merül föl:

Az ellenzék ugyanis azt tartotta, hogy: ha a kormánypart az etetést, itatást, vesztegetést és a hivatalos nyomásnak több rendbeli eszközét félre teszi, az esetben nem csak hogy kisebbségben, de nagy kisebbségben fog maradni. Az a deszka tehát tulajdonképen az ellenzék számára volt fenntartva, de a kormánypart erőszakkal keríté azt kezéhez; az ellenzék tehát csakis saját terrénúmrára lépett, midőn a kormánypartot onnan leszorította.

Ámde (ellenzéki szempontból) fel lehet állítani még egy harmadik kérdést is:

Az ellenzéknek vérré vált meggyőződése volt az, hogy a kormánypart az ellenzéki elvek s így az ellenzék érdekeinek, a maga és más idegen hatalom kedvéért, – megsemmisítésére törekszik, s hogy ama idegen hatalommal e célra fogott kezét. Most már két kérdés áll elő a deszkaszálra nézve. 1-ör. Az úgy is az ellenzékkel szemben. 2-ör. Ha a kormánypart e deszka segítségével partra vergődik, először is az ellenzék vagyónát és családját fogja megtámadni, s íme, az ellenzéknek alkalma van moste deszkaszálat kiragadni a kormánypart kezéből: bűn-e tehát ha ezt teszi, vagy maga és családja iránt való kötelesség?

Ez különben egy oly thema, melyről határozott ítéletet mondani tartózkodunk és nem is tartjuk magunkat illetékeseknek, – határozzon felettük az utókor.

Elég az hozzá, hogy az ellenzék kitartása folytán, sem a választásról, sem az öt éves országgyűlési tartamról szóló javaslat határozatba nem mehetett.

A választói képességről.

Ami a kormánypártot ezen akaratának meghiúsítása által haragra, elkeseredettségre lovalta, nem csupán a kudarcz volt, mely a törvényjavaslatokat érte, hanem annak tudata is, hogy e törvényjavaslatok megbuktatása által az ellenzék kezébe hatalmas fegyver adatott, melyet a kormánypárt ellen igen sikeresen használhata.

Azok t. i. kik az új törvényjavaslat által elvesztették volna szavazatukat, azok az ellenzéknek köszönhették, hogy szavazatukat megtartották, s ime, ezen ténynek sokkal nagyobb súly tulajdonított a kormánypárt által, mint a milyennel a tény valóban bírt.

Egy oly államban, melyben a czivilizáció már magasabb fokon áll, s melyben a nép fel is tudja fogni szavazatjogának becsét, és határozott tudomására jön annak, hogy az egyik párt a szegényebb osztálytól csakugyan el akarta vitatni, s így a másik pártnak lehet köszönni, hogy az fenntartatott, — oly államban mondom, igen nagy horderejű lehetett volna a kormányra nézve ez az eset; ámde itt fél annyi hatása sem volt annak, mint amennyit neki a kormánypárt tulajdonított, mert: 1. a szavazati jog becsét még igen kevesen tudják egész értékében fel-fogni, s nem gondolják meg, hogy épen oly helyzete van egy polgárnak az államban szavazati jog, mint egy katonának a hadseregben fegyver nélkül. — A második ok pedig, hogy t. i. a kormánypárt ezen tette, nem szülte meg a várt visszahatást, nem volt más, mint az, hogy t. i. a választóknak nem jutott határozott tudomásukra; mert míg a baloldali beszélte, a jobboldali megtagadta s így igen sokan nem láttak benne egyebet, miüt a baloldal által a jobboldal ellen felhasználni akart kortesfogást, aminthogy a jobboldaliak ezt is híresztelték.

A nép zömére most is az volt a legnagyobb hatással, hogy t. i. hiába várták az adó csökkenését, a monopólium,

akczis stempli, fináncz, katonáskodás és tartás, s(b. megszüntetését; mint l. i. azon sarkalatos kívánságok teljesülését, melyek nálunk az egész politikai felfogást képezték. S azonfelül tapasztaltak még több oly dolgot, mely kézzelfoghatóig kezdé nekik bebizonyítani, hogy a jelen intézmények nem annyira a nép, mint az arisztokraczia érdekében hozatnak.

A kormány nem valami nagy kegyben állt tehát az ügynevezett nép-elemnél, még most sem, és nagyon valószínű, hogy azon eszközök felhasználása nélkül, melyeket lenni ebb megismertetünk, az ellenzéké lett volna a nagy többség.

Úgy látszott azonban, hogy a kormány mindennek előtt akképen akarta magát megbőszülni az ellenzék legutóbbi cselekedetén, mely t. i. a törvényjavaslatok keresztülvitelét megakadályozta, — hogy a választók összeírását, amennyire lehetett az új alapon, bár meg nem szavazott, H így törvénytelen alapon kívánta létesíteni, aminthogy azon összeíró bizottságok, melyek jobboldaliakból voltak alakítatva, és pedig mindjárt a székhelyhez legközelebb tehát Buda-Pesten, az adókönyv alapján kezdték osztogatni a szavazati jogosultságot, holott az 1848-diki választási törvények az adót csak oly esetben veszik zsinórmértékül, midőn t. i. a választói képességet más úton u. m. jövedelem, kvalifikáció, vagy tőke, stb. után meg nem natározhatják, — s íme az Új összeírók, az okleveleket kivéve, egyedül az adó mennyisége után határoltak.

A 48-diki törvények csakis független egyéneket ruháznak föl szavazati joggal míg az új összeírók szolgálkat, hajdúkat, cselédeket, stb. beírtak, ha t. i. titkon értesülve voltak arról, hogy azok az ő pártjukhoz tartoznak. Ámde mert alább tényeket fogunk elősorolni, mindezek megemlítésébe most csak futólagosan vállalkozunk, hogy t. i. egy általános tekintetet vetve az egészre, azt aztán könnyebben részletezhessük az olvasó előtt.

A minisztérium jól tudta, hogy a többség fenntartásának ügyében bármit cselekszik is, ha mindjárt törvénybe

ütközők lennének is azok, pártja által feltétlenül fog támogatni, valamint jól ismerte azon természeti igazságot is: hogy a feltételeket sohasem a gyengébb az erősebbnek, hanem mindig az erősebb szabja a gyengébbnek, – vagyis a győző a legyőzöttnek, s e szerint igen észszerűen (nem mondjuk törvényesen és erényesen) oda törekedett, hogy a legyőzött ne ő legyen.

Ha győz? bármilyen módon győz is, kezében marad az egyezkedési ajánlatnak elsőségi joga, míg ha nem győz? – egyszerűen kiutasítatik a portáról.

A kormány nagyon el lehetett készülve arra, hogy azon esetben, ha nem igen válogatott eszközök által foghatja megtartani állását, az ellenzék legkíméletlenebb, hevesebb, és bizonyára hathatós támadásainak leendő kitéve, sőt olyan demonstrációkra is számíthatott, melyek állását nem kis mértékben fogják megrázkódtatni; ámde jól tudta azt is, hogy ily esetben is övé leendő a kibékülési megkezdésének szerepe, és pedig saját biztosításával, míg ha a gyepelőt kiereszti kezeiből, az a sors éri, ami a kikopott uraságokat szokta, miként kegyelemnek veszik, ha rájuk néznek, és mert kormányon akartak maradni, előttük a cél szentesítette az eszközt s egész erővel belemarkolva a törvénytelenésekbe, mondhatjuk, hogy e tekintetben aztán alig ismertek határt.

Valóban igen veszélyes egy játék ez a tüzzel, s az alább következőkből be fogják látni t. olvasóink, hogy az 1872-diki képviselői „választásokat” – inkább „választási csínyek”-nek, mint „választások”-nak lehetett nevezni.

Veszélyes játéknak mondjuk pedig azért, mert ily eseteknél csak az első lépés nehéz, a többi aztán megy magától. Semmit se könnyebb megszokni, mint törvénytelenül cselekedni, miután a törvény korlátot szab, a korlátlanság pedig kényelmesebb. Amely végrehajtó hatalom igazságos akar lenni, az oly vigyázva haladjon útján, mint ha a magasban egy kötélszálon menne. Az első félrelépés a mélységbehullást vonja maga után.

A magyar kormány nem gondolta ezt meg, vagy nem

akar hinni a történelemnek, mert minden tartózkodás nélkül, egész leger lépett le a kötélről, s ha ma még nem is, de lehet, hogy aki e sorokat csak pár év múlva is olvassa, vagy tanúja leend a bukásnak, avagy azt, már mint megtörtént dolgot fogja ismerni.

És mert igen fontos korszakát képezi történelmünknek tehát bátorságot veszünk magunknak arra, hogy e pontnál kissé hosszabban időzhessünk:

Amint tehát fenntebb is írtuk: a kormány határtalanul számíthatott pártjának támogatására, bármit fog is elkövetni, s hogy tulajdonképeni tárgyunktól kissé eltérjünk, mellékesen szabad legyen felemlítenünk azon igen súlyos vádat is, melylyel t. i. az ellenzék a többség embereit illette, „mameluk” címmel, „szolgalelkű” elnevezéssel illetvén azokat. És ha itt azt mondjuk, hogy: igen kíméletlen bár a vád, sőt durvának is tetszik, – de hogy az ellenzék ily kifejezésre fakadjon, arra maga a többség szolgáltatott okot, tökéletesen kénye és kedvére hagyván a kormányt, úgyszólván: megsemmisítve minden ellenőrzést, mely a kormányt nem mindig hazafias tetteiben határozhatta volna.

Az országgyűlési többségnek úgyszólván minden tagja részesítettett a kormány által valami kedvezménybe és így lekötelezettje is volt a kormánynak, Deák Ferencz körül csoportosultak ugyan még, mint névleges pártvezér körül, ámde ez inkább csak a múlt emléke iránti tisztelet volt, mert az „öreg urnák” amint ők nevezni szokták, megvolt ugyan a maga szava, sőt úgy is tettek, mintha hallgatnának reá, ámde az ő valódi hatásköre már régen megszűnt, s bár most is elfoglalta régi helyét a zselyeszékben, de akarata, ha azt a kormány tagjai jónak nem látták, teljesezésbe nem igen ment, s úgy voltak vele, mint midőn az áll a czégen: „N. N. és fiai,” – hogy a régi jó hangzású czéget ugyan meghagyták, de az üzletbe már nem sok beleszólása volt az öregnek. És Deák talán még örült neki, hogy ily tisztességes nyugalomba helyzetett, kör-

nyezete pedig igyekezett rajta, hogy tömjénfüstjén át a dolgok valódi állását föl ne ismerhesse.

A minisztérium tehát az ellenzéknek sok tekintetben gyenge opponálását kivéve, egész kényelemmel intézkedhetett az ország sorsa fölött, és tekinthette magát az ország tulajdonosának.

Nagyon gyakran megtörtént pedig, különösen pénzügyeknél, kölcsönkötéseknél, vasúti vagy más szerződések kötésénél, hogy a milliók igenis könnyen forogtak, sőt el is tűntek az illetők ujjai közt, s míg itt elsikkadva csak hült helye találatott, amott mint paloták és uradalmak merültek föl az illetők megszűnt adósságainak tengermedréből.

Még sokan emlékeznek arra, hogy – Lónyay miniszterelnök kénytelen volt előleget kérni dohányára, s hogy nem megvetendő terhei voltak, s ime rövid évek alatt milliókat érő vagytonokat vásárol, és rakja a százezreket rakásra.

Igaz, ő vállalatokba bocsátkozott, és szerencsésen működött, – ámde egy kormányférfinak nem az a kötelessége, hogy saját vagytonát gyarapítsa, az országét pedig adósságokkal terhelje, – hanem, hogy az ország javát igyekezzék előmozdítani, mit ha lelkiismeretesen akar elkövetni, annyi és oly óriás teendői vannak, hogy egyéni vagytonosodásának előmozdítására ideje nem marad. Oly nagy és számos teendővel behintett tér áll egy miniszter előtt, hogy minden szempillantását igénybe veszi, s ki ezen hivatásnak megfelelni akar, az nem ér arra, hogy magán Geschäftek után futkosson, minden órát az országtól, a hazától rabol el.

Aki gazdagodni, aki üzérkedni akar, az ne a miniszteri székben keresse ezt a pályát, – az a szék az országé, s a kinek abban helyet ad, annak ellátásáról is gondoskodik; s azon bizalom, mely odahelyezi őt, becsületbeli kötelességévé teszi azon embernek, miként minden idejét és igyekezetét arra fordítsa, hogy e bizalomnak megfeleljen s

e legnagyobb megiszteltetésre méltó legyen. A miniszter az ország tulajdona.

Ama korlátlan hatáskör azonban, melyet a többség politikájának rendszere a minisztériumra ruházott, azt hozta magával, hogy a kormányférfiak egész ellenkező értelemben fogták föl hatáskörüknek horderejét, és mert egyik oldaliból sem látták magukat korlátozva és ellenőrizve, tehát igen gyakran észre lehetett rajtuk venni, hogy nem annyira az ország, mint saját érdekükben cselekednek, hogy az egyéni üzérkedés csirája egyenesen a kormány kebelébe vette be magát, s hogy alig van nagyobb befolyással ellátott egyén, ki befolyását saját érdekének kielégítésére felhasználni ne igyekeznék.

Miután minden országos vállalat a kormány kezén megy keresztül, s mert a kormányférfiak vannak azon helyzetben, hogy minden ily kínálkozó nyereséges vállalatot leghamarabb észrevegynék, azonnal igyekeztek U az alkalmat felhasználni, és lettek kormányférfiakból Geschäft emberekké, államhivatalnokokból üzerekké, amely kapzsiság végre annyira ment, hogyha t. i. magától nem jött, – tehát ők indították meg a geschäfteléseknek tarka és zűrzavaros menetét, csináltak alkalmakat arra, hogy nyerészkedhessenek, társulatokat, intézeteket, vasutakat stb., melyek óriási összegeket hoztak be az illetőknek, de mert nem a szükségességből folytak, hanem erőltetés útján jöttek létre, tehát annál nagyobb kárára voltak az országnak és a közönségnek. És ez üzérkedési munka annyira fajult, hogy ma már, 1872-tőben, a kormányt egy másik czímen „vállalkozók consortiumá”-nak is lehet nevezni, s hogy e szellem annyira bevette magát a társadalom minden rétegébe, hogy a fővárosban úgy mint a vidéken egyre foly a szédelgés, a társulatok alakulása és bukása, s az ezekkel összeköttetésben levő vagy az ezekből kifolyó csalás és lopás.

Az erőszakolt vagyonosítás nyomai már is igen leleverő és szomorító jelekkel kezdenek mutatkozni ország-szerte. A példa, melylyel a felső körökben előre mentek

átszivárgott az alsóbbakra is, és mintha a jelen korszak a hübele Balázs meggazdagodás korszaka volna, sokan abban kezdik hagyni a becsületes keresetmódot s helyeket, alkalmakat keresnek maguknak, hogy könnyebb módon keresethez juthassanak, s így lassan-lassan speculációvá válik minden, a privát becsület épen úgy, mint a hazafiség.

A kormány példáján okulva haladnak a kinevezett bíróságok is, és míg látják azt, hogy a kormány pártkérdést csinál mindenből, s csakis a jobboldali egyének részülhetnek nála előnyben, a bíróságok is azt hiszik, hogy kedves kötelességet teljesítenek az által, ha szintén így járnak el, és pártszempontból ítélik meg az igazságot. Már maguk az ügyvédek annyira vannak, miként nem tudják, hogy mikor számíthatnak bizonyos perek megnyerésére, mikor nem, most először azt kell figyelembe venniök, hogy: kivel szemben folytatják a pert, 2-szor, hogy milyen gondolkozású bíróság előtt, 3-szor, hogy bal- vagy jobboldali ügyvéd védelmezi-e az ellenfelet? Ez a három kérdés a fő, és csak negyedik sorba helyeztetik a törvényt.

Hogy mi történik aztán akkor, ha a bírói hatalommal ily igazságtalanul visszaélő bíró felsőbb helyre bevádoltatik? – semmi. Ha pártszempontból követi el az igazságtalanságot, jutalomra számíthat.

Midőn aztán az illetők sérelmeikért sehol sem találnak orvoslatot, a sajtóhoz, a nyilvánossághoz folyamodnak, midőn legtöbb esetben elhangzik a panasz, melyet ott emelnek, miután azt csakis az ellenzéki lapok veszik föl, a kormány pedig a közvéleményre se valami sokat ad már, ismervén erejét, melylyel e közvéleményt ha nem egészen is, de nagy részben oda terelheti, ahová neki tetszik.

Ellenőrzés e szerint semmi oldalról nem várható. A kormányt nem ellenőrzi a többség, az alsóbbrendű hivatalos közegeket, ha pártkérdésről van a szó, nem ellenőrzi a kormány, ezen szempontból kiindulva azt lehet mondani, hogy majdnem korlátlan a bíróságok önkénye, s napról napra fejlik nálunk a fejtelenség, az anarchia.

Eddig a sajtó mégis csak tett valamit, habár nem

sokat is, de a legújabb trónbeszédben már jelezte a kormány, valamint a fölratban az országgyűlés, hogy a sajtót is szabályozni, vagy jobban mondvá, a sajtószabadságot is korlátozni akarja, noha a 48-diki törvények már maguk is eléggé korlátozzák azt, és sok tekintetben Drá-kóiak.

Ha a sajtó is el lesz némítva, egész féktelenséggel megindulhat a gazdálkodás, és lehetetlen előre megmondani, hogy mindez aztán hol érrendi el a végét.

A kormány pártszempontból kiindulva kapacitálta a többséget, hogy bizonyos tekintetekben szabadkezet kell engedni a kormánynak, különben nem fejtheti úgy ki erejét a többség érdekében, mint kifejthetné. A többség ezt helybenhagyta és elismerte, melynek az lett a követke-zése: hogy a kormány nemcsak bizonyos tekintetekben, hanem majd minden tekintetben korlátlanul működhetik, s míg ez egyrésztől kimondhatlan nyomást gyakorol az ellenzékre, másrésztől dédelgeti a többség embereit, s míg egyik oldalról felhangzik a panasz, a másik oldalról felhangzik a megalégedés, és ott vagyunk, hogy a nemzet egyrészenek kielégítése, a másik rész rovására gyakorol-tatik, hogy az egyik, a magát megadott rész boldogulása példát nyújtson amannak is az önmegtadásra.

Ez a rendszer persze politikai szempontból gyakorol-tatnék így, ha a pártpolitika leple alatt aztán, mint bozó-tokban a prédára leső vadak, az önhaszonlesés civilizá-torai nem várokoznának, s a pártpolitika egyéni politikává nem fajulna és pedig annyira, hogy senki se nézzen mást, csak a maga hasznát.

Hogy ez a politika gyarapítja és ritkítja az ellenzék sorait, az nagyon természetes, sőt ha hosszasabban is így haladnak a dolgok, az ellenzék tökéletes elnyomására is ki-látásunk lehet, s mintegy teljesülve leend a jobboldal vezérférfiainak ama vágya: hogy egyedül ők lesznek urak a hazában. A pártpolitika diadalmaskodhatik. De mi lesz aztán ebből? A már korlátlan és ellenőrizés nélküli ural-kodáshoz szokott kormány, ha nem lesz „ellenzékpusztí-

tási ürügy” – így fog-e uralkodni akkor is? Nagyon természetesen, mert ezen megszokott jót nem ereszti ki a körmei közül. Így fognak-e ítélni a bíróságok, így fog-e haladni az üzérkedés? – Ige», sőt még korlátlanabban, mert nem leend senki, akinek vétőjától, tiltakozásától tartathatnának, és megindul majd a rémséges gazdálkodás! Csakhogy a részrehajlás nem pártpolitika leend azután, hanem társadalmi fekély.

Számított-e erre a kormány, midőn a jelen gazdálkodási rendszert megkezdte? Számított-e arra, hogy az ellenzék ily erőszakos elnyomásával nem a hatalom, hanem a társadalom felbomlása fog bekövetkezni? Számított-e arra, midőn egyedül ezen többség akarátát tartá a házára nézve üdvösnek, hogy ha aztán e többség a féktelenségre fajul, a hazának megsemmisítését idézheti elő, s hogy prédája leend más hatalomnak miután szívéből a haszonlesés ki fog ölni minden más érzelmet, s a nemzeti féltékenységet is?

Nem tudjuk számított-e a többség erre, de ennek más vége nem lehet ezen az utón, mint a tökéletes felbomlás.

Lehet különben, hogy a többség előrelátó, mint a történelem eddigi nemzetei voltak, s lehet, hogy bírja azt a titkot, miként lehet egy lefelé rohanó szekeret egyszerre megállítani; hogy a lefelé rohanó mint kapaszkodhatik meg a levegőben; és hogy az erkölcstelenségnek indult társadalom, hogy változhatik át egyszerre erkölcsössé? Hiszen a találmányok korában élünk és lehet, hogy a többség vezérférfiai feltalálták ezt a titkot; – mert ha fel nem találták? félek, hogy minden jó akaratuk mellett is tévúton vannak, s hogy midőn maguk úgy elveik biztosítását látnák mintegy valósulásához közeledni, hogy épen akkor áldozzák föl azokat, és pedig hazájokkal együtt, mert az erkölcstelenség sem nagygyá, sem hatalmassá nem tett még nemzetet. Most pedig az erkölcstelenségben benne vagyunk.

Azok, kik e sorokat évek múlva olvassák, talán már

tudni is fogják a jelen kormányrendszer következését, mi ha így halad: nagyot, de nagyon szomorú leend. Amde, amint munkánk elején is kifejeztük, mi nem hihetjük még e nemzetnek halálát, s a sors, mely annyi vészen keresztül vezette már, ismét találhat föl számára valami szerencsés véletlent, mely a jelen többség férfait is felrázva a tévedés veszedelmes delíriumából, visszavezetendi az igaz útra.

Szerencsés véletlent mondunk, mert hogy a jelenleg uralkodó arisztokrácia magától tenné azt, nehezen mérnök elhinni, még akkor is, ha Lalan saját szemekkel látók, annyira nagy okunk van az arisztokrácia hazafiságát kétségbe vonni, s mi úgy hiszszük, hogy a nemzet ezen «sztálya nem valami nagy bajjal lehetne arra rávehető, hogy nemzetiségéről egészen lemondjon. A történelem legalább példákat hoz föl erre. Voltak idők, midőn a magyar arisztokrácia alig ismerte a magyar nyelvet és külföldön fecsérelte el minden pénzét és idejét; sőt volt idő, és pedig a Mária Terézia uralkodásának korszakában, midőn már magyar szokásait is kezdé elhagyni s egészen a német udvarhoz alkalmazta magát. A legtöbb mágnás most is németül társalog egymásközt, és mintegy hivatalos lapjának a Pesten megjelenő német lapot, a „Pesther Lloyd”-ot tartja. A magyar irodalmat és művészetet feltűnően nem pártolja, sőt lehet mondani, hogy saját hazájában is a külföldnek él. Az ő nemzetisége a családi fa, s bár azt hinnők, hogy ez a fa Magyarországon vervén gyökeret ennek is terem, – de csalódunk, mert ágai kifelé hajolva, kifelé hullatják gyümölcseiket. Ez a fa ápoltatik a nélkül, hogy környezetére csak a legkisebb gond lenne fordítva, s Magyarország valóban oly erdőhöz hasonlít, melyben az ily kimagaslotak a többit elnyomván cserjékké törpítik. Ha tehát ezen arisztokratikus kormány a nemzeti jellemet és erkölcsöt, miután ezen nemzetre nem pokat ad, – tehát csak másodrendű dolognak tartja, azon még csak nem is csodálkozhatunk, valamint azon sem, hogy: ha érdekei a nemzeti erkölcs rovására elégittehetnek

ki, tehát azt az erkölcsöt érdekeiért nagyon hamar kész fölláldozni.

És ezen érdekekből kifolyólag az is természetesen következtethető, hogy az arisztokráciának különösen érdekében áll, az osztrák kormány uralmának fenntartása, miután a kölcsönös támogatás mellett az ő uralmuk fenntartása is biztosíttatik, holott ama külső befolyás és nyomás nélkül igen könnyen megtörténhetnék, hogy Magyarországon a demokraczia jutna uralomra, míg így ennek fölemelkedését ama kölcsönös ölelkezés lehetetlenné igyekszik tenni, s egészen elfogván a növényzet ezen részétől a napot, a folytonos árnyékban csakis tengődni engedi azt.

Egy szerencsés véletlennek kell tehát, hogy a népeinyomás ezen politikája megszüntetessék, miután, hogy maguktól szüntetik meg, azt az illetők érdekétől várni nem lehet.

És most már pártszempontból tesszük a következő megjegyzést, helyes felfogásunkat mintegy igazolni akarván az utókor előtt;

Mi azt hisszük és meggyőződésünké avatta már föle hitet a tapasztalás, hogy: a jelen politikai mozgalmak, a pártoskodások, a gyűlölet magvainak elhintése, pusztán két érdekből, úgymint: az arisztokrácia és a demokraczia érdekeinek támogatásában történnek, és minden más ezen két hatalmas folyónak csak mellékágaiként tekinthető.

Magyarországban jelenleg nincs más kérdés, mint az arisztokraczia, vagy demokraczia életének kérdése. Innen minden politikai súrlódás és a szívekben felkorbácsolt mindazon ellenszenv, mely érzi, hogy ez a két, egymással soha ki nein békülhető elem életkérdése az, mely a fölszínen forog. És ez a két elem az, mely soha de soha, nem olvadhat egymásba, s egyiknek uralma, csak a másik elnyomásán alapulhat. Annyiban különbözik azonban e két elem küzdelme az angol tory és whig küzdelemtől, hogy t. i. az angol tory nem szorul idegen hatalom beavatkozására, és a demokraczia elnyomásával nem veszélyeztetné az angol nemzet életét, míg ez idegen hatalomra levén szo-

rulva tökéletes diadala, a magyar nemzet életének megsemmisülésével egyértelmű.

És az ekként elmondottakból következtethető most már, hogy miért nem irtózik a kormány uralmának fenn tartása céljából a magyar nemzet erkölcséhez is hozzá nyúlni.

Lehet ugyan, miként azon képzelődésben él, hogy: ha uralma tökéletesen biztosítva leend, s nem kényszerítetik többé arra: hogy ily eszközökhöz is hozzá nyúljon, tehát az erkölcsiséget ismét vissza fogja régi kerékvágásába terelni; – csakhogy alkalmasint csalódnai fog, mert el-késik.

Ha egyszer ki lesz tépve e nemzet szívéből a hazaszeretet és a nemzetiségéhez való ragaszkodás; esnem leend más célja, mint a meggazdagodás, más ragaszkodás, mint a haszonhoz, a pénzhez való ragaszkodás? – hát bizony-bizony nem fogják azt szívébe visszaültetni többé soha, különösen pedig nem azok, akik e fajta növénynyel maguk sem bírnak. És mert az elnémetesítés úgyis mindig legfőbb vágya volt azon hatalomnak, melynek támogatását az arisztokraczia az éledni kezdő demokraczia ellen felhasználja, s mert eddig csakis a hazaszeretet s a nemzeti-séghez való ragaszkodás szolgált védpaizsúl az ellenünk használt fegyvereket illetőleg; – most ez kiöletvén, a paizs megszűnik lenni, s a fegyvert kényük-kedvük szerint alkalmazhatják ellenünk.

És ha, – amint reméljük – hogy történeti érdekességénél fogva ezen könyvünk az utódok kezébe jutand, legalább az előtt aki olvasni fogja, igazolva lesz az ellen-zék nemes törekvése, mert ha a „szerencsés véletlen” – be nem következik, már akkor meg fogják látni irtóztató nyomait a jelen politikának.

Ennyit pártszempontból, és most már fogjunk a tények pártatlan és történelmi elsorolásához.

1869-ben Buda-Pesten úgy ütöttek ki a választások, hogy Pestnek 5 közül 3 ellenzéki képviselője lett. Ezen esetet mindjárt fel is használták az ellenzéki lapok, s egész

lelkesedéssel hirdették a főváros intelligens népének ezen nyilatkozatát, mely hárommal kettő ellen, a jobboldal által üzött politikát elítéli; s bár az országban nagy többsége lett a Deák-pártnak, a fővárosban vallott ezen kudarcz mégis bántotta azt, és genírozta a világ előtt, hogy a központ ellene nyilatkozik, s hihetőleg még akkor feltette magában, hogy erről a jövő választások alkalmával tenni fog. Egyáltalában nem akarta, hogy lakmározása közepett, mint Bankó szelleme, ez a fővárosi ellenzéki többség jelen legyen. Oly intézkedéseket nézett ki tehát előre, mely e többséget, habár a szívek érzelmén és gondolkodások modorán nem változtathat is, – de mint tényezőt, a diadalra lehetetlenné tegye.

Az új törvényjavaslatot nem szavazhatta meg az országgyűlés, hanem azért nem hagyta magát zavartatnia a kormány, hogy az új összeírásokat ne az új, (el nem fog adott, s így a törvényt tökéletesen kigúnyoló intézkedéssel) törvényjavaslat értelme szerint foganatosíttassa, mely oly alkotmányértés és törvénytíprás volt részéről, hogy tán vád alá helyeztetést és elítéltetést vont volna maga után minden v a l ó d i l a g alkotmányos államban.

Így kezdődött tehát ez meg, Buda-Pesten, s így azt kellene hinnünk, hogy ez egy intés volt a vidéknek (ahol t. i. az összeíró bizottságok többnyire jobboldaliak voltak) miként a törvényt megtartani nem csakhogy nem szükséges, de aki az igazságszolgáltatás legfőbb őrének kegyét megakarja nyerni, az épenséggel a fennálló választási törvények ellen cselekedjék. Ezt kellene hinnünk, ha t. i. a vidéki összeírások a fővárosiakkal nem egy időben, és a törvénytelenységnek egyforma alapján indulnak meg vala, mely tény tökéletesen félretéteti velünk „a példa után” indulási hitet, és bizonyossá tesz a felől, hogy: ezen összeíró jobboldali bizottságok épen nem saját felfogásuk és a fővárosiak példája, hanem egyenesen felülről érkezett titkos utasítások után működtek, amely titkos utasítások a törvények ellen, magától a végrehajtó hatalom fő őreitől

kell, hogy igen gyászos világitásba helyezze az ország állapotát.

Oly helyeken, az az oly kerületekben, melyekben erős küzdelemre lehetett számítani, a bizottságok minden tartózkodás nélkül pártjuk előnyére működtek, és a példát látva, tehát több helyen a baloldaliak is, ahol t. i. ilyen baloldaliak léteztek, mint Hevesben, hol a tiszánánai kerület választása bizonyos okokból elnapoltatván, s így a megyei ellenzék vezéreinek alkalmán lévén az ország minden részében folyt jobboldali s a példák után (néha baloldali) összeírók eljárását tanulmányozni, s most itt az összeíró bizottság szintén baloldaliakból állt, tehát egyenesen odautasított, hogy a jobboldalról csak annyit írjon be, amennyi t. i. az ellenzéki jelöltet nem genírozhatja, az összeírás aztán persze, hogy úgy ment, miként az ellenzék részéről a nem jogosultak is beíratk, a jobboldal részéről pedig a jogosultak se íratk be, csak egy bizonyos meghatározott számig, mely szám t. i. a választást nem teheté kétségessé.

Es ez az összeírás a jobboldaliak által megindított példák nyomában haladt, sőt nagyon is természetes, hogy aztán az ellenzék is megragadta az alkalmat, ahol t. i. az ő kezébe volt adva a gyepelő szára.

De hogy mindjárt a buda-pesti összeírásoknál kezdjük, legelőször is a Teréz külvárosi összeírást említjük meg, hol az ellenzék részéről Jókai Mór, Magyarország legnépszerűbb írója, a jobboldal részéről pedig: Radocza János, egy egészen ismeretlen ügyvéd volt a képviselőjelölt. – Jókai Mór az elmúlt országgyűlésen már képviselője volt e városrésznek, és a választók többsége most is a legnagyobb lelkesedéssel ragaszkodott hozzá, míg Radoczáat alig ismerte valaki.

Nagyon természetes, hogy a szabad választásoknál maga az egyéniség is igen sokat határoz. Jókai »Mór a nemzet kedveltje és köztiszteletben álló egyéniség, ki egy korszakot alkotott a magyar irodalomban, gyönyörű megnyerő alakkal és kitűnő szónoki tehetséggel, egyik leg-

nagyobb nagyja az országnak, kire büszkén tekint a hazamin-den fia; s ime vele szemközt egy ismeretlen törpeség, ugyan-annyi hiányokkal, mint amennyi előnyökkel Jókai bír.

Hogy lehet aztán itt arra számítani, hogy: Radocza Jánost a meggyőződés fogja megválasztani Jókai ellen? Ahol a meggyőződés annyira erős és a fogalom annyira tiszta, hogy már semmiféle szónoki tehetség és nagy név nem lehet hatással, ott mindenesetre az intelligencia, az értelem játsza a főszerepet, s föltéve, hogy a Teréz külváros lakói is oly⁷ erős meggyőződéssel és oly tiszta fogalommal bírnak, azt is fel kell tennünk, hogy annyira intelligensek.

Ámde ezt a Teréz külváros lakóiról feltennünk lehetetlenség, lehetetlenség pedig azért, mert az értelein értelmesen is szokott cselekedni, az pedig, hogy országgyűlési képviselőül, oly helyre t. i., hol a választók érdekét a képviselő fogja képviselni; – ne a lehető legértelmesebb, de egy egészen közönséges tehetségű egyén választassák meg, – nem az értelemhez tartozik. Már magával az értelemmel jár az, hogy semmi esetben s nem szereti magát com-promittáltatni, vagyis olyat tenni, ami értelme ellen tanús-kodik; és miután az értelem azt parancsolja, hogy egy ilyen hely betöltése a legeszesebb és érdemesebb emberre bizassék, tehát az értelemnek épen ellenkező jele az, ha t. i. épen az ellenkezőre bízatik; vagy ha például Radocza lenne a Teréz külváros legeszesebb és érdemesebb embere.

Es ime, mégis őt tüzték ki jelöltül, Jókaiival szemközt, holott mindenki meg lehetett róla győződve, hogy Jókainak első fellépése is képes Radocza ellen hangolni a kedélyeket.

Erről meg is voltak győződve; s hogy mégis egy Radoczáat léptettek föl, azt azért tették, mert tudták, hogy az ő emberük, szavazatát úgyszólván arra adja kité az a kormány, mely befolyását itt t a legnagyobb mértékben gyakorolja, elébe állít. Más részről pedig a kormánytól függő hivatalos egyének egész táborát parancsoltatott elő szavazónak, mely hogy gépiesen fogja szavazatát a jobboldali jelöltre adni, ezt is előre tudták a sugalmazottak. A kormány

részéről bátran fel lehetett volna tehát állítani képviselőjelöltnek akárkit, miután a választóknál az értelem vagy érdekeltség helyett, csakis a felső befolyás határozott, s így az eszesebb embereket inkább oda rendelték ahol t. i. a választókra hatni is kellett, s ahol a választók nagy részét nem hivatalos szolgák és személyek képezték.

Hogy tehát Pesten az új kormánypárti jelöltek a Józsefvárosi kivételével igen korlátolt tehetségű egyének voltak, annak okát röviden abban kell keresnünk, hogy t. i. itt oly intézkedések tétettek, melyek épen semmi tehetséget nem igényeltek a képviselőjelölt részéről.

Az 1869-iki szavazók névsora után ki lehetett számítani, hogy hány szavazóval kell kevesebb az ellenzéki, és hányval több a jobboldali részről, ha t. i. a jobboldali jelölt megválasztatását bizonyossá akarják tenni. És aztán ezen számítás után indult meg az összeírás.

Pesten.

Kaufmann József névalírással (kinek alkalmá volt az összeírásnál történt visszaéléseket szemügyre venni) egy német röpirat jelent meg akkoriban, mely a Terézvárosi összeírásnál történekről beszél, neveket említvén, mely nevek tulajdonosai illető író se meg nem czáfolván, se magukat nem igazolván, az előadottakat kénytelenek vagyunk mint hiteleseket tekinteni, annál is inkább, mert köztudomásilag ezekhez hasonló számtalan dolgok követték el, melyek mai napig is a közönség száján forognak, és tanukká! igazolhatók; ámde azt hisszük, hogy tanukra épen nincs szükség, miután, hogy az összeíró bizottságok így jártak el, – mert nem képes – maga a kormánypárt sem igyekszik tagadni.

A röpirat szóról szóra így szól:

„A terézvárosi összeírásnál egy részrehajlatlan bíró a hivatalnokok sokaságára czélozva így szólt: „Ezek kiségitenek bennünket.” És fájdalom, de jogosan tehette e megjegyzést, mert egy többől, mint 300 hivatalnokból álló phalanx fegyvereztetett föl szavazati jeggyel.

Most mondja még valaki, hogy Magyarorszáiban az intelligencia csekély számmal található!

Különösen a vasútnak tartott föl a szerencse, az értelmiségnek ily fényes eredménnyel szolgálatára lehetni, s valóban minden várakozást felülmúlt, s hogy csak egy esetet beszéljünk el, íme álljon itt a következő: Ugyancsak onnan került elő egy ember, ki három hónappal ez előtt dobverő volt az Asbóth-féle zenekarnál, három hónap alatt azonban az értelmiségnek egy oly fokára emelkedett, hogy egy 840 forintnyi évi fizetéssel járó kinevezési okmányt mutatván elő (a vasúttól) szavazójegyet nyert, és az értelmiség osztályába soroztatott. (Holott hírlapírók, ügyvédjelöltek, tanárjelöltek, lapszerkesztők stb. kik 3-4-szer annyi fizetést bírtak fölmutatni, nem vétettek be a szavazók közé, hat. i. az ellenzékhez tartoztak.)

A központi összeíró bizottság az iparosoknál 10 frt. 50 kr. jövedelmi adót szabott meg a szavazati jog alapjául. (Eltekintve a 48-iki és tényleg létező törvényektől.) S bár a bizottság ezt csak is törvény bitorolva tehetette, ezen jelzésével még nem elégedett meg. íme egy eset:

Kohn M. H. úr ellenzéki, a küldöttség előtt megjelenve előmutatta adókönyvét, mely 17 frt. s néhány krajczár jövedelmi adóról tett tanúságot; „hallja” – monda azonban a nagyérdemű küldöttség – „Önök ám be kell bizonyítania azt is, hogy mester, és hogy segédekkel dolgozik.” És Kohn úr, ki a múlt választásnál feltartóztatlanul élt ezen polgári jogával, kénytelen volt iparkönyvét elhozni, – míg mások ezt megelőzőleg is, és azután is (hat. i. jobboldaliak voltak) adókönyv, iparbizonyítvány és dolgozókönyv nélkül hozzájutottak a szavazati jegyhez, mi után Schmidtlechner, Herz, Klemens és Schweiger urak jót álltak értük. És az ily bizonyíték hitelességét csak senki se fogja kétségbe vonni.

Vagy az adókönyvnek, vagy az iparkönyvnek kellett volna tehát bizonyítékul szolgálni, – de miután a központi bizottság az adókönyvet választá, az összeíró küldöttségnek nem volt tehát joga e mellett még más bizonyíté-

kokat is követelni, s ha még is tette, pártkülönbség nélkül kellett volna tennie, és pedig egyik embernél úgy mint a másiknál. Ettől a z o n b a n távol volt.

A küldöttségi részrehajlatlanságból a következő eset is egy igen erős adagot tartalmaz: Az élő bizonyítványok, u. m. Klemens, Herz, Schmidtlechner és Schweiger urak, jóállásaik mellett számtalan egyének adattak szavazati jegyek. Az általuk pártolt egyéneknek se adókönyve, se semmiféle bizonyítékra nem volt szükségük; és csakis így történhetett, hogy Lobi Lajos úr adókönyvére, és egy nappal később, látogató jegyére k ü l ö n - k ü l ö n szavazati jegyet kapott.

A Klemens, Schmidtlechner, Herz és Schweiger urak óriási ismeretségének köszönhetjük, hogy igen sokan részesültek azon szerencsében, miként más külvárosokban is szavazati jegyhez jutottak, és pedig azon bizonyítványok erejénél fogva, melyek a Terézvárosban vé l e t l e n s é g - ből föl föl nem mutattattak, s így a küldöttség által a szokásos jeggyel el nem láttathattak.

Schweiger úr különösen szerette magát észrevétni: Megjelenik ugyanis a küldöttség előtt egy hivatalnok, előmutatván kinevezési okmányát, mely 650 forint évi fizetésről szól. Schweiger úr megtekinti és így szól: hogy valaki választó lehessen, ahhoz 840 forint évi fizetés szükséges. Nincs önnek több fizetése, például: szálláspénze? Igen, – monda a hivatalnok, – szálláspénzem 200 forint. – Na az már más! – kiáltá Schweiger úr, – kérem ezen urnák a jegyet kiszolgáltanni.

És most már azt kérdezzük: vajjon hitelesebb-e egy hivatalnok szava, mint városi polgár szava? Jogában állt-e a küldöttségnek, a hivatalnok ezen, és pedig édes erőszakkal kisajtolta kijelentésére, hogy t. i. 200 forint szálláspénze is van, – ami ugyan a kinevezési okmányba nem volt bevezetve, – a szavazati jegyet kiszolgáltanni.

Grünbaum és Weiner urak szolgaszemélyzetük nagyrészt ellátták (így) szavazati jegyekkel. (A létező törvények ellenére.) Oly polgárok pedig, kik több segéddel dol-

goztak, de 9 írt. 93 kr. jövedelmi adót fizettek, nem kaptak szavazati jegyet.

Hogy a főváros polgárai mennyire alá vannak vetve a nyerserő és önkénykedésnek, bizonyosságul szolgál a központi bizottság elnökének, Havas Ignácznak azon rendelete, mely az adóhivataloknak megtiltja, hogy jövedelmiadó bevallást bevegyenek, s az összeíró bizottságokat pedig utasítja: hogy akik nem 1871. mutatják be jövedelmiadójukat, azoknak a szavazati jegyet ki ne adják.”

Ennyit a röpiratból.

Nemkülönben köztudomású dolog, hogy az állam-Vasuti hivatalnokok felszólítottak, szavazati jegyeiket kivenni, és ezen polgári jogaikkal élni. S az igazgatóság ezen felszólítást mintegy parancsszerűleg adta ki, melynek következtében voltak ellenzéki érzelmű hivatalnokok, kik meggyőződésük ellen szavazni nem akarván, az ellenzéki jelöltre pedig szavazni nem mervén, már jó előre betegnek tetették magukat, kiknek azonban később jutott eszükbe e kibúvási ürügy, mert már nagyon feltűnő lett volna, tehát föl nem használhatták, s így kénytelenek voltak (nehogy pedig kenyérkeresetüktől elmozdíttassanak) meggyőződésük ellen is bár, de szavazni.

Az ellenzékiek az által, hogy tőlük különféle bizonyítványok követeltettek, és pedig olyanok is, melyek nehezebben voltak megszerezhetők, annyira zaklattattak, hogy igen sokan, csakhogy e zaklatást kikerüljék, készek voltak lemondani szavazati jogukról, és az ilyenek száma százakra ment; s mert kifogás nélkül alig írtak be valakit, sokan már a megjelenéstől is irtóztak, s csakis a szilárdabbak és határozottabbak voltak azok, kik szembe szállva minden szekatúrával, addig jártak, míg szavazójegyeiket ki nem kapták; ellenben a jobboldaliak nemcsak hogy legtöbbszörre kifogástalanul, de igen gyakran jogtalanul is beírtattak. így történt aztán, hogy az ellenzéknek majd ezer jogos választója hagyatott ki, a jobboldalhoz pedig majd ezer jogtalan választó íratott be.

És bár a központi bizottság a nyilvánosság útján

az 1848-diki választási törvények szerint rendelte el az összeírást, mégis így folyt ez Pestnek mind az öt városrészében, s így a nyilvános mellett okvetlen kellett titkos utasításnak is létezni.

Mint meg nem czáfolt, tehát hiteles adatot, feljegyezhetjük magunknak a következő esetet is, melyei az „Elnőr” című ellenzéki lapban olvastunk:

Az összeírásoknál fölmerülő visszaélések kifogyhatlan olajos korsót képeznek. Mindenki tud újabb és újabb adatot, melyek szomorúan illusztrálják, hogy miért kellett Pest városa összeíró központi bizottságát csupa jobboldaliakból összeállítani. Mi egy furcsa adatot jegyzünk föl. Van a Terézvárosban egy jobboldali végrehajtó bizottság, mely az összeírásoknál oly hatalommal bír, hogy kiveheti bárki számára a szavazatjegyet, noha a törvény értelmében személyesen kell érte jelentkezni. E bizottság összeírta a Terézvárosban lakó hivatalnokokat s kivette számukra a szavazati jegyet, sőt oly előzékeny, hogy többeknek szállására is elküldi. Egy ismerősünktől hallottuk, hogy tegnap nagy meglepetésére kap egy levelet, melynek borítékán ez áll: „A terézvárosi jobboldali végrehajtó bizottság, király-utca 49. sz.” Ismerősünk kíváncsian bontotta föl, s azt az udvarias kérelmet találta benne, hogy legyen szíves a nevezett helyen megjelenni s szavazatjegyét átvenni. El is ment, s ott már rendben volt szavazatjegye, a mit át is adtak neki. A jegyre azonban ott állt rányomva: „R a do cz a-pár t.” Ezenkívül kedveskedtek neki Radocza arczképével s a nagy férfiú monogramjával, egy állandó belépti jeggyel a terézvárosi deákpárt értekezéseire, stb. Ismerősünk használni fogja a szavazati jegyet, de nem Radocza dicsőségére.”

Es ez így ment minden városrészben, de nehogy az adatok ismételjék magukat, csakis néhányat fogunk megemlíteni innen onnan.

„A józsefvárosi összeíró bizottság előtt, Kiss Péter állítólagos ügyvéd, a ki a tömő-utczában lakik és háziúr, belép a lovardába. (Itt volt a helyiség.) Az összeíró bizottság részéről ismerős mosolygás fogadja. Kiss Péter oda lép az elnökhöz, zsebébe nyúl, papirt vont ki belőle s titkolódzó arczczal, de mégis oly hangon, hogy a körülállók meghallhatták, így szól: – „íme elnök úr «lhoztam a liztát, a mint parancsolni méltóztatott. A kik e liztára fel vannak írva, azok fognak a tömő-utczából velünk szavazni.” Ko lett erre aztán arezok elfintorítása az ügyetlen jóbarát

buzgalma miatt a jobboldali urak részéről, míg a Csernátony-pártiak jóízű kaczagásban törtek ki Kiss Péter uram malapropos szolgálatképességére, a ki összetévesztette a Steiger-párt és az összeíró bizottság elnökeinek becses személyeit. – Szintén a józsefvárosi összeíró bizottság előtt történt a következő is, épen akkor, midőn elhatározták, hogy a választó-képesség igazolását személyválogatás nélkül mindenkitől megkívánják, Petróczy úr, lovász a nemzeti lovardában, a ki az istállókra felügyel, beállít és szavazó jegyet kér. Az elnök kérdi, hogy mily alapon akar szavazni? – „Fizetésem alapján” – válaszolt a lovász úr – „van 900 frt. évi jövedelemem.” Az elnök kéri, hogy ezt adókönyvvel vagy más okmányokkal mutassa ki, miután az elv kimondatott, hogy bebizonyítatlanul az összeíró bizottmány semmit sem hisz el. Ekkor felállanak az összeíró bizottság tagjai közül Molnár Endre és Auspitz Róbert urak, és azt állítják, hogy ők garantirozzák, miszerint Petróczy urnák csakugyan van 900 forint fizetése. A furcsa garancia elfogadtatott bizonyítékul, Petróczy úr 900 frtja ekképen garantirozva lévén, szavazó jegye kiállítatott, neve a szavazó lajstromba bevezettetett, szavazati jogának alapjául azon rovat választatván, a mely fölé ez a szó van írva: „értelmiség”. Petróczy úr lovai ezóta felette büszkék.”

– Írta a „Hon” – című lap, mely szintén kétségbe nem vonható hiteles adat, miután az illetők által meg nem czáfoltatott, holott ily esetekben, midőn t. i. ily erős pártküzdelemről van szó, maga a tactica sem engedí, hogy az efélek, ha nem valóságok, czáfolatlanul maradjanak.

Egy Bayer József nevezetű czipész, kinek Pesten a párisi utczában nyílt boltja van, több segéddel dolgozik, és háztulajdonos, azon hitben, hogy az összeíró bizottság tagjai közül őt többen ismerik (a Józsefvárosban) s mert tapasztalta, hogy az ismeretség útján már több barátját is beírták (felelte azonban, hogy azok jobboldaliak voltak) csupán iparbizonyítványát vette magához, és azzal jelent meg a bizottság előtt. – „Hát a munkakönyv hol van? Itt nincs beírva, hogy az úr segédekkel dolgozik.” – Kérem nekem nyílt boltom van, és több segéddel dolgozom, tudják az urak mindnyájan. „Az nem ér semmit. Hozza el munkakönyvét.” – Bayer bevitte munkakönyvét, melyből kitűnt, hogy több segéddel dolgozik. De ez nem volt elég.

Ekkor hivatkozott arra, hogy háztulajdonos. A birtokívet kívánták tőle. Bevitte a birtokívet. Ez se volt elég. Adókönyvét kívánták. – „Be fogom hozni az adókönyvet is,” – monda a sokat zaklatott ember, – „noha az urak ezektől itt,” – ekkor a mellette álló s már szavazati jeggyel bíró jobboldali választókra mutatott, – semmiféle bizonyítványt nem kívántak. De legyen. Azért nem fogom szavazati jegyemet itt hagyni, bár mennyi fáradságomba kerüljön is.” – És végre aztán, az adókönyv alapján beírták.

Az ily tettek aztán kimondhatlanul elkeserítették a kedélyeket.

Aldor Imre, a „Gyors-Posta” politikai napilap felelős szerkesztője, száz forint jövedelmi adót fizetvén, adókönyvével elment a Józsefvárosi összeíró bizottsághoz. Az adókönyv a belvárosból szólt. Elutasították tehát, hogy a belvároshoz tartozik, noha hat hétnél már hosszabb idő óta lakott a Józsefvárosban. Bement a belvárosi összeíró bizottsághoz. Ott visszautasították, miután már nem lakik a belvárosban. Ekkor az adókönyv ellen tettek kifogást, mely nem 1871-ről de 1872-ről szólt. (miután a régít ujjal cserélte ki az adóhivatal). Ekkor bemutatta szerkesztői szerződését, mely szerint neki 4800 forint évi fizetése volt. – Ezt nem fogadták állandó fizetés gyanánt. Végre arra hivatkozott, hogy ezer forint házbért fizet, s e szerint csak kell 840 forint jövedelmének lenni. Nem hittek szavának. Egy rendőrbiztost vett tehát magához, ki elkísérte őt haza, s ott a házmestertől tudakozta meg: Igaz-e, hogy Aldor ott lakik, és hogy ezer forint házbért fizet; – s mikor a házmester, ez a hiteles egyén, igent mondott, s mikor végre belátták, hogy Aldor nem hajlandó abban hagyni a dolgot, kiadták neki a szavazati jegyet.

Kiss Miklós vidéki földbirtokost, ki tíz ezer forinton felül mutatott ki jövedelmet, és állandóan pesti lakos volt, mert nem járt utána annyira, mint fenntnevezett, elutasították.

Mészáros Károly lapszerkesztőt, ki okmányal bi-

zonyította be hogy: 3000 forint készpénze van hirlapbiztosíték gyanánt letéve, mely 5% számítva 150 forintot jövedelmez, holott a 48-iki törvények csak 100 forintot kivannak; – ki 600 forint szállásbért fizetett évek óta, ki több egyénnek ad lapjánál kenyérkereseti módot, – visszautasították; – holott amint fentebb írtuk, lovászt vettek be „értelmiség” – cím alatt, mert jobboldali volt.

A következő sorokat pedig a „Magyar-Ujság” című ellenzéki lap írta:

„A pest-ferenczvárosi összeíró bizottság által készített jegyzőkönyvek hiteles másolata azon documentum, melyre hivatkozhatunk. E szerint a ferenczvárosi választó polgárok lajstromában az „értelmiség” rovata alatt háromszáznál több oly hivatalnok van bejegyezve, a ki se nem ferenczvárosi lakos, sem egyáltalán választó kelléssel fölruházva üres. Úgy volt ez csak lehetséges, hogy az államvasutak üzletforgalmi irodáiból, a dohánygyárból, a kártolyfonodából, a chemiai és a börgyárakból, a közúti vaspályatársaság istálló-telepeiről és a soroksári úton fekvő gőzmalomokból összeszedtek minden képzelhető és képzelhetlen „tisztviselőt,” conductort, hivatalszolgát, házmestert, sőt napszámost is (tessék e szót annak szoros értelmében venni!) ha nem volt volna oly tisztességes ruházatuk, a melyben az összeíró bizottság előtt feltűnés nélkül megjelenhettek, fölöltöztették, s a nélkül, hogy egyetlenegtől adókönyvi kimutatás követeltetett volna, valamennyi akadálytalanul kikapta a szavazójegyeket. Még ei; nem volt elég, becsődítettek egy sereg kenyér nélkül lézengő ügyvédet, s azok számára lakást fíngálán a, ferenczvárosi részben, szintén a Tavaszi-párt növelésére használták föl őket. Elhozták, hogy a „saubere Companie” még teljesebb legyen, a „Magyar-Állam” tördelő szedőjét, Kurfürst Miksát is, ki épen olyan heti-fizetéses munkássegéd, mint Pesten akármelyik. – Tessék már most ezt figyelembe venni bárkinek és visszaemlékezni azon egyes, részint általunk, részint másutt közlött esetekre, midőn ismert, köztisztületben álló egyének utasítottak vissza, részint pedig sok utánjárás következtében íratnak csak be a küldöttség által. Hiszük, hogy ezen és hasonló adatok tudatában egy balpárti sem foe elkeseredni a jobboldali lapok piszkolódásai miatt, s mi értéket sem fog tulajdonítani oly állításoknak, melyek bebizonyítására adatokat fölhozni nem tudnak; míg mi a 1 g finomabb befonásoktól a legdurvább erőszakig – sőt gyilkosságig bírunk ellenekben adatokkal.”

A jobboldali lapok persze minden tényeket (melyek mindegyike „rágalmi” sajtóperre adhatott volna alkalmat, s mely alkalmat az illetők bizonynyal nem szalasztották volna el, ha ártatlanoknak érezték volna magukat) megcáfolni nem bírván, röviden hazugságoknak keresztelték, s szánandónak az olyan közönséget, mely még az ily „otromba hazugságokat” – is elhiszi. – „Bizony szánandó az a közönség amelyikkel úgy bánnak: hogy híveséhez szánandó otrombaság kívántatik,” – írták a baloldali lapok – „pedig elhiheti a legbölcsebb ember is, mert merő igazságok” a melyeket megírtunk.

Az ellenzék szélsőbaloldali árnyalatának egyik pártvezére, Simonyi Ernő „Szombati lapok” című, igen tekintélyes és iránytadó hetilapot szerkesztvén, annak 22-ik száma: „Az összeírások körüli visszaélések”, címmel egy cikket hoz, mely a többek között a következő sorokat is tartalmazza.

„Több helyen magában a fővárosban is új qualificatiókat állítottak föl a központi bizottságok, s elhatározták beíratni mindazokat, akik 840 (Pécs városában meg épen 400) frt. évi fizetéssel járó hivatalokat vagy alkalmazásokat fölmutatni képesek. Ezen qualificatióról a törvény mitsem tud, s hogy ez nem törvényes és tekintetbe nem vehető, azt maga a kormány is elismerte, mert hiszen a belügyminiszter szerencsétlen véget ért választási törvényjavaslatát támogatván, a 48-ki V. tcz. hiányainak kimutatására fölhozta azt is, hogy ezen törvény értelmében egy bank vagy egy gyárigazgatónak, habár 15,000 forint fizetése volna is, választóképesége nincs. Ha a 48-diki törvényhozás, mely az akkori viszonyokhoz képest az értelmiségi minősítvényt meglehetősen széles alapra fektette, és abból a kormány s más egyéb hivatalnokokat mégis kihagyta, bármennyi fizetésben részesüljenek is azok, azt nem feledékenységből tette, hanem szándékosan azért, mert ezeket nem tekintette annyira független, szabad akarattal bíró s azt szabadon nyilvánítható egyéneknek, kikre már hivataluknál fogva a qualificatiót kiterjeszteni kívánatos volna. Hogy ezzel szemben az, hogy egy törvényhatóság maga hozzon ily, a törvényt gyökeresen megváltoztató határozatokat, nem igazolható, törvénytelen eljárás, ezt kétségbevonni senki nem fogja.

Több helyen és különösen városokon a hazában alig letelepedett idegenek alkalmazásukból inert fizetésük után választói

joggal fölruháztattak, az szolgálván ürügyül, hogy hazánkban honosítási törvény nem létezik. Igaz, hogy a Horváth Boldizsár által beadott ügynevezett honosítási törvény nom létezik, képtelenség. Igenis, vannak nekünk honosítási törvényeink, a melyek szerint polgári jogokkal csupán azon idegen ruházható fel, a ki 10 évis lakott Magyarországon.”

Ebből nagyon természetesen az következik, hogy míg azok, kik születésük és családjuknál fogva már évszázadok óta e földből nyerték élető erejüket, s kik vagy kiknek elődeik talán vérükkel öntözték a haza földjét, és pedig lehet, hogy a csak tegnap bevándorlóit idegenek ősei ellen, védve azt, – tehát, hogy azok csapások, s a balsors által elszegényítette, szánalom és segély helyett, még azon joguktól is megfosztatnak, mely megengedné nekik, hogy sorsuk javulását az által elősegítsék; – míg ellenben, a csak tegnap érkezett idegennek, ki lehet, hogy folyton ellenünk küzdött, ki talán most is ellenséges, hogy zsarolási szándékkal költözködött be hozzánk, hogy annak, mert talán a hazánkat elszegényítő műveleteknél pénzre, vagyonra tett szert, hogy neki ezért, mindjárt belépésekor kezébe adatott a fegyver, melyet minden további honfíui érdek nélkül használhat csupán önző céljainak előmozdítására.

Hogy ez nagyon, de nagyon szomorító valóság volt, azt minden ember beláthatja, s bizony-bizony, az oly kormány iránt, mely saját vérei ellen még az idegenekkel is kész összeesküdni, nem érezhet sem tiszteletet, sem rokonszenvet.

És most már azt is képzelné lehet, hogy mily elemek lehettek azok, melyek a kormánynak minden, tehát ezen eljárását is helyeselték. Egy arisztokratának megbocsátható volt, mert hiszen az már régi idők óta az önérdék korlátai közt, a hazaszeretet korlátain kívül neveltetik, s neveltetésénél fogva, s azon eszméknél fogva, melyeket agyába szed, nem is szerethet hazát, melynek lakói nagyrésztben az általa undorral lenézett néphez tartoznak, – holott az ő fogalma szerint az ember csak a mágnásnál kezdődik. – Az arisztokratának tehát megbocsátható,

ha maga mellett így dolgozik, a nép ellen. A papságnak is megbocsátható, – ámde a nép gyermekeit illetőleg oly iszonyúan nagy bűn ez, hogy feketeségét talán még unokáikról sem moshatja le az idő és a feledés keze!

Hogy aztán a pesti összeírásról szóló tudósításunkat befejezzük, megemlítjük még a következő és érdekes apróságokat, melyek az akkori napokban szedettek össze:

„A terézvárosi összeíró bizottság irodájában. Az Összeírás nyilvános levén, beállítottunk a vakok intézetébe, hogy az összeírás menetéről, melyről sok épületes dolgot hallottunk, személyes tapasztalás után fogalmat szerezzünk magunknak.

Nézzük, mik történnek az irodában.

*

Tegnap beállít három testvér, mind a három háziúr. Külön háza van mindegyiknek. Megkérdik az elsőnek a nevét. Elfelejtettük megjegyezni, de tegyük fel, hogy Kovács József. Annak az alapján, hogy háziúr, bejegyzik választónak. Következik a sor a másodikra. Ez, tegyük fel, Kovács András.

– Hja, – így szól valamelyik bizottsági tag – a másik is Kovács, ez is Kovács, testvérek: mind a kettő háziúr nem lehet. – Vissza utasítják.

A harmadik ember is Kovács, az is testvére a másik kettőnek. Ezt beírják minden scrupulus nélkül.

Ez a harmadik t. i. általában ismert jobboldali kortes.

Az ajtó mellett egy hosszú, fekete szakállú ember áll. Véres száju tigris volt valaha. Most azonban jobboldali lett. – Azt mondják, nem ingyen.

Az az ember minden belépőt figyelemmel kísér, s némelyikhez nyájasan hozzá lép, és kezet igyekszik vele szorítani. Az így megtisztelt belépőről aztán tudhatja az összeíró bizottság, hogy ez Jókai-párti. A modern kiadású Judás-csók elárulja, s a túlnyomó számban jobboldali bizottság tudja aztán, minő álláspontot foglaljon el vele szemben.

Egy ilyen megszólított választó, – nevével és adókönyvének számával bármikor szolgálunk – előnyújtja adókönyvét és tele-

pülési okmányát. Az adókönyv kézről kézre jár. Az összeírók összedugják fejeiket. Végre az egyik bátorságot vesz magának s azt mondja:

– Ez az adókönyv nem hiteles, mert v ö r ö s t i n t á v a l van kitöltve.

Az összeíró bizottság egy ellenzéki tagja azt mondja erre:

– Hiszen, uraim, a vörös szín nem von le a tinta hitelességéből. Igaz, hogy többnyire fekete tintával szokás írni, de szokás késsel is, s azt önöknek nem jut eszébe hitelt nem érdemlő tintának declarálni. Vörös tintával írott adókönyv száz és száz van; a vörössel kirótt adót a polgár csak úgy meg tartozik fizetni, mintha feketével volna kiróva. Senki az adóexecutió alól azzal a kifogással nem menekült, hogy veres tintával vetették rá ki as: adót, s ő az ilyen kivetést hitelesnek nem vehette. Fogadják el, kérem, ezt az adókönyvet hitelesnek.

Nem fogadták el, visszavetették. Ha saját szemünkkel nem láttuk volna, azt mondtuk volna rá, hogy hazugság.

Ma délelőtt igen sokan jelentkeztek a beiratkozásnál. A bizottság tiszteletet érdemlő sorrendet tartott, s a ki később jött, várakoznia kellett. Sok később érkezett portentum előre nyújtogatta okmányait. De a bizottság egyik tagja így válaszolt nekik:

– Kérem uraim, mi nem gyakorolhatunk protectiót, itt sokan vannak, akik elébb érkeztek a kik már hosszú ideje várakoznak. Többnyire kezök munkája után élő iparosok, kikre odahaza gyalu, kalapács, kenyeret kérő család vár, kiknek a hosszas itt ácsorgás érzékeny anyagi veszteséget okoz. Legyenek a később érkezettek türelemmel.

A mennyire loyalisnak találtuk e nyilatkozatot, ép oly mértékben meg kellett ütköznünk, a midőn egyszer csak feltáru az ajtó s belép rajta egy magas, tekintélyes alak, fekete, papi reverendában, nyakában egy hosszú aranylánczczal. Az összeíró bizottmány néhány tagja rögtön felállt s előzékenyen oda szólottak az érkezett elébe:

– Szavazójegyet méltóztatik parancsolni?

Két másodpercz alatt készen állt a jegy, s az előbb érkezett iparosok, kik kezök munkája után éjnek, kikre odahaza gyalu, kalapács vár, s kiknek a hosszas ácsorgás érzékeny anyagi veszteséget okoz – várakozhattak hátravonulva, míg a főtisztelendő urat kiszolgálják.

Az összeíró bizottság bizonyára meg volt győződve arról az igazságról, hogy a papoknak roppant sürgős és sok dolga szokott lenni, — ha tán nem is vár rajok kenyeret kérő család.

Végül még megjegyezzük, hogy a terézvárosi összeíró bizottságnak az elnöke ugyanaz a Schweiger, a ki egyúttal a Radoczapártnak is az elnöke.

A két elnökség közül vajjon melyiknek felel meg nagyobb lelkiismerettel?”

És mert azt hisszük, hogy Pestről elég ennyi, mely tökéletesen tájékozta az olvasót, az összeírások körül elkövetett dolgokat illetőleg. Célunk pedig nem terjed tovább, és épen nem akarunk unalmasakká lenni az által, hogy adatokat adatok után halmozzunk össze, melyek aztán tökéletesen kimerítenék az olvasó figyelmét és türelmét, hanem igenis idézünk olyanokat, melyek a többi eljárásokra mintegy világosságot vetnek, s melynek elsorolása után a következtetés már igen könnyű. A kulcs az olvasó kezében van, melylyel az összeírók működési termeibe nyithat, s egy kis képzelő tehetséggel a visszaélések egész tömkelegét maga elé képzelheti.

A főtény az, hogy a bizottságok törvényellenesen működtek, s hogy ezen vagy azon esetben, hogy és mint szegték azt meg? az már többnyire mellékes dolog, s csakis az elkövetett fő bűnt akartuk adatokkal bizonyítani, midőn egyes eseteket elsoroltunk.

A törvénygyilkosság megtörtént, — ez factum!

A vidéken.

Es a fentebbiekhez hasonló módon folyt a gazdálkodás a vidéken is, hol, a többnyire jobboldali hivatalnoktól függő falusi eljáróság segítségével még korlátlanabbul működhetett a hatalom, mint magában a fővárosban, vagy oly városokban, hol mégis nagyobb számmal volt a baloldali intelligencia, mert a hol épen semmi

ellenőrzéstől sem féltek, ott a botrányig mentek a visszaélések.

Fehérmegyében, hol különben még „angyalul” folytak a dolgok, – voltak községek, melyeket meg se kérdeztek, hogy akarnak-e szavazni, nem-e? A bíró és jegyző a bizottság székhelyére ment, és ott beíratta, akit jónak látott.

Voltak helységek az országban, s ily eset számtalan fordult elő; – hol az 1869-diki választáskor volt például csak 208 szavazó, s ez idén nem írtak be csak 135-öt, mint Csernye Veszprémmegyei községben. (Zirczi kerület) mert a község baloldali volt; holott Csesznekben nem volt 1869-ben csak 40 szavazó, és ez idén beírtak 80-at, tehát kétszer annyit, mert a falut jobboldalra bírták terélni.

Inota helysége – (a bodaiki kerületben) azt se tudta mikor volt az összeírás.

Érd községéből legalább 150 egyént fosztottak meg szavazati jogától.

Ámde szóljanak maguk az illetők, kik azért a mit írtak, a felelőséget nevük aláírásával elvállalják:

„Veszprémmegye zirczi választókerületében az összeírás megtörténvén, a jobboldali felszólalások folytán a már összeírtakból is számosat kitörültek. (Mondanom se kell talán, hogy az összeírók mamelukok voltak.*) S ezen kitöréseket, csak a választás előtti napon tudatták, hogy t. i. az illetők ne nyerhessenek időt a maguk igazolására.

Az összeírás máskülönbén is úgy folyt, hogy: Csernye egészen baloldali községben 1869-ben volt 208 szavazó – most volt 135; Csesznek jobboldali községben 30-40 és most lett egyszerre 80 (miután jobboldalivá tették). – Visszatérve a kitörésekre, annyit mondhatok, hogy ezt a szemtelenségig vitték. Az ember vére fellázad

*) Ez gúnynév, melylyel az ellenzék a jobboldaliakat illette.

ha erre gondol: kitöröltek összesen 174 baloldalit, jobboldalit egyet sem. Egyébiránt az adatok folytán elszámlálok egynehány esetet: Csernye 135 szavazója közül kitöröltek: 43-at; Magy.-Sz.-Királyon kitöröltek: 39-et; Dudaron és M.-Szombathelyen – (mindegyikben) 16-ot és így volt ez mindenütt – sőt Német-Szombathelyen csak 3-at hagytak meg. – (A. felelősséget az Írottakért elvállalom: Baditz György.)

Léváról (Barsmegyéből.) Litassy Lajos, ki mint az összeíró bizottság egyik tagja működött, egy igen hosszú levelet küldött be hozzánk, melyből csakis kivonatot közölhetünk: u. m.

„Az 1848-dik évben fiatal koruk miatt nem jogosult kiváltságos nemzedék szavazatképessége a küldöttség előtt kérdés tárgyává sem tétetett. – A hivatkozott L. 2-dik §. e. alatti pontja a 100 forintos jövedelem tekintetében, elvül állította fel a küldöttség, hogy házzal, 4 hold földdel és egy darab szőlővel vagy réttel bíró szavazatképes. En azt követeltem, hogy ha a jobbpártbeli ilyen illetékel beiratik, írassék be a balpártbeli is, de nem hallgattak meg. – Maga a küldöttség rendelte be a községek előjáróit, és ha jobboldali szavazó állt beiratás végett a küldöttség elébe, a bíró bevallása után beírta, így írtattak ellenmondásom ellenére, béresek, kocsisok, juhászok és inasok s más boldogtalanok. Ha baloldali követelt beiratást, nem a baloldali bíró hivatott, hanem elővétel az előbbeni összeírási lajstrom és a kit a küldöttség beírni akart beíratta, akit kihagyatni akart, bármit mondott legyen a helység bírása, be nem vett. Egyrészt tehát a küldöttség helytelen eljárása volt annak oka, hogy alkalmasabb volt a választók száma, de másrészt az is, hogy a választásban a nép nagyobb számban érdekelttévén, többen jelentkeztek az összeírásnál is, mint máskor és végtére valamit tett az azótai népesedés is.

Azonban ha a központi választmány az összeíró küldöttség munkáját, bármily tekintetben, hibás, és hasznavethetetlennek találta, azt helyben hagyta. Nem az lehe-

tett a központi választmány feladata, hogy a *balpárt sorai-ból 1400 szavazót* megfosszon jogától – ellenben a jobb-párt fiatal kiváltságos nemzedéke az összeírásban megmaradjon – hanem az: hogy az összeírást félre téve, kebeléből más, lelkiismeretesb, ügyesb, és tapintatosabb tagját küldje ki – nem olyan Koróda Pál bőrébe öltözött nem kérődző árkádiai barmot. – „

így azonban, ha t. i. a beküldött adatokat mind elé akarnók sorolni, nem lenne annak vége hossza, s maga az adat egy könyvtárt képezhetne, s így az olvasó tájékozása tekintetéből, még egy párt röviden meg fogunk említeni, s a többit akkorra hagyjuk, midőn t. i. a választások leírásába bocsátkozunk, hol ezen tárgyak ismét elő fognak fordulni.

Lehet mondani, hogy Baranyamegyében a baloldali választók egy harmadrésze kitörültetett. A sásdi kerületben egy ellenzéki szavazó jelöltjét éltette az összeíró bizottság előtt, s mert be akarták ezért zárni, tehát megfutott; ekkor pedig pandúrral lelővették. – Képzelné lehet tehát, hogy az összeíró küldöttség mily szellemtől volt áthatva-

A következő sorokat Torontálból írták:

„Május 14-én a megyeházánál a választók összeírásával foglalkozó küldöttség eleibe állítatnak a helybeli kir. törvényszéki szolgák és börtönőrök beiratás végett; – a törvények öre Klekner Rezső kir. alügyész szólal fel mellettök, és kívánja őket, mint királyi tisztviselőket beírni. Igaz, hogy van közöttük kettő, kinek egy negyed volt úrbéri telke van, de ez legfelebb is csak azt bizonyítja, hogy pártfogásból szegényebbek mellőzésével olyanok nevezettek szolgácul, akik másként is megélhettek volna.” Az összeíró küldöttség véletlenül baloldali volt és nem írta be őket.”

Az különben, hogy a börtönőröket, hajdúkat be akarta írni a kir. ügyész, nem fogja meglephetni az olvasó közönség azon részét, mely a jelen választási mozgalmakat figyelemmel kísérte, miután ez az eset majdnem általános volt, s hogy baloldali részről nem igen fordult elő, azt csak annak lehet köszönni, mert a börtönőrök, hajdúk,

stb. többnyire jobboldali parancsol ókkal bírtak, valamint az urasági cselédség is többnyire jobboldali urasággal bírt; mert amint a tiszánánai esetet megemlítettük, később a baloldal sem igen tartózkodott a törvénytelen visszaélésektől sőt egész szenvedélylyel kezdte a, jobboldali példákat utánoztatni.

Hogy azonban mennyire volt meggyőződése a népnek az, hogy a jobboldaltól várhatja hazája boldogítását, példa reá az, hogy t. i. alig volt helység, ahol nem jobboldali volt az előljáróság, pedig olyan helység számtalan akadt, hol t. i. a lakosság egészben véve ellenzéki volt, és csakis a bíró és jegyző volt jobboldali. – Lehet-e tehát képzelní, hogy a bíró, ki épen úgy a népből való, mikor mindenki ellenzéki, ő mégis jobboldali legyen, mintha egészen egy más emberiséghez tartoznék, – s hogy kirívólag mindenütt a bíró és a jegyző. – Ebből nem is lehet mást következtetni, mint azt, hogy t. i. a bíró és a jegyző, hivatalos nyomás alatt állt, – s igen sok helyen sikerült nekik a lakosságra is eféle hivatalos benyomást gyakorolni.

Az összeírásokat illetőleg pedig az előljárásának módjában állt, a jobboldalnak megnyerhető egyéneket kiszemelni és beíratni, akár voltak jogosultak akár nem, az ellenzékieket pedig kihagyatni.

És pedig mióta az összeírásról szólunk, mindig száraz tényeket soroltunk elő, s e szerint, ha lennének, kik mégis részrehajlással vádolnának bennünket, az nem jelezne mást, mint azok elfogultságát, kik nem képesek magukat túltenni a pártszenvédélyben, és nem képesek meggondolni azt, hogy: bármily zokon essék is az egyik vagy másik pártnak, a történetírónak még sem szabad mást írni, csak igazságot.